

**T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**ORHAN KEMAL'İN ESKİCİ VE OĞULLARI ROMANINI
SÖZ DİZİMİ AÇISINDAN İNCELEME**

GÖNÜL ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN

OCAK – 2025

YOZGAT

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ORHAN KEMAL'İN ESKİCİ VE OĞULLARI ROMANINI
SÖZ DİZİMİ AÇISINDAN İNCELEME

GÖNÜL ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN

OCAK – 2025

YOZGAT

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
LİSANSÜSTÜ TEZ ONAY FORMU

T.C.

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Enstitümüzün Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı 80110515018 numaralı öğrencisi Gönül ŞAHİN'in hazırladığı “**Orhan Kemal’in Eskici ve Oğulları Romanını Söz Dizimi Açısından İnceleme**” başlıklı tezi ile ilgili tez savunma sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri gereğince 24/01/2025 Cuma günü saat 14:00.’te yapılmış, tezin onayına oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Okan Celal GÜNGÖR

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN

(Danışman)

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Nilüfer İLHAN

Jüri Üyesi :

Jüri Üyesi :

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu’nun/...../..... tarih ve sayılı Enstitü Yönetim Kurulu Kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Ümit BUDAK

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan eder, aksi bir durumda aleyhine doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğini beyan ederim.

GÖNÜL ŞAHİN

...../...../.....

ÖN SÖZ

Eldeki ilk yazılı eserlerimiz bir başka deyişle Türk Edebiyatının başlangıç noktasında yer alan “Orhun Abideleri”nden bugüne Türkçe, Türk milletinin duygu ve düşüncelerini geçmiş-an- gelecek çerçevesinde tam ve etkili bir biçimde anlatma olanaklarına sahiptir. Özellikle edebî eserler söz konusu olduğunda iletilmek istenen mesajın okuyucuyu etkisi altına alması ve beğeni elde etmesi sanatçılar açısından önemli bir kıstastır. Bu konuda sanatçılar için kelimelerin yanı sıra kelime grupları ve cümleler de onlarla aynı değere sahiptir. Çünkü oluşturulan kelime grupları; soyut olan kavramları, duygu ve düşünceleri, olayları, okuyucunun zihninde somut bir hâle getirirken cümleler ise bünyesine dâhil edilen öğeleriyle ve kendisinden önceki ve sonraki cümlelerle bir bütün oluşturmakta ve böylece Türk Dili ve Edebiyatı için önemli eserleri vücuda getirmektedir.

Bu tez çalışmasında yazmış olduğu eserlerle Türk dilinin zenginleşmesine katkı sağlayan, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatının önemli isimlerinden olan Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanı söz dizimi açısından ele alınmıştır. Giriş kısmında, Orhan Kemal’in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri ile romanın özetine yer verilmiştir. Ardından romandan seçilen cümleler, Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” isimli eserindeki sınıflandırma esas alınarak cümle öğeleri, kelime grupları, cümle çeşitleri, olmak üzere üç ana bölümde ilgili alt başlıklarda değerlendirilmiştir.

Bu tezin hazırlanmasında bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşan, mesleğini titizlikle yapması konusunda hayranlıkla takdir ettiğim, akademik tecrübesi ve sabırla bu çalışmayı buraya getirdiğimiz, danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ebru GÜVENEN’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışması sürecimde manevi desteğini benden esirgemeyen aileme, her koşulda yanımda olup bana destek olan sevgili eşime teşekkür ediyorum, tezimi canımdan çok sevdiğim oğullarım Emir ve Mert’e armağan ediyorum.

GÖNÜL ŞAHİN

...../...../.....

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORHAN KEMAL’İN ESKİCİ VE OĞULLARI ROMANINI SÖZ DİZİMİ AÇISINDAN İNCELEME

GÖNÜL ŞAHİN

YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ EBRU GÜVENEN

Bu çalışmada, Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanı söz dizimsel açısından incelenmiştir. Tez çalışmasının amacı, Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanından hareketle Türkçede söz dizimi, cümle ögeleri, cümle çeşitleri, kelime grupları kavramlarının özelliklerini, literatürdeki uzmanların görüşleri ışığında ortaya koymak ve romandan seçilen cümlelerle örneklemektir. Eskici ve Oğulları’na esas alan bu çalışmayla Orhan Kemal’in dil ve üslup özelliklerinin Türkçeye yansımalarını, Türkçenin zengin ifade gücünü ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Orhan Kemal’in eserlerinde hangi cümle yapılarına ve kelime gruplarına daha fazla yer verdiğinin, Çukurova gerçeğinin dile yansımalarının bilgisine ulaşmak ve yapılacak söz dizimi çalışmalarına katkı sağlamak hedeflenmiştir. İlk olarak roman, baştan sona okunarak üç bölüme ayrılmıştır. Her bölümden örnek cümleler seçilmiştir. Dört bölümden oluşan bu tez çalışmasında Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserindeki sınıflandırma esas alınmıştır. Giriş/ birinci bölümde; Orhan Kemal’in hayatı, edebî anlayışı, eserleri, eserin kısa özeti dikkatlere sunulmuştur. İkinci bölümde; seçili cümleler ögelerine ayrılmış, ögeler hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde; kelime grupları, her biri ayrı ayrı tanımlanmış, literatürdeki araştırmacıların gruplar hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Romandan seçilen cümleler ile kelime grupları örneklenmiştir. Dördüncü bölümde cümleyi meydana getiren yüklem; yeri, türü ve anlamı bakımından örnek cümlelerle değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde incelemelerde elde edilen bulgular ışığında Orhan Kemal’in dil özellikleri ile ilgili değerlendirmelere ve ulaşılan sonuçlara grafiklerle yer verilmiştir.

2025, xiv+ 112 sayfa

Anahtar Kelimeler: Söz Dizimi, Cümle, Kelime Grupları, Orhan Kemal, Eskici ve Oğulları.

ABSTRACT

MASTER THESIS

ANALYSIS OF ORHAN KEMAL'S NOVEL ESKİCİ AND OGULLARI IN TERMS OF SYNTAX

GÖNÜL ŞAHİN

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY

GRADUATE EDUCATION INSTITUTE

TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE DEPARTMENT

SUPERVISOR: ASST. PROF. DR. EBRU GÜVENEN

In this study, Orhan Kemal's novel "Eskici ve Oğulları" has been examined in terms of syntax. The aim of the thesis is to reveal the features of the concepts of syntax, sentence elements, sentence types and word groups in Turkish based on Orhan Kemal's novel "Eskici ve Oğulları" in the light of the opinions of experts in the literature and to exemplify them with sentences selected from the novel. In this context, it is aimed to reveal the reflection of Orhan Kemal's language and style features on Turkish and the rich expression potential of Turkish. It is aimed to reach the information about which sentence structures and word groups Orhan Kemal gives more place to in his works, the reflections of the Çukurova reality on the language and to contribute to the syntax studies to be carried out. First, the novel is read from beginning to end and divided into three parts. Sample sentences have been selected. In this thesis study consisting of four parts, the classification in Leyla Karahan's work "Türkçede Söz Dizimi" is taken as basis. In the first part, "Introduction"; Orhan Kemal's life, literary understanding, works, and a brief summary of the work are presented to the attention. In the second section; selected sentences are divided into their elements, and information is given about the elements. In the third section; word groups are defined separately, and the opinions of researchers in the literature about the groups are given. Sentences selected from the novel and word groups are exemplified. In the fourth section, the predicate that forms the sentence is evaluated with sample sentences in terms of its place, type, and meaning. In the conclusion section, evaluations and conclusions regarding Orhan Kemal's language features are given with graphs in the light of the findings obtained in the examinations.

2025, xiv + 112 pages

Keywords: Syntax, Sentence, Word Groups, Orhan Kemal, Eskici and His Sons.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAY FORMU	ii
TEZ BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xiii
1.GİRİŞ.....	1
1.1. Türkçede Söz Dizimi	1
1.2. Orhan Kemal’in Hayatı.....	2
1.3. Orhan Kemal’in Edebî Anlayışı ve Eserleri	5
1.3.1. Orhan Kemal’in Eserleri	8
1.3.1.1. Romanları	8
1.3.2. Hikâyeleri.....	12
1.3.3. Oyunları	12
1.3.4. Anı.....	12
1.3.5. Röportaj.....	12
1.3.6. İnceleme	12
1.4. Eskici ve Oğulları Romanının Özeti	12
1.5. Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” Romanını Söz Dizimi Açısından İnceleme.....	15
2. CÜMLE ÖGELERİ.....	17

2.1. Yüklem.....	18
2.2. Özne	22
2.3. Nesne	26
2.4. Yer Tamlayıcısı.....	29
2.5. Zarf Tümleci	32
2.6. Cümle Dışı geler	35
3. KELİME GRUPLARI.....	37
3.1. Ad Tamlamaları	39
3.1.1. Belirtili Ad Tamlaması.....	40
3.1.2. Belirtisiz Ad Tamlaması	44
3.2. İyelik Grubu	48
3.3. Sıfat Tamlaması	50
3.4. Belirtisiz Sıfat Tamlaması	56
3.5. Sıfat- Fiil Grubu.....	57
3.6. İsim-Fiil Grubu	59
3.7. Zarf-Fiil Grubu	62
3.8. Tekrar Grubu.....	65
3.9. Edat Grubu.....	68
3.10. Baēlama Grubu	71
3.11. nvan Grubu.....	74
3.12. Birleşik Ad Grubu.....	76
3.13. nlem Grubu	78
3.14. Sayı Grubu	80
3.15. Birleşik Eylem Grubu	81
3.15.1. Bir Hareketi Karşılayan Eylemler:	82
3.15.1.1. Ana Yardımcı Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemler	82

3.15.1.2. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler.....	83
3.15.2. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Eylemler	84
3.16. Kısaltma Grubu.....	85
3.16.1. İsnat Grubu.....	86
3.16.2. Yükleme Grubu.....	86
3.16.3. Yönelme Grubu.....	87
3.16.4. Bulunma Grubu.....	87
3.16.5. Uzaklaşma Grubu.....	87
3.16.6. Vasıta Grubu	87
3.16.7. Eşitlik Grubu	87
3.16.8. Birinci Ögesi Uzaklaşma Durum Ekli, İkinci Ögesi Yönelme Durum Eki Bulunduran Kısaltma Grupları	88
3.16.9. İkinci Ögesi Yönelme Durum Eki Bulunduran Kısaltma Grupları.....	88
3.16.10. İkinci Ögesinde Bulunma Durum Eki Bulunan Kısaltma Grupları	88
4. CÜMLE ÇEŞİTLERİ	89
4.1. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri.....	90
4.1.1. Bağlama Edatları İle Bağlanan Cümleler.....	90
4.1.1.2. [Ki] Bağlama Edatıyla Bağlanan Cümleler	91
4.1.1.3. [Ve] Bağlama Edatıyla Bağlanan Cümleler	91
4.1.1.4. Diğer Bazı Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler	92
4.1.2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler	93
4.1.2.1. Ortak Yüklemlili Cümleler	93
4.1.2.2. Ortak Özneli Cümleler.....	93
4.1.2.3. Ortak Nesneli Cümleler	94
4.1.2.4. Ortak Yer Tamlayıcılı Cümleler.....	94
4.1.2.5. Ortak Zarflı Cümleler	94

4.1.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler	94
4.1.4. Anlam İlişkisiyle Bağlı Cümleler	95
4.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler	95
4.2.1. Eylem Cümleleri	96
4.2.2. Ad Cümleleri	96
4.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler	97
4.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler	98
4.3.2. Devrik Cümleler	98
4.4. Cümlelerin Anlam Özellikleri	99
4.4.1. Olumlu ve Olumsuz Cümleler	99
4.4.1.1. Olumlu Cümleler	99
4.4.1.2. Olumsuz Cümleler	100
4.4.2. Soru Cümleleri	102
4.4.2.1. Soru Eki [-mİ] ile Oluşturulan Soru Cümleleri	102
4.4.2.2. Soru Sözcükleri ile Oluşturulan Soru Cümleleri	103
4.4.3. Vurgu ile Oluşturulan Soru Cümleleri	103
5. SONUÇ	104
6. KAYNAKÇA	109

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo

Sayfa

Tablo 5.1. Literatürde Yer Alan Cümle Çeşitleri İle İlgili Bazı Sınıflandırmalar108

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sekil

Sayfa

Şekil 5.1. Romandan Tespit Edilen Kelime Grupları.....106

Şekil 5.2. Romandan Tespit Edilen Cümle Çeşitleri.....107

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler	Açıklamalar
----------	-------------

+	: Artı
/	: Eğik çizgi
=	: Eşittir
[]	: Köşeli ayraç
^	: Şapka işareti
()	: Yay ayraç

Kısaltmalar	Açıklamalar
-------------	-------------

b.grb	: Bağlama grubu
b.i.grb	: Bileşik fiil grubu
b.i.grb	: Birleşik isim grubu
b.li.i.tam	: Belirtili isim tamlaması
b.s.tam	: Belirtisiz sıfat tamlaması
b.siz.tam	: Belirtisiz isim tamlaması
be	: Bağlama edatı
bln	: Belirtili nesne
bsn	: Belirtisiz nesne
cdö	: Cümle dışı öge
çe	: Çekim edatı
e.grb	: Edat grubu
f	: Fiil
i.f.grb	: İsim-fiil grubu

i.grb	: İyelik grubu
i	: İsim
k. grb	: Kısaltma grubu
n	: Nesne
ö	: Özne
s.f.grb	: Sıfat-fiil grubu
s.grb	: Sayı grubu
s.tam	: Sıfat tamlaması
s	: Sıfat
t.grb	: Tekrar grubu
tn	: Tamlanan
ty	: Tamlayan
ü.grb	: Ünlem grubu
ü	: Ünlem
üvn.grb	: Unvan grubu
y	: Yükleme
yf	: Yardımcı fiil
yt	: Yer tamlayıcısı
z.f.grb	: Zarf-fiil grubu
z	: Zarf

1. GİRİŞ

1.1. Türkçede Söz Dizimi

Edebî eserler, bir toplumun içerisinde yetişen sanatçılar tarafından kişisel ve/veya toplumsal bir mesaj vermek amacıyla kaleme alınır. Duygu ve düşüncelerini, kurguladıkları durum ve olayları, dünya görüşlerini vb. ait oldukları toplumun diliyle, onların beğenilerine sunan sanatçılar, gündelik hayatta kullanılan dilden estetik zevk bakımından yüksek bir dil kullanırlar. Bir bakıma imza olarak tanımlanabilecek bu durum, onların edebiyat içerisindeki yerinin yanı sıra eserlerini beğenilerine sundukları toplum tarafından hangi ölçüde kabul göreceklərini bir başka deyişle kalıcı olup olmayacaklarını belirlemektedir. Türkçe Sözlük'te debî bir terim olarak “sanatçıların görüş, duyuş ve anlayışındaki kendine özgü anlatış biçimi; biçem, hava, stil” (TDK, 2024) olarak tanımlanan üslup, kaleme alınan eserdeki konuyla da ilgili olarak kullanılan kelimelerden, tercih edilen kelime grupları ve cümle türlerine kadar pek çok bileşeniyle bir bütünlük arz etmektedir.

Türkçe Sözlük'te “cümle bilgisi” (TDK, 2024) olarak tanımlanan söz dizimi terimini Zeynep Korkmaz (2017) çalışmasında “cümle bilgisi (syntax)” olarak madde başı yapmış ve bu terimi “Bir dilde düşünce ve duyguların tam olarak anlatılabilmesi için gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen bilim dalı” (ss. 100-218) şeklinde açıklamıştır. *Söz diziminin* inceleme alanını cümle ile sınırlayan ve bu bakımdan Korkmaz'dan ayrılan Berke Vardar, Nüket Güz vd. (2002), çalışmasında “sözdizim” olarak madde başı yaptığı terimi “1. Tümcelere ilişkin olguların, tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümü. 2. Tümcebilim, tümceyi inceleyen dal.” (s. 182) şeklinde açıklamıştır. Bu tez çalışmasında ana başvuru kaynağı olan “*Türkçede Söz Dizimi*”nde Leyla Karahan da Zeynep Korkmaz gibi söz diziminin inceleme alanının kelime grupları ve cümlelerden oluştuğunu belirtmiştir. Dil kullanımının sözlük ve söz diziminden oluştuğunu belirten Günay Karaağaç (2022), sözlüğün geçmişle, söz diziminin ise içinde bulunulan an ve gelecekle ilgili olduğu bilgisini verdikten sonra insanı “...söz dizimi öğelerinin kılavuzluğunda, sözlük birimleri arasında dolaşan bir varlık” (s. 741) şeklinde tanımlarken söz diziminin insan için önemine dikkat çekmiştir. Edebî olarak söz diziminin gösterdiği gelişme ve değişimleri izleyebilmek amacıyla toplum tarafından en çok tercih edilen türlere bakılabilir. Bu bağlamda okunan edebî eserler arasında en çok tercih edilen türlerden olan roman, bu bakımdan dikkat çekmektedir (Güvenen, 2021).

Edebiyatımıza Tanzimat Dönemi'nde Fransız romanlarından çevirilerle giren, edebî bir tür olarak katı kuralları olmayan roman, bazen yüksek sanatsal isteklerin bazen de siyasetten gündelik hayata kadar farklı taleplerin işlendiği bir türdür (Akyüz, 1995; Tepebaşılı, 2001). Roman türünde pek çok eser kaleme alan Orhan Kemal, eserlerinde döneminin gündelik hayatta karşılaşılabilecek insanlar ve bu insanların hayat mücadelelerine, yaşam koşullarına, duygu ve düşüncelerine yer vermiş, Standart Türkiye Türkçesinin yanında olayların geçtiği coğrafi bölgelerin ağız özelliklerini de kullanarak anlatmış ve bu özellikleriyle kendine özgü üslup yaratmış bir sanatçıdır.

1.2. Orhan Kemal'in Hayatı

Asıl adı Mehmet Raşit Ögütçü olan Orhan Kemal, Adana'nın Ceyhan ilçesinde 1914 yılında doğar. Annesi Azime Hanım; ortaokul mezunu, bir süre ilkokul öğretmenliği yapmış güler yüzlü, konuşmayı, hikâye anlatmayı seven, hafızası güçlü bir insandır. Babası Kemali Bey İstanbul Üniversitesi Hukuk bölümü mezunudur. Avukat olan baba Abdulkadir Kemali Bey, bir süre Kastamonu milletvekilliği yapmıştır (Kolcu, 2015). Çeşitli illerde kaymakamlık ve savcılık görevlerinde bulunur. Ardından Orhan Kemal'in annesi Azime Hanım ile evlenir. 1914 yılında Çanakkale cephesinde mücadele ederken oğlu Mehmet Raşit dünyaya gelir. Kemali Bey, 1918 yılında Adana'da seferberlik ilan edilince savaş yıllarının zor şartlarından dolayı ailesini Konya'ya taşır. Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde görev yapan Kemali Bey, 1923 yılında vekilliği bırakıp Adana'ya döner ve çiftçilik yapar. Bu sırada bir gazete çıkarır ve hükümet tarafından hoş karşılanmayan yazılar yazar, bu durumun sonucunda tutuklanarak İstiklâl Mahkemesinde yargılanır (Bezirci, 1984).

Kemali Bey, başka illerde geçirdiği on bir aylık hapis süreci sonrası, Adana'ya döner. Avukatlık yaptığı süre zarfında bir parti kurar ancak basın buna çok ilgi göstermez. Bunun üzerine bir matbaa açar ve gazete çıkarır. Bu sayede hem partisini tanıtmış olur hem de hükümeti eleştirir. Orhan Kemal'in babası, muhalif siyasi faaliyetlerinden dolayı Suriye'ye gitmek zorunda kalır. O dönemde durumun farkında olmayan Orhan Kemal, babası gittiği ve üzerinde baba baskısı olmadığından çok rahattır. Bu rahatlık babasının onları yanına almasıyla sona erer. Aile burada maddi sıkıntı çektiğinden Orhan Kemal de çalışmak zorunda kalır. Bir matbaada işe başlar (Bezirci, 1984). Yıl 1932'yi gösterdiğinde babaannesinin yanına, Adana'ya döner. Bu sırada pamuğu tohumundan ayıran fabrikalarda kâtiplik, işçilik, tarlalarda pamuk işçisi olarak çalışır (Kolcu, 2015). Babaannesinin yanında olduğu yıllar ve sonrası okul hayatını pek önemsemeyen, bu yıllarda futbola merak salan Orhan Kemal, futbol oynayıp kahvede arkadaşları ile oturur. Ancak aklında sürekli onu

huzursuz eden bir şeyler vardır. Tam bu sırada İsmail Usta, Selahattin Usta, Dayı Remzi ile tanışır ve çokça kitap okumaya başlar. Bu kişiler sonrasında romanlarında anlattığı karakterler olacaktır. “Büyük oğul, **Selahattin Usta’dan** çok duyduğunu ilk defa kullandı.” (Eskici ve Oğulları: s. 195). Daha sonra bir fabrikada kâtiplik yaptığı sırada hayatını birleştireceği Nuriye Hanım ile burada tanışır ve evlenir. Orhan Kemal, Nuriye Hanım’a olan aşkını sonraki yıllarda yazacağı “Cemile” isimli romanında anlatacaktır. Kızı Yıldız’ın doğumundan sonra askerlik hizmeti için Niğde’ye gider (Bezirci, 1984). Askerlik hizmeti sırasında okuduğu kitapların yasa dışı fikirleri savunduğu düşüncesiyle kendisine beş yıl hapis cezası verilir (Kolcu, 2015). Hapiste iken eşine, çok genç olduğunu, kendisini beklememesini söyler ancak eşi, çıkacağı güne kadar onu bekleyecektir. Hapisteyken ilk şiirlerini yazan Orhan Kemal, bu şiirleri Reşat Kemal adıyla *Yedigün* dergisi ve *Yeni Mecmua*’ya gönderir. 1939 yılında Adana’ya dönen Kemali Bey, Bergama’ya atanacak ve oğlu Orhan Kemal’i de kendisine yakın olması düşüncesiyle Bursa Cezaevine naklettirecektir. O yıllarda Orhan Kemal gibi tutuklu olan Nazım Hikmet, Bursa Cezaevine gönderilir, Orhan Kemal ise orada kâtiplik yapmaktadır. Nazım Hikmet ile görüşür, ona yazdığı ilk şiirleri okur. Ancak Hikmet, Orhan Kemal’in şiirlerini beğenmez ve dahi ağır bir dille eleştirir. Bu durum Orhan Kemal’de bir hayal kırıklığı yaşatır. Devam eden günlerde Nazım Hikmet, Orhan Kemal’e çeşitli alanlarda dersler verir. Orhan Kemal tıpkı okula yeni başlayan bir öğrenci gibi dersleri sıkı takip eder, ödevlerini yapar. Nazım Hikmet ile birlikte tahliye olacak bir mahkûmun dokuma tezgâhını satın alırlar ve üretim yaparlar. Nazım Hikmet’in eleştirilerine rağmen şiir yazmaya devam eden Orhan Kemal, bu arada ilk roman denemesine de başlamıştır. Orhan Kemal’in ilk roman örneğini okuyan Nazım Hikmet, onu roman yazma konusunda cesaretlendirir, şiiri bırakıp roman ve hikâye yazmasını öğütler. 1943 yılında hapisten çıkan Orhan Kemal, Adana’ya döner. Hamallık, sebze nakliyeciliği ve memurluk yapar. Bu arada yarım kalan otuz beş günlük askerlik hizmetini de tamamlar. Yazma serüvenine durmaksızın devam eden Orhan Kemal’in şiirleri, romanları, öyküleri çeşitli dergi ve gazetelerde farklı takma adlarla yayımlanmaktadır. “Varlık Yayınevi, 1949’da Orhan Kemal’in iki eserini birden basar: *Baba Evi* (roman), *Ekmek Kavgası* (hikâye).” (Bezirci, 1984, ss. 18- 26). Adana’da maddi anlamda çok zorluklar yaşayan Orhan Kemal eşiyle birlikte İstanbul’a gider ve burada her ikisi de çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Bu yıllarda, Orhan Kemal’in romanları sırasıyla çeşitli yayınevlerince basılır ve gazetelerce tefrika edilir (Bezirci, 1984). 1956 yılında *Arka Sokak* isimli romanı yayımlanır ve yazar hakkında kovuşturma başlatılır. Mahkemede hâkim ile arasında geçen konuşmayı

şöyle anlatır: “Hikâye kitabım mahkemeye verilmişti. Hâkim iddia makamına uyarak, ‘Konularımı neden hep fakir fukaradan, işçilerden aldığımı, Türkiye’de varlıklı insanların, iyi yaşayanların olup olmadığını’ sormuştu. İlk bakışta evet çok doğru bir soru. Neden hep bu insanları, bu insanların yoksulluğunu ele alıyorum? O zaman hâkime: Ben gerçekçi yazarım en iyi bildiğim konuları alırım. Varlıklı yurttaşların yaşayışlarını bilmiyorum, nasıl yaşadıklarından haberim yok’ demiş ve beraat etmişim.” (Bezirci, 1984, s. 29). Bu sırada Orhan Kemal diğer eserlerini yazmaya devam etmekte ancak ekonomik sıkıntıları bir türlü tükenmemektedir. Bu duruma içten içe üzülmemektedir (Bezirci, 1984).

Dünyada Harp Vardı, Kanlı Topraklar, Mahalle Kavgası ve Sokakların Çocuğu adlı dört eseri 1963 yılında yayımlanır (Bezirci, 1984). 1964 yılında *Devlet Kuşu* romanı “İspinozlar” adıyla oyunlaştırılarak oynanır. Tüm biletleri satılan oyunu izlemeye giden Orhan Kemal, oyunun gördüğü yoğun ilgiye çok sevinir. “İspinozlar”dan sonra “Murtaza”yı da oyunlaştırmak ister ancak hastalığı buna izin vermez. 1966 yılında “Murtaza” ve “72. Koğuş”u oyunlaştırır. Bu sıralarda Orhan Kemal’in bir pasaport başvurusu olmuştur dönemin olaylarından dolayı kendisiyle ilgilenilmez (Bezirci, 1984).

1967 yılı Orhan Kemal için hastalıklarla geçer. Üst üste kalp krizi geçirir ve belli bir süre hastanede kalır. Artık iyice zayıflamıştır. Haziran ayında Sovyet Yazarlar Birliği tarafından Gorki’nin doğumunun yüzüncü yılı adına düzenlenecek olan törene davet edilir ama kendisine pasaport verilmediği için törene katılmaz (Bezirci, 1984). Aynı zamanda çeşitli rahatsızlıklarından dolayı ameliyat olan Orhan Kemal’in bazı eserleri senaryalaştırılarak oynanmaktadır. Arkadaşı Fikret Otyam’ın çabalamaları ile Orhan Kemal’in pasaport işlemleri tamamlanır ve yurtdışına çıkar ve ilk olarak Moskova’ya gider. Ancak burada hastalığı yeniden nükseder. Hastaneye yatırılan ve ameliyatlar olan Orhan Kemal’e uzun bir süre hastanede kalması tavsiye edilir. Fakat Orhan Kemal’de yurt özlemi ağır basmış ve eşiyle yurda dönmüşlerdir. Orhan Kemal, en yakın arkadaşı Fikret Otyam’a yazdığı mektupta daha iyi olduğunu hatta aklına şüphe düşürecek derecede iyi olduğunu yazar. Fakat yeniden rahatsızlanır. Hem babaannesinin memleketini gezip görme isteği hem de tedavi olma düşüncesiyle bir davet sonucu 1970 Mayıs’ında, eşi ile Bulgaristan ziyareti gerçekleştirirler. Maalesef Orhan Kemal sokakları gezmekte zorlanmaktadır ve hastaneye yatırılır. Beyin kanaması geçirdiği tespit edilen yazar, 2 Haziran 1970 yılında hayatını kaybeder (Bezirci, 1984).

1.3. Orhan Kemal'in Edebî Anlayışı ve Eserleri

Asım Bezirci (1984), “Orhan Kemal” isimli eserinde Orhan Kemal'in masa başında vakit geçirmekten ziyade daha çok gözlemlediklerini yazdığını anlatmaktadır. Yazar gün içinde sokağa çıkar, sokaklarda dolaşır ve zihnine takılanları düşünür. Orhan Kemal'e göre bir yazın ürününün oluşturulmasında iki temel husus vardır:

“1. ÖZ- Niçin yazıyorum bu konuyu? Ne demek istiyorum?

2. BİÇİM- Nasıl söylemeliyim?

Yukarıdaki öz ve biçim çözümlenmişse, hele bir de nasıl başlayacağım kafamda satırlaşı vermişse, değme keyfime.” (Bezirci, 1984, s. 43).

Orhan Kemal, yazmaya başlayışını ve yazma sürecini şu şekilde dile getirmektedir: “Çoğunluk geceleri, sabaha karşı saat dörtte kalkar, kahvemi kendi elimle pişirir, makinemin başına geçerim. Üç dört, beş bazan hızımı alamam altı saat durmamacasına çalıştığım olur. Hele âşıkсам! O zaman iş değişir. Parmaklarım yazı makinemin tuşlarında rüzgârlaşır. Rüzgârlaşır çünkü yazdıklarımı sevdiğime götürüp okutacağım. O okur, ben onun sesinden kendi yazdıklarımı zevkle dinlerim inanır mısınız o okuduğu zaman, yazdıklarım benden çıkar. Sanki o yazmış da bana okuyor!” (Bezirci, 1984, s. 44).

Orhan Kemal; yaşadıklarının, hissettiklerinin yazdıkları üzerinde etkisi olduğunu “Bir de *“Müfettişler Müfettişi”*ni yazarken ki acı günlerim... Bunu özellikle belirtmeliyim beş yaş küçüğüm aşağıda, komada can çekişiyor, ben yukarda, odamda Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilecek olan bu romanımı yazmak zorundayım! Bir yanda ölüm, ötede komedi, mizah. Kitabın sonlarındaki ölüm sahneleri, yani romanın kahramanı olan zatın annesinin ölümünde, sanırım içinde bulunduğum ruh halinin de payı vardır.” cümleleri ile anlatır (Bezirci, 1984, s. 44). Sanatının amacının halkımızın, hatta tüm insanlığın mutlu olması beklentisi olduğunu belirten Orhan Kemal, ayrıca toplumcu bir yazar olduğundan toplumdaki aksaklıkların sona ermesini, toplumu oluşturan her ferdin ekonomik özgürlüğe sahip olmasını istemektedir (Bezirci, 1984). Orhan Kemal'e göre edebî eserin bildirisinden ziyade yazarın kendisinin bir bildiri olduğu konusu daha mühim bir meseledir. Ona göre yazarın görevi toplumcu gerçekçi bir yazar olarak halkın sorunlarını, sorunların sebeplerini dile getirmekle sona ermez. Yazar, halkı ikaz etmeli, o sorunlara çözüm yolu üretmeli, düzeltme çabası içerisinde olmalı diye düşünür (Varlık, 15.1.1966'dan akt. Bezirci, 1984). Başka yazarların köyü ya da köylüyü tanımadan köy romanı yazdıklarını fakat kendisinin

içinde yaşadığı çevreyi, iyi bildiği tanıdığı insanları anlattığını dile getirmesi bu duruma somut bir kanıt olabilir (Uğurlu, s. 45'ten akt. Bezirci, 1984).

Mehmet Kaplan (2005), “Kültür ve Dil” isimli eserinde “Stendal, romanı cadde üzerinde gezdirilen bir aynaya benzetmiştir. Çağdaş romancılar, eserlerinde umumiyetle hayatı aksettirmeyi gaye edinmişlerdir. Böyle olunca hayatta ne varsa, romana bunların hepsi girer. Hâtta bir romanın güzelliği, aksettirdiği hayatın zenginliği ile ölçülür.” (s. 11) şeklinde ifade ettiği bir yazarın yaşadığını, gözlemlediğini yazması konusunda Orhan Kemal ile aynı görüştedir. Orhan Kemal, bu konuda şunları ekler: “Ben tanıdığım insanları yazdım... Son romanım Kanlı Topraklar'da bile kimler yok? ... Nuri Has'tan Abidin Dinoya, Hacı Ömer'den Osman Zengiler'e kadar... Evet, ben tanıdığım insanları yazdım... Tanıdığım, konuştuğum, birlikte sigara içtiğim, sırtımı sıvazlayan insanları yazdım... Ben bu insanları inceledim, araştırdım... Ağa oğlu olarak, namuslu bir vatandaş olarak inceledim...” (Uğurlu, s. 45'ten akt. Bezirci, 1984, s. 48).

Genellikle köylüyü, işçiyi, ekonomik sıkıntı yaşayan insanları anlatan Orhan Kemal, bunu içinde yaşadığı çevrenin bu insanlardan oluşması sebebine bağlar. Aslında bu ne bir direktme ne de illa bu insanlardan başka kimseyi anlatmama gayesi ile ortaya çıkan bir durumdur. O, yaşadığını, gördüğünü yazan bir yazar olduğundan bu sosyal sınıflardaki insanların hayatını anlatmıştır (Dost dergisi, 1958'den akt. Bezirci, 1984).

Yazar, eserin özünün toplumsal konular içermesi ile değer kazanıp kaybetmesi hususunda; eserin öz ve biçim olarak uyum sağladığı müddetçe ne toplumsal konulardan bahsedilmesi eserin değerini düşürür, ne de biçim açısından kusurlu bir eser, sosyal konulardan bahsediyor diye kıymetlenir düşüncesindedir (Dost, 1958'den akt. Bezirci, 1984). Orhan Kemal, öz ve biçim konusunda her ikisinin de ustalıkla oluşturulması gerektiğinden bahseder. Yazarın kendini tekrarlamaması ve her defasında yeni söyleyişler denemesi gerektiğini dile getirir. Fakat anlatılan mı nasıl anlatıldığı mı sorulsa anlatılanın bir başka deyişle konunun daha ağır bastığını belirtir (Pazar Postası, 1958'den akt. Bezirci, 1984). İçerik ve biçim birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak gören Orhan Kemal, içeriği önemsediğini dile getirirken hiçbir eserinde şekli önemsememezlik etmemiştir.

“Orhan Kemal, edebiyatımızda ‘diyalog ustası’ olarak tanınmıştır. Çok kolay okunan metinler kaleme almıştır. Olayları uzun betimlemelere, gereksiz ayrıntılara boğmadan insan gerçekliğine uygun bir biçimde anlatmıştır. Onun kahramanları siyah beyaz değil gri'dir. Yani bütün insanı zaaf ve erdemleriyle birlikte değerlendirir.” (Kolcu, 2015, s. 182). Ali

İhsan Kolcu'nun bu düşüncesini tezimizin ana kaynağı olan "Eskici ve Oğulları" romanının başkişisi Topal Eskici'nin karakteri ispatlar niteliktedir. Çünkü Topal Eskici çocuklarına - özellikle büyük oğlu Mehmet'e - kızar, ağza alınmayacak sözler söyler fakat aradan kısacık bir süre geçmesiyle çok pişman olup vicdan azabı çeker. Yazarın uzun uzun psikolojik tahliller yapmak yerine, konuşma tekniğini tercih ettiği görülür. Burada yazar; konuşan insanın konuştuklarıyla kendini, zihnini, ruh dünyasını, kültürel seviyesini ortaya çıkardığını düşünür (Dünya, 1953'ten akt. Bezirci, 1984). Eserlerinde sıklıkla ağız özelliklerine başvuran yazara göre ağız taklidi yapmanın bir usulü vardır. Bu özellikler ne fazla abartı ne de eksik olacak şekilde yer verilmelidir. Kendisi ağız taklidi yaptıracağı karakteri önceden çok iyi tanımış olması gerektiğini belirtir (Baydar, Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar, s. 116'dan akt. Bezirci, 1984).

Bu tez çalışmasında "Eskici ve Oğulları"nda tespit edilen ağız örneklerinden birkaçı şunlardır:

"**Fort atmak**, övünmek ayıp şey, hem de Allah'ın pek gücüne gider!", "Kurban olayım keremine ... Parmağı yok ki **takdığynan** iki gözlerini birden alıversin!" (Kemal, 2022, s. 61). "Kızını **alaçıkta** kalaylı kalaysız sahanlarla uğraşır bırakıp, topal bacağını çeke çeke ırmağın yolunu tuttu." (Kemal, 2022, s. 223).

"Gerçekten de, tarlayı çevreleyen hendek kenarlarından topladığı etek dolusu **cırtatan domatesle** gelmişti alaçıklarının yanına." (Kemal, 2022, s. 220).

"Kaynana bakmadan sordu: **Cıgındırığını** aldın mı?" (Kemal, 2022, s. 156).

Sade, anlaşılır bir dille yazan, dili korumanın, güzelleştirmenin, yabancı dillerin etkisinden kurtarmanın sanatçıların görevi olduğunu düşünen Orhan Kemal, halkın anlayabileceği bir dili tercih ettiğini belirtir (Varlık, 15. 1. 1966'dan akt. Bezirci, 1984).

Eserlerinde yazıldığı dönemin ve coğrafyanın gündelik hayatta karşılaşılabilecek konu ve kişilerine yer veren Orhan Kemal'in romanlarının tasnifi konusunda iki görüşe yer verilmiştir:

"Tahir Alangu, Orhan Kemal'in romanlarını otobiyografik; Adana ve Çukurova bölgesindeki fabrika ve tarım işçilerinin hayatını anlatanlar ve İstanbul'daki küçük insanların hayatlarını dikkatlere sunanlar olmak üzere üçe ayırmıştır." (Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman, 1965'ten akt. Moran, 2008, s. 75).

Romanların tasnifi konusunda Tahir Alangu ile benzer görüşte olan Mehmet Narlı, “Orhan Kemal Romancılığının Nitelikleri / Yenilikleri” başlıklı makalesinde, Orhan Kemal’in romanlarının olay ve yazılış yeri bakımından; *Adana ve İstanbul romanları*, içerik ve kişi kadrosu bakımından; *işçi romanları*, *kenar mahalle yoksul insanların romanları*, seçilen yanlış yolları anlatması bakımından sınıflandırma yapılabileceğini belirtir. Aksettirilen tarihî dönem açısından *tarımda endüstrileşme ve Menderes Dönemi* romanları olarak ikiye ayrılabilceğini ifade eder, aynı zamanda *Seri Romanlar*, *tip romanları*, *melodramatik romanlar* olarak da bir gruplandırma imkânının olduğunu dile getirir (Narlı, 2020, s. 42).

“Orhan Kemal, 1948’de Varlık dergisinin bir yarışmasında en beğenilen öykücü ödülünü kazandı. Kardeş Payı ile 1958 Sait Faik Hikâye Armağanı; 72. Koğuş ile 1968 Ankara Sanatseverler Derneği “Yılın En Başarılı Oyun Yazarı” Ödülü; Önce Ekmek ile 1969 Sait Faik Hikâye Armağanı (F. Baysal ile paylaştı), 1969 TDK Hikâye Armağan’larını kazanmıştır.” (Kolcu, 2015, s. 181).

1.3.1. Orhan Kemal’in Eserleri

1.3.1.1. Romanları

Ülkü Eliuz, “Orhan Kemal’in Romanlarında Yapı ve İzlek” konulu doktora tezinde, yazarın romanlarını şu başlıklar altında incelemiştir (Eliuz, 2004):

1.3.1.1.1. Küçük Adamın Keşfi ve Oluşum Aşaması Başlığı Altındaki Romanlar:

“**Baba Evi**”: Yazarın, 1949 yılında basılan ilk eseridir. Ataerkil aile yapısının biçimlendirdiği sert, baskıcı bir baba ile rahat, sorumsuz oğlu arasındaki çatışmaların yer aldığı roman otobiyografik özellikler taşımaktadır (Eliuz, 2004).

“**Avare Yıllar**”: 1950 yılında ilk baskısı Varlık dergisinde yapılan eser, *Baba Evi* romanının son bölümünün düzenlenmesiyle *Avare Yıllar*’ın giriş kısmı ortaya çıkar. Toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla kendini keşfetme çabasında olan insan, yer ve zaman bağlamında tahlil edilir (Eliuz, 2004).

“**Arkadaş Işıkları**”: Orhan Kemal, otobiyografik özellik taşıyan üçüncü romanı *Arkadaş Işıkları*’nda toplumsal varoluşu kişisel farkındalık ile tamamlar. Eser ilk olarak 1967 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanır. 1968 yılında da Bilgi Yayınevi tarafından kitap olarak basılır (Eliuz, 2004).

“**Cemile**”: Orhan Kemal’in otobiyografik özellik taşıyan romanlarından olan *Cemile*’de, Necati ile Cemile’nin aşkına çekirdek olay olarak yer verilir. Eserde zengin- fakir, işçi-

işveren, köylü- kentli, menfaatler- değerler çatışması gibi karşıt kutuplu kavramların açıklaması yapılır. İlk olarak 1952’de Varlık Yayınları arasında “*Küçük Adamın Notları 3*” adıyla yayımlanan eser, Orhan Kemal’in roman türündeki dördüncü yapıtıdır (Eliuz, 2004).

“Dünya Evi”: Orhan Kemal’in roman türündeki dokuzuncu eseri olan *Dünya Evi*, 1958 yılında kitap olarak basılır. Roman evlilik kavramı çevresinde biçimlenen ekonomik ve ruhsal şartların toplumsal özellikli ifade edilmesi temeline dayanmaktadır (Eliuz, 2004).

1.3.1.1.2. Küçük Adamın Kendisiyle ve Dünyayla Yüzleşmesi Başlığı Altındaki Romanlar:

“Vukuat Var”: Orhan Kemal’in roman türündeki sekizinci eseridir. İlk olarak 1954 yılında Dünya gazetesi tarafından yayımlanan eser, kitap olarak 1958 yılında Remzi Kitapevi tarafından basılır. Eserde özünde olma, özünü kurma ve varoluşsal sürecini tamamlamak isteyen kişinin olumsuz fiziksel, psikolojik, toplumsal çevrelenmişliğine rağmen mukavemetinden mağlup çıkışının hikâyesi anlatılır (Eliuz, 2004).

“Hanımın Çiftliği”: 1955 yılında yazılan, Vatan gazetesinde 1956 yılında süreli bir yayında bölüm bölüm yayımlanan eserin ilk baskısı 1961 yılında yapılmıştır. Bozulmuş düzenin azıllıları karşısında mağlup olan bireyin “*ötekileşme*” macerasının ruhsal ve toplumsal anlatımıdır. “Ekonomik ve sosyal “sınıfsal bir atlama yapan” başkişi Güllü’nün yakın, uzak çevresinde gelişen; cinselliğe sonlara doğru da araya giren toprak meselesine ilişkin serüven mekanizmasına uygun olarak olaylar zincirinin anlatı unsuru olarak başyeri aldığı görülür.” (Eliuz, 2004).

“Kaçak”: Yazarın ölümünden üç ay önce tamamladığı romanın ilk baskısı 1970’te Altın Kitabevi tarafından yapılır. “*Üç Tekerekli Bisiklet*” adıyla Memduh Ün tarafından 1982 yılında sinemaya aktarılan eserin başkahramanı Habip’in faydalı olarak kaçışı esnasında, bir eve sığınması ve o evin sahibi genç kadın ile aralarında başlangıçta cinsellik ile başlayan etkileşimin, Habip’in ve kadının ruhsal ve dışsal kavgalarının esere aktarımıdır (Eliuz, 2004).

1.3.1.1.3. Küçük Adamın Kendini Tanımlama Çabaları Başlığı Altındaki Romanlar:

“Bereketli Topraklar Üzerinde”: İlk baskısı 1954 yılında Remzi yayınları arasında olan eser, 1967’de Bulgaristan’da, 1971’de Fransa’da yayımlanır. Romanda, toprak ve fabrika sahiplerinin kente göç mecburiyetindeki köylülerin ve işçilerin yaşadığı mücadelenin hikâyesi anlatılır (Eliuz, 2004).

“Gurbet Kuşları”: İlk olarak 1962 yılında Varlık yayınları arasında yer alan eser, ayrıca 1966 yılında Rusya’da ve Bulgaristan’da yayımlanır. “Yazar, bu eser ile İstanbul’a göç zorunluluğu içerisindeki bireyin durumunu vurgulamak ister.” (Otyam, 1999: 122’den akt. Eliuz, 2004).

“Eskici Dükkânı”: İlk olarak 1952 yılında “Eskici ve Oğulları” adıyla *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi’nde* yayımlanan eser, yazar tarafından genişletilerek roman hâline getirilir ve adı “Eskici Dükkânı” olarak değişir. Eser, 2000 yılında ise son kez “Eskici Dükkânı” adıyla yayımlanır (Eliuz, 2004).

“Kanlı Topraklar”: İlk baskısı, 1963 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılır. Çukurova’daki ekonomik sistemin bozulmasının bireye yansıması anlatılır. Orhan Kemal, romanın başkişisinin karakterinde işçilikten ağalığa sınıf değiştirme çabası ile toplumsal bozulşun boyutlarını gösterir (Eliuz, 2004).

1.3.1.1.4. Küçük Adamın Tutunma Çabaları ve Direniş Başlığı Altındaki Romanlar:

“Suçlu”: 1956 yılında Vatan gazetesinde yayımlanan eserin ilk baskısı, Remzi Kitabevi tarafından yapılır. Eserde, niyet düşüncesine bağlı olarak iyi – kötü karşılaşması çerçevesinde iyiliğin- kötülüğe mücadelesi iynin yararına olacak şekilde anlatılır (Eliuz, 2004).

“Sokakların Çocuğu”: 1963 yılında Altın Kitaplar Yayınevi tarafından yayımlanan eser, “*Cevdet’in Öyküsü*” dizisinin ikinci kitabıdır. Orhan Kemal, toplumdan dışlanan birinin rahatça yaşamasına toplum sisteminin ve bu sistemin başındakilerin izin vermemesini toplumcu gerçekçi bir bakış açısıyla eleştirir (Eliuz, 2004).

“Sokaklardan Bir Kız”: “*Cevdet’in Öyküsü*” dizisinin üçüncü kitabıdır. İlk baskısı 1968 yılında Ülkü yayınevi tarafından yapılmıştır (Eliuz, 2004: 234).

“Devlet Kuşu”: Orhan Kemal’in roman türündeki yedinci yapıtıdır. 1957 yılında Ulus gazetesinde yayımlanan eserin ilk baskısı Düşün Yayınevi tarafından yapılır. Romanda, ne memur olabilmiş ne de işçi olabilmiş; çalıştıkları her yerde bir yandan tembellik yapmak bir yandan da çok para kazanmanın hayalini kuran insanları ruhsal çözümlemeleri yapılmaktadır (Eliuz, 2004).

“Bir Filiz Vardı”: İlk olarak 1964 yılında *Pardon* mizah dergisinde yayımlanan eserin ilk baskısı 1965 yılında Varlık Yayınlarında gerçekleşir. İçinde bulundukları koşullardan mutlu

olmayan, daha iyi ve daha güzele öykünen genç kızların kötü yola düşmemek için verdikleri savaşın hikâyesidir (Eliuz, 2004).

“Murtaza”: İlk olarak 1952 yılında Vatan gazetesinde yayımlanan eserin ilk baskısı Varlık Yayınları tarafından gerçekleştirilir. Roman, kişisel yargılar ile sınırlarını belirlediği doğrulara sorgulamadan sıkı sıkıya bağlılığın örneği olan bir bireyin, yaşadığı çatışmanın psikolojik dağılışın hem acıklı hem komik hikâyesidir (Eliuz, 2004).

1.3.1.1.5. Küçük Adamın Çözülüşü Başlığı Altındaki Romanlar:

“El Kızı”: İlk olarak 1958 yılında “*Gavurun Kızı*” adıyla “*Seçilmiş Hikayeler Dergisi*”nde yayımlanan eser, yazar tarafından genişletilerek roman özelliği kazandırılır ve “*El Kızı*” ismiyle 1960 yılında yeniden yayımlanır. Geleneksel Türk aile yapısından izler taşıyan eserde, gelin- kaynana mücadelesi anlatılır (Eliuz, 2004).

“Yalancı Dünya”: Eser ilk olarak 1966 yılında Varlık Yayınları içerisinde yer alır. Toplumsal adaletsizlik ve ruhsal özellikleri yitirmenin, şehir hayatını kargaşaya çevirmesiyle zengin ve meşhur olma hayallerine sarılarak kurtulmaya çalışan genç kız hikâyelerinden biridir (Eliuz, 2004).

“Evlerden Biri”: İlk baskısı 1963 yılında May Yayınları tarafından yapılır. “Eserde ‘küçük memurların, işçi kızların, zor şartlar altında okumaya çalışan üniversitelilerin, ölüme yaklaşmış ihtiyarların ekmek ve cinsellik motiflerine’ bağlı yaşama çabaları anlatılır.” (Altuğ, 1974’ten akt. Eliuz, 2004, s. 297).

“Kötü Yol”: Yazarın yirmi üçüncü romanı olan “*Kötü Yol*”un ilk baskısı 1969 yılında yapılır. Roman, “*Çamaşırcının Kızı*” hikâyesinin genişletilmiş şeklidir (Eliuz, 2004).

1.3.1.1.6. Küçük Adamın Tükenişi ve Ötekileşmesi Başlığı Altındaki Romanlar:

“Müfettişler Müfettişi”: İlk olarak 1965 yılı Varlık Yayınları arasında olan eserde, sosyal dağılış birey ve toplum düzeyinde ilahi bakış açısıyla ironik bir biçimde irdelenir (Eliuz, 2004).

“Üç Kâğıtçı”: İlk olarak 1969 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan eserin ilk baskısı Tekin Yayınları arasında yer alır. Müfettişler Müfettişi romanının devamı özelliğindeki eserde, bireyden topluma uzanan bir çözümüş anlatılır (Eliuz, 2004).

“Tersine Dünya”: 1968 yılında Pardon dergisinde yayımlanan eser, yazarın ölümünden sonra 1986 yılında basılmıştır. Sinema ve tiyatroya da uyarlanan roman hakkında Gonca

Şarklı Güvercin, “Tersine Dünya Romanından Hareketle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Erkek Rollerinin İncelenmesi” başlıklı makalesinde şu cümlelere yer verir: “Tersine Dünya romanında toplumumuzdaki ilişkiler alışılmışın dışına çıkılarak, toplumsal hâkimiyetin kadında olduğu bir bakış açısıyla verilmiştir. Böylelikle ülkemizdeki kadın ve erkek rollerinin nasıl şekillendiğine ve rollerin neler olduğuna okuyucunun dikkati çekilmiştir. Roller tersine döndürülerek, okuyanın cinsiyet, toplumsal cinsiyet özellikle kadın- ve toplumsal rol üzerine düşünmesi sağlanmıştır.” (Şarklı Güvercin, 2020, s. 472).

1.3.2. Hikâyeleri

Ekmek Kavgası (1949), Sarhoşlar (1951), Çamaşırcının Kızı (1952), Grev (1952), 72. Koğuş (1954), Arka Sokak (1956), Kardeş Payı (1957), Babil Kulesi (1957), Serseri Milyoner (uzun öykü) (1957), Dünyada Harb Vardı (1963), Mahalle Kavgası (uzun öykü) (1963), İşsiz (1966), Önce Ekmek (1968), Küçükler ve Büyükler (1971).

1.3.3. Oyunları

İspinozlar (1965), 72. Koğuş, Murtaza, Eskici Dükkânı, Kardeş Payı.

1.3.4. Anı

Nazım Hikmet’le Üç Buçuk Yıl (1965).

1.3.5. Röportaj

İstanbul’dan Çizgiler (1971).

1.3.6. İnceleme

Senaryo Tekniği ve Senaryoculuğumuzla İlgili Notlar (1963).

1.4. Eskici ve Oğulları Romanının Özeti

Orhan Kemal’in bu çalışmanın inceleme bölümüne kaynaklık eden *Eskici ve Oğulları* adlı romanı ilk bakışta Topal Eskici’nin ekonomik sıkıntılar nedeniyle parçalanan ailesinin iç çatışmalarını, ekonomik çöküntü sonrası değişen Çukurova’yı, fabrikaların yaygınlaşmasını, insan emeğinin ucuzlamasını anlatıyor gibi görünse de roman aslında Orhan Kemal’in savaş sonrası kendi ailesinde meydana gelen çöküşü, ayrılıkları anlatması bakımından otobiyografik bir roman özelliği taşır. Romandaki olayların 1948- 49 yıllarında Adana’da geçtiği tahmin edilmektedir. Olay örgüsü olarak da önce bir ailenin parçalanıp dağılması sonra da aile fertlerinin sevgi yoluyla tekrar bir araya gelmeleri şeklinde ifade edilebilir.

Orhan Kemal, diğer romanlarında genelde tip olarak belirlediği roman başkışisinden farklı olarak “Eskici ve Oğulları”nda karmaşık bir karakter oluşturur. Bunu yaparken Topal Eskici’yi roman kişilerinin gözünde farklı açılardan yansıtır. Ailesine bağırıp çağıran Topal Eskici; çarşı esnafının kahkahalarla dinlediği, beraber içip içip sarhoş oldukları biri iken küçük oğlu Ali için büyük oğlunun yaşadığı zorluklarda bir baba olarak oğlunun yanında durmayan vicdansız biri; karısı için çocuk gibi, bir dediği bir dediğini tutmayan bir karakterdir. Romandaki çatışma, Topal Eskici ile küçük oğlu Ali arasındadır (Moran, 2008).

“Eskici ve Oğulları” romanının özeti şu şekildedir:

Romanın ana karakteri Topal Eskici, Trablusgarp Savaşı yıllarında askerlik yaparken bir bacağına kaybetmiştir. Eski deri ayakkabıları tamir ettiği bir eskici dükkânı vardır. Adı eskicidir ancak çocukluğunda varlıklı bir ailenin çocuğudur. Dedesi Resul Ağa’nın gözetiminde oldukça iyi koşullarda büyütülmüştür. Var olan bütün düzen savaş sonrası altüst olmuştur. Bir bacağının diz kapağından aşağısını kaybetmek; onu genç yaşta gücü yetemeyen bir imaj altında sanki daha güçlü olmak zorunda bırakan, aksi bir insan hâline getirmiştir. Bir gün kendisi gibi zor durumda olan ve yalnız başına kalan bir kadınla karşılaşır. O kadını, kendine yakın hisseder ve onunla evlenir. Memlekete döndüklerinde artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını görür. Askerden kaçanlar mal mülk sahibi olmuşlar, kendisi ise maddi olarak iyice gerilemiştir. Topal Eskici’nin Mehmet ve Ali adında iki oğlu, Zeliha adında bir kızı vardır. Evliliklerinin ilk yıllarında köyde yaşarlar. Karısı, yaptığı kocakarı ilaçları ile kocasına destek olur. Bir gün şehrin yolunu yeniden tutarlar ve eskici dükkânını tekrar açarlar. Topal Eskici’nin karısı gösteriş ve zenginlik meraklısıdır. Sürekli olarak kocasının ailesinin geçmişteki zenginliğiyle övünür. Büyük oğlu Mehmet, bir gün maddi durumu çok kötü olan bir kız getirerek onunla evlenmiştir. Kadın, fakir olduğu için gelinini beğenmez. Artık tek umudu oğlu Ali’yi zengin bir kızla evlendirmek, Zeliha’yı da zengin bir aileye gelin etmektir. Topal Eskici de karısı da dinî hassasiyetleri olan kişilerdir. Beş vakit namazlarını kılarlar. Ancak gündüz namazını kılan Topal Eskici akşamda meyhaneye gider, içkisini içer. Bir zamanlar iş yetiştirmekte zorlandığı dükkânında artık iş gelmemesinden şikâyetçi olan Topal Eskici buna sebep olarak fabrikaların açılmasını, makinelerin yaygınlaşmasını görür ve bu yeni gelen sisteme sürekli olarak küfrederek.

Fabrikaların yanı sıra bir de dükkânının karşısına bir göçmen, eskici dükkânı açar. Bu durumdan da aşırı rahatsızdır. Çünkü Topal Eskici’nin müşterilerinin çoğu, işlerini ona götürür. Her sabah, çarşının sokağını tahta bacağıyla ses çıkararak ilerler. Onun gelişini dört gözle bekleyen çarşı esnafı, Topal Eskici ile şakalaşmaktan, onu kızdırıp konuşturmadan

keyif almaktadırlar. Bir pamuk fabrikasında çalışan Topal Eskici'nin büyük oğlu bozulan ekonomik sistem dolayısıyla işsiz kalır, babasının yanında işe başlar. Bu durum Eskici'nin hiç hoşuna gitmemektedir. Büyük oğlu Mehmet; ağır başlı, babası her ne derse desin babasına karşı gelmeyen, ailesine bağlı, karısını ve çocuklarını seven bir karakterdir. Diğer oğlu Ali ise ağabeyine nazaran asi, yeri geldiğinde babasına karşı gelebilen hatta babası ile çalışmak istemeyen bir karakterdir. Zeliha, gün içinde evde pek iş yapmayan, daha yeni yetişen on sekiz yaşında bir genç kızdır. Arada karşı komşunun liseye giden oğlu Erdal ile bakışan, evlilik hayalleri kuran bir karakterdir. Yine bir gün Eskici; küçük oğluna ağabeyi ile konuşmasını, yanlarından ayrılıp başının çaresine bakmasını, söylemesini ister. Bir taraftan bir aileyi bile geçindiremezken oğlunun da eklenmesiyle iki ailenin geçimini sağlamakta zorlanan Topal Eskici; bir taraftan da -kendini kötü baba, kötü dede olarak görür - böyle olmaması gerektiğini düşünerek içten içe de huzursuzdur. Bu davranışını ekonomik sistemin kötü oluşuna bağlamaktadır. Büyük oğlu, artık bu yoksulluğa ve babasının onu istememesine dayanamaz ve ailesine kütlü toplamak için Çukurova'ya gideceğini söyler. Tabi ki kardeşi Ali de onlarla gelmek ister. Ali de ağabeyi ile gidip belli bir miktar para toparlayıp sokaklarda gezip satış yapan arabalı tezgâhlardan alma hayali kurmaktadır. Bu vesileyle babasından da kurtulmuş olacaktır. Bu planlarını babalarına anlatırlar. Topal Eskici, büyük oğlu değil ama küçük oğlunun da onlarla gitmesine çok içerler. Çünkü oğlu Ali'ye karşı bir zaafı vardır. Onu kendi gençliğine benzetir. Bunun üzerine bütün aileyi kendi evinde toplar. Büyük oğlu, karısı, büyük oğlun çocukları ve ailenin diğer fertleri de orada iken Topal Eskici kendilerinin de kütlü toplamaya geleceklerini söyler. Karısı ve kızı; özellikle Zeliha gitmek istemez, mahalleliden utanırlar. Çünkü kütlü toplamak onlar arasında ayıp sayılmaktadır. Geçmişte bu kadar zengin olan bir aileye yakışmaz düşüncesiyle Eskici'nin karısı ve kızı bu durumdan rahatsızdırlar. Kayınvalide bu işin, hep gelininin başının altından çıktığını düşünmektedir. Sonra çok para kazanacakları öğrenildiğinde, tüm aile sıkıntıyı çekmeye razı olur. Topal Eskici'nin karısı oğullarının kütlü dönüşü ısmaratçılık yapacağını, ağabeyleri böyle zengin olunca Zeliha'yı da zengin eve gelin edeceğinin, Ali'yi de zengin bir ailenin kızıyla evlendireceğinin hayalini kurar, mahallelinin onları kınamasını unuttur. Hatta bu hayali gerçek olursa mahalledeki oğlu doktor olan komşu kadına da hava atacaktır. Hazırlıklar tamamlanır, kamyon evin önüne gelir, mahallelinin bakışları arasında eşyalar yüklenir ve yola çıkılır. Kamyon şoförünün çırağı Ünal, Zeliha'nın dikkatini çeker. Ünal, çok konuşkan, her işe koşan, kimi kimsesi olmayan biridir. Zeliha da Ünal'ın dikkatini çeker ve aralarında gizliden gizliye bir aşk başlar. Çukurova'ya gelinir, eşyalar kamyon

indirilir. Bu indirme işlerini, aile ile konuşarak hep Ünal yapmaktadır, bu sayede ailenin gözüne girmeyi planlamaktadır. Bu durumdan dolayı patronu ile çatışır; alaçıkları kurayım, aileye yardım edeyim bahanesiyle orada, onların yanında kalır. Zeliha çok mutlu olur. Anne ve babası da bu gençten memnundur, sadece ağabeyi Ali durumu anlıyor, sinirleniyordur. İlk geceden Çukurova'nın sıcağı, sivrisinekleri aileyi huzursuz eder. Sabah erkenden tüm aile pamuk tarlasına girer, alışkın olmadıkları bir iş olmasına rağmen epey toplarlar. Ancak her geçen gün sıcaktan, yeterli beslenememekten, sivrisineklerden ilk hevesleri ve güçleri azalır. Ünal; ailenin yanındadır, gündüz pamuk toplamalarına yardım eder, akşam da Topal Eskici ile içer o, tam olarak Topal Eskici'nin kafa dengidir.

Büyük oğlun çocukları Ayşe ile Cavit gidilen yerin çok da farkında değillerdir, oyunlar oynayıp eğlenirler. Sıcak, sinek, pamuk toplama işinin zorluğu derken ailenin sinirleri iyice gergindir. Topal Eskici küçük oğlu Ali ile kavga eder, karısı ve kızını da alıp şehre döner. Ünal da onlarla birlikte gider çünkü Ünal'a artık damat gözüyle bakılmaktadır. Şehre döndüklerinde yorgun, zayıflamış, bitkin hâlleri komşuların dikkatini çeker. Hepsi bir yandan yardım eder, yemek getirirler. Ünal ile Zeliha'nın nikâh işlemleri de başlatılmıştır. Bu sırada oğulları pamuk tarlalarında çalışırlar ancak istedikleri parayı bir türlü alamazlar. Sıtma hastalığına yakalanırlar büyük oğul yataklara düşer. Yiyecek bir şeyleri yoktur. Ali'nin âşık olduğu kız Zeynep, ailenin yardımına koşar, onlara yiyecek bir şeyler getirir. Topal her ne kadar şehre döndüğü için rahat olsa da oğullarını orada bıraktığı, el oğlunu da evine aldığı için vicdanen huzursuzdur. Bu sebeple karısı ve kızına sürekli sıkıntı çıkarmaktadır. Büyük oğlun durumunun iyice kötüleşmesiyle Ali, aileyi şehre getirir. Topal Eskici oğullarının açlıktan, hastalıktan bitmiş hallerini görünce yıkılır. Dayanamaz, çok üzülür. Oğullarını hemen hastaneye götürür, tedavileri başlar. Çocukları iyileşsin diye her gün kuvvet verecek yemekler yaptırır. Ünal ile Zeynep bir fabrikada işe başlarlar. Sonunda bir sürü borcu biriken Topal Eskici, dükkânı satar ve borçlarını öder.

1.5. Orhan Kemal'in “Eskici ve Oğulları” Romanını Söz Dizimi Açısından İnceleme*

Edebî eserler, işlenen konularının yanı sıra yazıldıkları dönemin özellikleri ve yazarlarının dünya görüşü, edebî kimliği ve – yer yer- onların hayatları hakkında fikir sahibi olunmasına imkân sağlamaktadırlar. Bu bağlamda eserde kullanılan dil ve üslubun bir parçası olan, söz dizimini oluşturan kelime grubu ve cümlelerin önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Gerek farklı türlerde sayısal olarak pek çok eser kaleme almasıyla gerek eserlerinde ele

* Romandan alınan cümle ve kelime grupları, sonunda () içerisinde sayfa numarası gösterilerek verilmiştir.

aldığı konularla gerekse kullanılan sade dil ve eserlerinde yer verdiği ağız özellikleriyle adından sık sık bahsettiren Orhan Kemal, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı sanatçılarından biridir. Bu tez çalışmasında da onun “Eskici ve Oğulları” romanı söz dizimsel açıdan incelenmiştir. İlk olarak eser baştan sona okunmuştur. Üç yüz yetmiş sekiz sayfa olan eser; baştan yetmiş, ortadan yetmiş, sondan yetmiş sayfa olacak şekilde üç bölüme ayrılmıştır. Bu bölümlerdeki cümlelerden dört yüz tanesini rastgele seçilirken yüklemine yerine, anlamına, bağlı cümle olup olmamasına dikkat edilerek seçilmiştir. Belirlenen cümleler, öncelikle cümle çeşitleri açısından incelenmiş, bu cümleler sonra öğelerine ayrılmıştır. Öğeler tespit edilirken belirlenen kelime grupları, Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” ndeki tasnifine göre sınıflandırılmıştır. Bu şekilde dört yüz cümle incelenmiştir.

Bu tez çalışması; “Eskici ve Oğulları” nın özetini içeren giriş, Leyla Karahan’ın sınıflandırmasının esas alındığı ve bu sınıflandırmaya göre söz konusu romandan seçilen cümlelerle örneklendirildiği cümlenin öğeleri, kelime grupları ve cümle çeşitleri olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; söz dizimi; Orhan Kemal’in hayatı, edebî kişiliği, eserleri; “Eskici ve Oğulları” romanının özeti hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde cümleler öğelerine ayrılmış, her öğe özellikleri ve romandan seçilen örneklerle açıklanmıştır. Üçüncü bölümde kelime grupları ele alınmıştır; örnekleri tespit edilen on dört kelime grubu, literatürdeki çeşitli araştırmacıların görüşlerine yer verilerek tanımlanmış, romandan tespit edilen bölümlerle örneklendirilmiştir. Ayrıca bu on dört kelime grubuna ek olarak “iyelik grubu ve belirtisiz sıfat tamlaması” çalışmaya dâhil edilmiş, tanımlanıp romandan tespit edilen örnekler ile somutlaştırılmıştır. Dördüncü bölüm olan cümle çeşitlerinde, bağlanma şekillerine göre cümleler, yüklemine yerine göre cümleler, yüklemine türüne göre cümleler ve anlamına göre cümleler olarak sınıflandırılmış ve ilk olarak tanımlanmış, ardından ilgili başlıkla ilgili örnekler verilmiştir. Ayrıca cümle öğeleri bölümünde öğeler, kelime grupları bölümünde unsurlar ayrılırken [] (köşeli ayraç) kullanılmıştır. Bu tez çalışmasında Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” isimli çalışmasındaki belirlediği sınıflandırma esas alınmış olup yer yer literatürdeki diğer çalışmalara da başvurulmuştur. Bu çalışmayla Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanından hareketle; yazarın dil özelliklerine, toplumcu gerçekçi bir yazar olması dolayısıyla eserinde gündelik konuşma dilinin, halk söyleyişlerinin ne kadar yer aldığının, hangi tür cümle yapısını, kelime gruplarını daha çok tercih ettiği ile ilgili görüş belirtebilmek amaçlanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen verilerin yapılacak olan söz dizimi çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. CÜMLE ÖGELERİ

Yargı bildiren kelime ya da kelime gruplarının bir araya gelmesiyle oluşan topluluğa cümle denir. Türkçede cümlenin kurulabilmesi için tek başına bir yüklem yeterlidir. Diğer ögeler yüklemi şahıs, zaman, yer- yön, durum gibi yönlerden tamamlar. Literatürde cümle ve cümle ögelerinin farklı özelliklerinin öne çıkarıldığı tanımlar ve bilgilerden bazıları şunlardır:

Vecihe Hatipoğlu (1982), cümle ögelerini, “Tümcenin anlaşılmasında başlıca görevi yüklenmiş sözcüklere tümce ögeleri denir.” (s. 100) şeklinde tanımlar ve ögeleri önem sırasına göre üç başlık altında toplar: “1.Yüklem, 2.Özne, 3.Tümleç.” Ayrıca nesne, zarf ve yer tamlayıcısı ögelerini de tümlecin alt başlıkları olarak değerlendirir (Hatipoğlu, 1982).

Basit bir cümlede bulunabilecek ögeleri; *yüklem, nesne, kimse, isimleme, zarflama* şeklinde sıralayan Tahsin Banguoğlu (2004), bir cümlede bu ögelerin hepsinin bir arada bulunma zorunluluğunun olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte “Her türlü cümle bu üyelerin hepsini almaz.” (s. 524) şeklinde bilgi verir.

Günay Karaağaç, cümleyi oluşturan unsurlar ile kelime gruplarının kuruluşunda yer alan ögeler bakımında benzerlikler olduğunu şu şekilde açıklar: Söz grupları niteleyen- nitelenen tamlayan- tamlanan gibi unsurlardan meydana gelir. Cümlenin de bir niteleneni, bir tamlananı bulunur, o da yüklemidir. Özne ise, cümlenin başka asıl unsuru olduğunu belirterek cümleyi oluşturan unsurlara dikkat çeker. Bu unsurların “yüklem ve özne” olduğunu ifade eder (Karaağaç, 2016).

Zeynep Korkmaz (2017) cümle ögelerini; bir fikri, bir duyguyu, bir yargıyı tam olarak aktarabilmek için yer alan sözcüklerin cümle bilgisinde aldıkları isimdir şeklinde tanımlar ve “Temel ögeler: özne, fiil, nesne, tümleç ve zarftır. Yardımcı ögeler: *cümle dışı ögeler* diye adlandırılan ünlem ve bağlaçtır.” (s. 101) olarak belirtir.

Necati Demir (2019), cümleyi; “Herhangi bir istek, yargı, duygu, düşünce, ... anlatmak için bir fiil veya ek fiilin bir kiple çekimlenmesi ile anlam kazanan ve gerektiğinde onları açık veya gizli olarak açıklayan, bütünleyen, destekleyen unsur(lar)dan oluşan dil bilimine cümle denilmektedir.” (s. 47) şeklinde tanımlamıştır. Necati Demir (2019), cümlenin ve ögelerin işlevini “Dilin bütün unsurları istek, duygu, düşünce, yargı, ...anlatmak yani bir şeyleri ifade etmek için vardır. Cümleyi oluşturan ögelerin tamamı bir araya gelerek bu işe yaramaktadır.” (s. 47) şeklinde özetlemiştir.

Demir ile benzer görüşte olan Leyla Karahan (2010), cümleyi “Türkçede Söz Dizimi” isimli eserinde cümlelerin işlevi üzerinde durarak “Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir.” (s. 9) şeklinde tanımlar.

2.1. Yüklem

Literatürde yüklemnin işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır:

Cümlede yargıyı üstelenen unsur yüklemidir. Kılış, oluş ve durum yüklem tarafından ifade edilir. Yüklem cümlelerin temel unsurudur. Başka unsurlar onu tamamlayan yardımcı öğelerdir (Karahan, 2010).

Vecihe Hatipoğlu (1982), *tümce* terimiyle adlandırdığı cümleyi oluşturan asıl unsurun yüklem olduğunu belirtir. Kelime ya da kelime gruplarının cümle niteliği taşıyabilmesini yüklem ögesine bağlar ve şu şekilde belirtir: “Yüklem olmadan yargı bildirilemez. Yüklem ya ad soylu bir sözcükle ya da eylem soylu bir sözcükle kurulur.” (Hatipoğlu, 1982, s. 101).

Hangi türden kelimelerin yüklem olacağı konusunda Hatipoğlu ile benzer görüşte olan Tahsin Banguoğlu (2004), yüklemnin çekimli bir fiil olduğunda cümle fiil cümlesi, yüklem isim türünden bir kelime olduğunda ise cümlelerin isim cümlesi olacağını belirtir. Ayrıca “yüklemnin, cümlelerin düğümlendiği kelime olduğunu” söyler “Cümlelerin cinsini de onun yapılışı belli eder.” (Banguoğlu, 2004, ss. 524 - 525), şeklindeki düşüncesini görüşlerine ekler.

Muharrem Ergin (2009), fiilin yani yüklemnin; cümlelerin asıl unsuru, olmazsa olmazı olduğunu dile getirir. “Türkçede asıl unsurun talî unsurdan sonra gelmesi prensibine uygun olarak fiil daima sonda bulunur.” (Ergin, 2009, s. 399). Bu düşüncesiyle fiilin sonda bulunduğunu ve asıl vurgulanmak istenen unsurun ise fiile yakınlığıyla belirlenen Ergin, hangi türden kelimelerin yüklem olabileceği konusundaki düşüncesi ise cümlede eylem ögesi, tek veya birleşik eylemin çekimli biçimi, ya da i- eyleminin çekimli biçimleriyle ad ögesinin bir araya gelmesinden meydana gelen sözcük ya da söz grubudur şeklindedir (Ergin, 2009).

Günay Karaağaç (2016), yüklemden *nitelendirilmiş eylem* olarak bahseder. Yüklemnin, cümlelerin temel ögesi olması konusunda (Ergin, 2009; Hatipoğlu, 1982; Karaağaç, 2016; Karahan, 2010). ile aynı görüşte olan Necati Demir, yüklemnin cümlede asıl unsur olduğunu, çekimli bir eylemin yüklem; cümle olabilmek için yeterli olduğunu fakat diğer öğelerin de yüklemi tamamladığını dile getirir (Demir, 2019). Karaağaç ise yükleme nitelendirilmiş

eylem demesinin sebebini şu şekilde açıklar: “Eylemlerin nitelenmemiş, yani çekimlenmemiş adları, sözlükte, tıpkı varlık adları gibi birer ad olarak vardır ve var oluşları için bir varlığa, bir özneye gereksinim vardır. Zaten sözcüklerde varlık ve eylem adlarından başka bir şey yoktur. Sözlüklerdeki eylem adları, yani varlıkların gerçekleştirdikleri olma ve yapmaların adları, varlık adlarına oranla çok azdır; çünkü aynı olma ve yapmayı birçok varlık gerçekleştirebilmektedir. Dillerin sözlüklerindeki eylem adları oldukça sınırlı olmasına rağmen, çok değişik varlıkların eylemlerine ait oldukları için, anlamları pek zengindir.” (Karaağaç, 2016, ss. 501- 502). Bir kılışın, bir bulunmanın ifade bulduğu cümlelerin asıl ögesinin yüklem olduğunu belirtir (Karaağaç, 2016).

Zeynep Korkmaz, cümlelerin diğer unsurlarını kendine bağlayan asıl unsur durumundaki yüklem, eylem ya da isim soylu bir sözcük olabileceği bilgisini vermiştir (Korkmaz, 2017).

Leyla Karahan, yüklem özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Yargı yüklenmiş bir ad ya da eylem ekli veya eksiz hâliyle yüklem olur (Karahan, 2010).

- Eskici ve Oğulları’nda yüklemi isim olan cümleler:

“**Zordu** tahta bacakla memleketin sokaklarından geçiş.” (Kemal, 2022, s. 15). (yüklem: isim)

“**Gözü bağlı dolap beygiri miydi** yani?” (Kemal, 2022, s. 22). (yüklem: isim)

“İçlerinden çoğu **yıllar yılı işlerini kendisine yaptıran eski müşterilerdir**.” (Kemal, 2022, s. 3). (yüklem: isim)

“Tarla kenarlarından toplanan ufak tefek cırtatan domatesleriyle pişmiş bol soğanlı bulgur pilavı tenceresini ateşten indiren ana **ter içindeydi**.” Kemal, 2022, (s. 227). (yüklem: isim)

- Eskici ve Oğulları’nda yüklemi fiil olan cümleler:

“**İstemiyordu**.” (Kemal, 2022, s. 2). (yüklem: fiil)

“Ulu dağlardan yuvarlanıp gelmiş kocaman bir granit parçasını hatırlatarak oturduğu makinesinin başında hafifçe **kımıldandı, öksürdü**, iskemlesinde sağa sola **yerleşti** sonra çalışırken taktığı beyaz çerçeveli gözlüğünün üstünden karşığı göçmen eskiciye **baktı**.” (Kemal, 2022, s. 3). (yüklemler: fiil)

“Şu birkaç saat içinde göçmene eski ayakkabı, terlik, çocuk sandalı çeşitli iş **gelmişti**.” (Kemal, 2022, s. 3)” (yüklem: fiil)

“Çok geçmeden en iyi kundura malzemesinin Fransız köselesi, Amerikan vidaları, İngiliz ipliği, İtalyan yumağı olduğunu **öğrendi.**” (Kemal, 2022, s. 12). (yüklem: fiil)

“Eski pabuçlarını ayağından fırlatıp, sıcak toprakta **koştı.**” (Kemal, 2022, s. 190). (yüklem: fiil)

“Tren aydınlık pencereleriyle uzaklardan fısıltılarla geçip **gitti.**” (Kemal, 2022, s. 193). (yüklem: fiil)

Yüklem çoğunlukla cümlelerin sonunda bulunur fakat bir ögeyi vurgulama nedeniyle ya da şiirde seslerin uyumunu sağlamak amacıyla başka ögelerin yeri değiştiği gibi yüklem de yeri değişebilir (Karahana, 2010).

- “Eskici ve Oğulları” ndan seçilen yüklemi sonda olan cümlelerden bazıları şunlardır:

“Gözlerini Aziziye Hastanesi’nin yaralıların inlediği çadırlarından birinde açtığı zaman sol bacağına diz kapağından aşağısı artık **yoktu.**” (Kemal, 2022, s. 14).

“Ayşe ile Cavit kurt gibi **iyorlardı.**” (Kemal, 2022, s. 33).

“Topal Eskici geniş, kemikli alnını önündeki tezgâha dayamış kül renkli kasketi ensesine **kaymıştı.**” (Kemal, 2022, s. 45).

“İlaçlar içinse avuç dolusu para **isteniyordu.**” (Kemal, 2022, s. 375).

- “Eskici ve Oğulları” ndan seçilen yüklemi sonda olmayan cümle örneklerinden bazıları şunlardır:

“Bir kadın müşteri irili ufaklı ayakkabılar **getirmişti,** onarılmak için.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Demek müşterilerini **yitiriyordu** yavaş yavaş.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Köydeki takımını tezgâhını dağıtacak **ne vardı** sanki?” (Kemal, 2022, s. 21).

“Kara kuru şoför **tanıyordu** eskiciyi.” (Kemal, 2022, s. 45).

Söz dizimi içerisindeki yüklem miktarı cümle miktarını gösterir. Yargı bildiren bir ifadede çok sayıda özne, yer tamlayıcısı, nesne ve zarf olabilir fakat yüklem bir tanedir (Karahana, 2010).

“Kara kuru büyük oğul, kardeşinin karşısındaki yerine usullacık **oturdu,** işini alırken babasına göz ucuyla **baktı.**” (Kemal, 2022, s. 24).

(Yukarıdaki metinde iki yüklem, başka bir deyişle iki cümle bulunmaktadır.)

Yüklemin yapısı, cümleyi oluşturan diğer cümle unsurlarının da belirleyicisidir. Örneğin yüklemi geçişsiz eylem veya ad olan bir cümle, nesne bulundurmaz (Karahana, 2010).

“Sonra hüngür hüngür boşanarak uzun uzun **ağladı.**” (Kemal, 2022, s. 14).

(Yukarıdaki cümlemin yüklemi geçişsiz fiil olduğu için cümlede nesne yoktur.)

“Kıza yatak **lazımdı**, yorgan **lazımdı**, üst baş **lazımdı.**” (Kemal, 2022, s. 50).

(Yukarıdaki cümleler ek fiille çekimlenmiş isim olduğu için cümlede nesne yoktur.)

“Sabahleyin erkenden dükkânı açan küçük oğul iş işlerken oturduğu alçak hasır iskemleye **ilişmiş**, sokağa dalgın dalgın **bakıyordu.**” (Kemal, 2022, s. 50).

(Yukarıda virgülle birbirine bağlanmış iki cümle yer almaktadır. Yüklem *ilişmek* ve *bakmak* geçişsiz fiil olduklarından nesne almamışlardır.)

Çoğunlukla diyalog cümlelerinde yer alan, yüklemi olmayan cümle örnekler de kesik cümledir. Bu cümlelerde yüklem, karşılıklı konuşma içerisindeki bir önceki cümleden anlaşılmaktadır (Karahana, 2010).

“Bardakları karşılıklı kaldırdılar:

‘Şerefe!’” (Kemal, 2022, s. 47).

“Yirmi beşerden ne eder?

Altmış Altı Ziya ta öbür baştan cevapladı:

‘Beş kırk, beş kırk’” (Kemal, 2022, s. 47).

Bazı cümlelerde yüklem söz ya da sözcük grubu olarak bulunmaz. Kesik cümle olarak tanımlanan bu tür cümlelerin anlamı içerikten anlaşılır. Ayrıca cümle okuyanın veya dinleyenin zihninde tamamlanır (Karahana, 2010).

“Üzüüüüm, Baltalı beyazı üzüüüüm!” (Kemal, 2022, s. 49).

“Vay benim oğlum, vay benim yavrum, yavrularım, ciğerlerim!” (Kemal, 2022, s. 51).

Yüklem bazen tek bir sözcükten bazen de birden fazla sözcükten meydana gelen bir sözcük grubu olarak karşımıza çıkabilir. Ad veya eylem cinsinden sözcük grupları yüklem olabilir (Karahana, 2010).

“Topal Eskici nerden nasıl geldiğini anlayamadığı bir kurşunun sol bacağına saplanmasıyla yüzükoyun kapandığı kızgın kumlarda **kalakalmıştı.**” (Kemal, 2022, s. 14). (yüklem: b.f.grb.)

“Büyük oğlun evi, **kocaman bir ahşap konağın en alt kattaki rutubetli odalarından biriydi.**” (Kemal, 2022, s. 29). (yüklem: b. li. tam.)

“Dede dede diye kucagımda **can verdi.**” (Kemal, 2022, s. 45). (yüklem: b.f.grb.)

“İki bardak şarap içti mi dünyanın en iyi insanı **oluveriyor!**” (Kemal, 2022, s. 51). (yüklem: b.f.grb.)

“Şuraya gelişleri güya **şehir masrafından kurtulmak içindi.**” (Kemal, 2022, s. 210). (yüklem: e.grb.)

2.2. Özne

Literatürde öznenin işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır:

Leyla Karahan, öznenin yüklem bildirdiği işi yapan veya söz konusu durumu karşılayan öge olduğu bilgisini verdikten sonra yüklem işaret ettiği oluş, durum veya kılışın öznenin üzerinde olduğunu belirtmiştir (Karahan, 2010).

Tahsin Banguoğlu, *kimse* olarak adlandırdığı öznenin, yapanı ve bulunanı karşıladığını belirtir (Banguoğlu, 2004).

Karaağaç, “Türkçenin Dil Bilgisi” isimli eserinde özneyi “Özne, yüklem gösterdiği bildirmeyi veya olma- yapmayı gerçekleştiren; yani bir değişimi yaşayan varlıktır.” (Karaağaç, 2016, s. 505) şeklinde tanımlar. Öznenin ortaya çıkış sebebi ve türleri hakkında bilgi veren Karaağaç’a göre bir durumun aktarılabilmesi, fiilin var olabilmesi için yapan veya yapacak olan kişiye ihtiyaç vardır. Araştırmacı öznenin tek bir kelime olabileceği gibi bir söz grubu da olabileceğini ve dahi cümlede kullanılmadığında da yüklemdeki şahıs ekinden anlaşılabilceğini belirtmiştir (Karaağaç, 2016).

Zeynep Korkmaz, özne konusunda *belirsiz özne* kavramına dikkat çeker ve kavramı “Bazı cümlelerde öznelerin yok gibi görünmesi veya belli olmamasıdır.” şeklinde tanımlar (Korkmaz, 2017, s. 89).

Necati Demir’e göre özne “Cümlede belirtilen duyguyu, düşüncüyü, isteği, yargıyı gerçekleştiren yapan; olanı karşılayan öge öznedir. Yüklemle ilişkili cümlenin ikinci önemli ögesidir.” (Demir, 2019, s. 52).

Banguoğlu (2004), öznenin çokluk ve aitlik ekini alarak yükleme bağlandığını düşünürken Ergin (2009), “öznenin tamamen yalın halde hiçbir ek almadan yükleme bağlandığını” (s. 399). söyler, Leyla Karahan (2010) ise “öznenin aitlik, çokluk, iyelik ekleri dışında çekim eki almadan bağlandığını” (s. 19). belirtir.

Günay Karaağaç, Türkçede özneyi kendi içinde sınıflandırmış ve görevlerini de şu şekilde belirtmiştir:

- Durağan özne: Herhangi bir eylemin veya olmanın yer almadığı isim cümlelerinin öznesidir.
- Etken özne: Bir hareketi veya olmayı meydana getiren öznedir.
- Edilgen özne: Bir harekete uğrayan öznedir.
- Bilinmez özne: Bir hareketi ya da olmayı gerçekleştiren, yüklemi bilinmez çatılı cümlelerde özne bilinmez öznedir (Karaağaç, 2022).

Haydar Ediskun, cümlede özne ile yüklem arasında sayı ve şahıs yönlerinden uygunluk olması gerektiğini belirtir (Ediskun, 1993).

Leyla Karahan, öznenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Özne, yüklem ad olarak yer aldığı cümlelerde edilgen eylemli cümlelerde ve yüklemi oluş belirten eylem cümlelerinde “**olan**”ı, diğer cümlelerde “**yapan**”ı ifade eden unsurdur (Karahan, 2010).

“**Cavit** oracıkta dağınık sarı çiçekler açmış deve otlarından birini kopardı.” (Kemal, 2022, s. 350). (özne: yapan) / (yüklem: kılış fiili)

“Ulan ne anasının gözüydü **şu oğlan** be!” (Kemal, 2022, s. 364). (özne: olan) / (yüklem: isim)

“**Gözleri** yaş yaş parlıyordu.” (Kemal, 2022, s. 366). (özne: olan) / (yüklem: oluş fiili)

“**Topal Eskici** kendirini kemendini, onu tutan, kolunu kanadını kıpırdatmasını engelleyen görünmez bağları koparmış sahici bir devdi.” (Kemal, 2022, s. 370). (özne: olan) / (yüklem: isim)

Cümlede özneyi tespit etmek amacıyla yükleme “**kim ve ne**” sualleri sorulur (Karahan, 2010).

“Omuz omuza şaraphaneyi **kalın bir sigara dumanı** kaplamıştı.” (Kemal, 2022, s. 38).

(Kaplayan ne?)

“Topal Eskici’nin omuzu gerisinden bakmakta olan pos bıyıklı, yanındaki şoför arkadaşına fısıldadı.” (Kemal, 2022, s. 45).

(Fısıldayan kim?)

“Yıldız dolu ağustos gecesi, ihtiyarı kendine getirmişti.” (Kemal, 2022, s. 48).

(Kendine getiren ne ?)

Bir cümlede birden çok özne yer alabilir (Karahan, 2010: 19).

“Elinde keser, arkasında dut merteğiyle [küçük oğul,] [daha arkada Zeliha’yla Ayşe,] [Cavit] gittiler.” (Kemal, 2022, s. 190).

“[Kenarları kertikli bakır sahandaki kavun dilimleri,] [kocaman çinkodaki çoban salatası,] [üzüm filan] ağır ağır eriyordu.” (Kemal, 2022, s. 200).

Bazen cümlelerde yer alan öznelerden bir tanesi, diğerini açıklama görevinde bulunabilir (Karahan, 2010).

“Şu birkaç saat içinde göçmene eski ayakkabı, terlik, çocuk sandalı çeşitli iş gelmişti.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Çarşı içinde Topal Ekici’ye en çok sataşan onu en çok küplere bindirenlerden biri olan kısa boylu arsız berber kalfası Bahri sözünü kesti.” (Kemal, 2022, s. 7).

“Elci, o sakın, o ipek gibi yumuşak bilip tanıdıkları elci dolup dolup taşıyordu.” (Kemal, 2022, s. 218).

Bazı cümlelerde özne sözcük ya da sözcük grubu olarak yer almayabilir. Cümlenin öznesi, yargı bildiren ifadenin taşıdığı kişi ekinden anlaşılır. Kişi ekinin belirttiği zamir, cümlenin öznesidir (Karahan, 2010).

“Açmadın mı şu meseleyi?” (Kemal, 2022, s. 21). (özne: sen)

“Kendiliğinden akıl etmiş gibi dersin ki, ağa dersin, babamız artık ihtiyarladı, başımızın çaresine baksak fena olmaz dersin.” (Kemal, 2022, s. 23.). (özne: sen)

“Ara sokakların yer yer su birikintileri içindeki kaypak çamurlarını usul usul geçerek, büyük oğlun evine geldiler.” (Kemal, 2022, s. 373). (özne: onlar)

Cümlede öznenin vurgulanması ihtiyacı doğduğunda kişi zamirleri, cümlede yer alırlar (Karahan, 2010).

“Yüreği yanık adamım ben.” (Kemal, 2022, s. 360).

Nesne almayan ve edilgen eylemlerle oluşturulan cümlelerde özne yer almaz. Bu eylemlerin sadece üçüncü kişileri kullanılır (Karahan, 2010).*

“Topal Eskici’nin borcu alınmış, artan parası meşin cüzdanına **konulup** cebine **sokulmuştu**.” (Kemal, 2022, s. 48).

(Yukarıda virgül ile birbirine bağlanan sıralı cümlelerin her iki yüklemi de *alınmak*, *sokulmak* edilgen yapıdır.)

“Haydi millet, Pamukpalaslar kuruldu, buyrun!” (Kemal, 2022, s. 195).

(Yukarıda virgül ile birbirine bağlanan sıralı cümlelerin birinci yüklemi *kurulmak* edilgen yapıdır.)

“Marş marş komutu verilmişçesine, alaçıklara girildi, toplama işinde kullanılacak önlükler, örme kamış sepetler alındı, hep birlikte, irili ufaklı dalındı tarlaya.” (Kemal, 2022, s. 219).

(Yukarıda virgül ile birbirine bağlanan sıralı cümlelerin üç yüklemi *girilmek*, *alınmak*, *dalınmak* de edilgen yapıdır ayrıca *girilmek*, *alınmak* fiilleri geçişsiz yapıdır.)

Seslenme bildiren ifadeler yükleme bağlı olmamaları sebebiyle özne olarak değil cümle dışı öge olarak kabul edilir (Karahan, 2010: 21).

“Uğurlar olsun **başefendi!**” (Kemal, 2022, s. 5).

Öznenin ortak olduğu bazı cümleler, art arda sıralanmış olabilir (Karahan, 2010: 22).

“**Topal**, eliyle çarpıp devirdiği kahvesine falan aldırış etmeden koştu, oğlunu yerden kaldırmaya çalışırken dehşete kapılmıştı.” (Kemal, 2022, s. 369).

Bazı cümlelerde özne, ad türünden bir sözcük grubu olabilir (Karahan, 2010: 22).

“Zordu **tahta bacakla memleketin sokaklarından geçiş**.” (Kemal, 2022, s. 15).

(özne: isim- fiil grubu)

* Kerime Üstünova (2012), geçişsiz ve edilgen fiille kurulan cümlelerdeki özne kavramına farklı bir bakış açısı sunar: Edilgenlik ekleri, öznenin belirsiz olmasını amaçlar ancak bu, kesinlikle öznesizlik olarak düşünülmemeli ve özne göz ardı edilmemelidir. Öznesiz fiil olamaz. Yalnız özne, edilgen fiilin oluşturduğu cümlede satır yapıda bulunmaz, alıcı tarafından tahmin edilemez. Nesne almayan -yaptırım fiillerin oluşturduğu cümlelerde söz konusu ekleri bulunduranlar, eylemi yapanlardır. Bir başka deyişle öznedir (Üstünova, 2012). “Bakıcılar, çocukları uyuttu.” örneğinde uyutan, “bakıcıları”dır ve yaptıran kimliğiyle öznedir. Uyuyan da “çocuklar” olduğundan yapan niteliğiyle öznedir. Yapacağımız tek şey, yaptıran özneye yapan özneyi birbirinden ayıran birer terim bulmaktır. Bunun için ‘birincil özne’ ve ‘ikincil özne’ terimlerini önermekteyiz.” (Üstünova, 2012, s. 13).

“**Topal Eskici’nin sigarası**, yanıp sönen ateşböceğini hatırlatıyordu.” (Kemal, 2022, s. 193).

(özne: b.li i. tam.)

“**Beşinci şimşekse** tam tepede çaktı ve **gök gürültüsü** derin uykuların içinde olanca korkunçluğuyla çatırdadı.” (Kemal, 2022, s. 346).

(Yukarıda “ve” bağlacıyla birbirine bağlı iki cümle yer almaktadır. 1. Özne: s.tam.2. özne: b. siz. tam. yoluyla oluşturulmuş b.i.grb. dur.)

“**Şimşeklerle gök gürültüleri** köyün bulunduğu yana iyice kaymıştı.” (Kemal, 2022, s. 346).

(özne: b. grb.dur)

2.3. Nesne

Literatürde nesnenin işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır: “Cümlede yüklem bildirdiği, öznenin yaptığı işten etkilenen öge nesnedir. Nesne geçişli fiillerin olduğu cümlelerde bulunur. Geçişli fiilin gösterdiği hareketin nesne olmadan gerçekleşmesi mümkün değildir. Geçişsiz fiillerde ise nesne bulunmaz. Kılış ve oluş özne üzerindedir.” (Karahana, 2010, s. 25).

Vecihe Hatipoğlu (1982), nesneyi, “Eylemin anlamını, çok yakından tamamlayan etkileyen yalın veya belirtme durumunda bulunan almış tümlece nesne denir.” (s. 129) şeklinde tanımlar. Ayrıca belirtili ve belirtisiz nesne olmak üzere iki alt başlıkta inceler. Hatipoğlu (1982)’nin nesnenin tanımı ve türleri konusundaki düşünceleri ile Necati Demir (2019)’in nesne hakkında “Cümlede öznenin yaptığı işten ya da hareketten doğrudan doğruya etkilenen ögeye nesne denir. Cümlelerin yardımcı ögesidir.” (ss. 56- 57) Nesnenin, yükleme ya yükleme durum eki ya da ek almadan bağlanabileceği şeklindeki düşünceleri örtüşmektedir (Demir, 2019).

Tahsin Banguoğlu (2004), nesneyi “Cümlede kimsenin, dolayısıyla yüklem etkilediği kişiyi veya şeyi temsil eden kelimeye nesne adını veririz.” (s. 527). Fiillerin nesne alıp almaması konusunda Banguoğlu’nun, özne ve yüklem her cümlede bulunur ancak nesne her cümlede olmak zorunda değildir. İsim cümleleri bir durum, varoluş bildirdiklerinden nesne bulunmaz (Banguoğlu, 2004). “Bir varlık üzerinde etkisi olan fiiller olduğu gibi olmayan fiillerde bulunduğu için, sonrakiler yüklem olduklarında fiil cümlesi nesne alamaz.” (Banguoğlu, 2004, s. 527), şeklinde belirttiği düşünceleri ile Karaağaç (2016)’ın “Geçişli

fiillerin önündeki söz ya da söz öbekleri ek almamış olsalar da yapma durumu çekimindedirler öznenin eylemini yönelttiği nesneyi gösterirler.” (s. 508). Ek alma durumuna göre yalın halde bulunana *belirsiz nesne*, belirtme hali eki alana *belirli nesne* denmektedir. Geçişsiz fiillerde bir kılma durumu yerine bulunma durumu olduğundan nesneye gerek yoktur. Aynı zamanda nesne almayan eylemlerde hareket öznenin üstündedir. Bu nedenle geçişsiz fiille oluşturulan cümleler nesne bulundurmaz şeklindeki düşünceleri örtüşmektedir (Karaağaç, 2016).

Muharrem Ergin, öznenin gerçekleştirdiği fiilin nesneye ihtiyaç duyup duymama konusuna dikkat çeker. Failin gerçekleştirdiği fiil, yapma durumunda ise mutlaka bir eşyaya ihtiyacı vardır ama olma durumunun ise eşyaya ihtiyacı yoktur. Bu tür fiillerde tesir fail üzerindedir, diğerlerinde nesne üzerindedir (Ergin, 2009).

Leyla Karahan, nesnenin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Yükleme eksiz ya da belirtme hâli eki ile bağlanan ögeye nesne denir. Belirtme hâli eki bulundurmayan nesneler olarak adlandırılan **belirtisiz nesnedir** (Karahan, 2010).

“**Taskebabıynan pirinç pilavı** yap, yanına da **baklava** çekelim.” (Kemal, 2022, s. 376). (belirtisiz nesne)

“Bir kadın müşteri **irili ufaklı ayakkabılar** getirmişti, onarılmak için.” (Kemal, 2022, s. 3). (belirtisiz nesne)

Genel bir varlığı, bir cinsi ifade eden yükleme hâli eki bulunduran nesneler **belirtili nesnedir** ve bu ögeler bilinen bir varlığı ifade eder (Karahan, 2010).

“Çok geçmeden **en iyi kundura malzemesinin Fransız köselesi, Amerikan vidalası, İngiliz ipliği, İtalyan yumağı olduğunu** öğrendi.” (Kemal, 2022, s. 12). (belirtili nesne)

“O kış babası gencecik ölüverince **rüştiyeyi** bıraktı.” (Kemal, 2022, s. 12). (belirtili nesne)

“Nasıl beğenmesin ki, kantocu küçük Roza yüzünden bir akşam bir iskemle bacağıyla belki de **sekiz ona yakın sulu sarhoşu** önüne katmış tiyatronun büyük gaz lambasıyla sarı sarı aydınlanan sigara dumanı, rakı kokusu yüklü havasından sürüp çıkarmıştı.” (Kemal, 2022, s. 13). (belirtili nesne)

Cümle çözümlemelerinde yükleme sorulan “*neyi, kimi ve ne*” sualleri nesneyi bulma amacına hizmet eder (Karahan, 2010).

“Pamuk yedi hatta sekiz liraya satıldı, yerden biten mantarlar gibi apartmanlar, barlar **memleketin biçimini** değiştiriverdi.” (Kemal, 2022, s. 17).

(Değiştiriverdi yüklemine sorulan “**neyi**” sorusuna cevap verdiği için “**memleketin biçimini**” belirtili nesnedir.)

“**Köyün bu nekre, elinden iş gelen demircisini** işe boğuyor, paraya boğuyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 17).

(Boğuyorlardı yüklemine sorulan “**kimi**” sorusuna cevap verdiği için “**köyün bu nekre, elinden iş gelen demircisini**” belirtili nesnedir.)

Birden fazla nesne, bir cümlede yer alabilir. Fakat bu nesneler farklı türden olmalıdır. Bir cümle içinde belirtili ve belirtisiz nesne beraber bulunamaz (Karahana, 2010).

“Baba oğul kaptılar süpürgeyi çarşı esnafının neşeli hınk hınkçılığı hatta yardımıyla birkaç saat içinde **ayaklı makineyi, eskici tezgâhını takımları**, bir karış tozdan kurtardılar.” (Kemal, 2022, s. 20).

(Cümlede yer alan her iki nesne de belirtili nesnedir.)

Nesnesi ortak olan bazı cümleler art arda sıralanmış olabilir (Karahana, 2010).

“**Üzümcünün uzattığı beyaz üzüm tanesini** aldı, ağzına attı sonra, “Tart bakalım iki kilo” dedi.” (Kemal, 2022, s. 49).

(Neyi ağzına attı? Üzümcünün uzattığı beyaz üzüm tanesini)

“**İçeriye** görmeye çalıştı, göremedi.” Kemal, 2022, (s. 251).

(Neyi göremedi? İçeriye)

Ad cümleleri ile yüklemi geçişsiz eylem olan cümlelerde nesne yer almaz. Ancak bu kurala uygun olmayan örneklere de rastlanabilir (Karahana, 2010).

- “Eskici ve Oğulları”ndan seçilen yüklemi geçişsiz fiil olup nesne alabilen kuraldışı örneklerden bazıları şunlardır:

“Yandan birçoğu ağarmış bir kucak kırmızı sakalının titremesi, makinesinin başında korkunç bir küfür gibi mosmor oturması (bsn) boşuna değildi.” (Kemal, 2022, s. 24). (isim)

“**Büyük oğlun evi (bsn)**, kocaman bir ahşap konağın en alt kattaki rutubetli odalarından biriydi.” (Kemal, 2022, s. 29). (isim)

- “Eskici ve Oğulları”ndan seçilen nesne alamayan örnekler:

“Hiç konuşmadan, birtakım sokaklar, toprak yollar geçip, hendeklerden atlayarak mahalleye **geldiler.**” (Kemal, 2022, s. 29). (**geçişsiz fiil**)

“Tarla kenarlarından toplanan ufak tefek cırtatan domatesleriyle pişmiş bol soğanlı bulgur pilavı tenceresini ateşten indiren ana **ter içindeydi.**” (Kemal, 2022, s. 227). (**isim**)

Bazen nesneler, cümle hâlinde bulunabilir (Karahan, 2010: 28).

“Biraz paralı dönersek, **kışa şöyle küçük bir dükkân açayım** diyorum.” (Kemal, 2022, s. 36).

“Kargaya benzeyen biri, “**Şarap beleş olduktan sonra Ziya mahşere kadar dinler,**” dedi.” (Kemal, 2022, s. 40).

Ad ya da ad cinsinden bir söz grubu bir cümlenin nesnesi olabilir (Karahan, 2010).

“İki adam kayalardan boşluğa paçavra gibi uçarken, yüzü siyah peçesiyle sımsıkı kapalı kadının çılgılığın **genç olduğunu** anlamıştı.” (Kemal, 2022, s. 15). (belirtili nesne: sıfat-fiil grubu)

(belirtili nesne: s.tam., belirtili nesne: isim, belirtisiz nesne: s.tam.)

Belirtisiz nesne söz dizimi içerisinde yüklem yanına yer alır. Belirtisiz nesne ile yüklem arasında geçici olmayan bir ilişki vardır. Bu nedenle yüklemle belirtisiz nesne arasına *da / de, dahi, bile* gibi kuvvetlendirme edatlarıyla soru eki haricinde genellikle başka bir unsur giremez (Karahan, 2010).

“**Öyle şeyler** anlatırdı ki, bütün bunların doğru ya da eğriliğini bilmediğinden inanır, katlanırdı. Çünkü filmciler **Anadolulu güzel kızlar** istiyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 343).

(*Ne anlatırdı? Öyle şeyler(bsn), nesne ile yüklem arasında sözcük yoktur.*)

(*Ne istiyorlardı? Anadolulu güzel kızlar (bsn), nesne ile yüklem arasında sözcük yoktur.*)

2.4. Yer Tamlayıcısı

Literatürde yer tamlayıcısının işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır:

Cümlede bulunma, yönelme, ayrılma ifade ederek yüklemi tamamlayan unsurdur. Bu unsur bazı cümlelerin mecburi, bazılarının da yardımcı unsurlarıdır (Karahan, 2010).

Vecihe Hatipoğlu (1982), yer tamlayıcısını, fiilin anlamını mekân, süre, miktar bakımından nitelendirip yaklaşma, bulunma, ayrılma hâli eklerini alan öge olarak tanımlar. Hatipoğlu (1982), yer tamlayıcısını “1. Yönelmeli Tümleç, 2. Kalmalı Tümleç, 3. Çıkmalı Tümleç” (ss. 136- 138) olmak üzere üç başlık altında inceler.

Tahsin Banguoğlu (2004), yer tamlayıcısını *isimleme* olarak adlandırır. “Cümlede yüklemnin gerçekleşmesiyle ilgili kişileri ve şeyleri gösteren adlara ve zamirlere isimleme denir.” (s. 529) şeklinde tanımlar ve cümlede yer tamlayıcısının yükleme *kime*, *kimde*, *kimden* sorularının sorularak bulunabileceğinin bilgisini verir (Banguoğlu, 2004).

Muharrem Ergin (2009)’in, yer tamlayıcısının hangi ekleri alarak cümlede yer aldığı hakkındaki düşünceleri “Her hareketin zaman ve mekân içerisinde bir yeri ve istikameti vardır. İşte yer tamlayıcısı fiilin cereyan ettiği yeri ve istikameti ifade eder.” (s. 400). Yer tamlayıcısı fiile getirilen datif, ablatif, lokatif ekleri yardımıyla yapılır. “Datifli yer tamlayıcısı hareketin kendisine doğru ilerlediğini, lokatifte hareketin içinde cereyan ettiğini, ablatifli yer tamlayıcısı ise hareketin kendisinden uzaklaşabileceğini gösterir.” (Ergin, 2009, s. 400), düşüncesi, Karaağaç’ın, yönelme, bulunma ve ayrılma ifadeleriyle cümlede yüklemi semantik olarak tamamlayan ögenin yer tamlayıcısı olduğu yönündeki görüşüyle örtüşmektedir (Karaağaç, 2016).

Bu tez çalışmasında yer tamlayıcısı terimiyle karşılanan terimi Zeynep Korkmaz, *yer tümleci* olarak adlandırmış ve yüklemnin manasını mekân ve yön bakımlarından tamamlayan yönelme, bulunma, uzaklaşma bildiren öge olduğu bilgisini vermiştir (Korkmaz, 2017).

Haydar Ediskun (1993), cümlelerin ögeleri ile ilgili tasnif çalışmasında tümleçler olarak bir üst başlık oluşturmuş bu başlık altında tümleçleri *Dolaylı Tümleçler*, *Zarf Tümleçleri*, *Edat Tümleçleri* şeklinde üç alt başlık altında değerlendirmiştir. Bu tez çalışmasında yer tamlayıcı terimine karşılık gelen alt başlık ise *Dolaylı Tümleç*’tir (Ediskun, 1993).

Leyla Karahan, yer tamlayıcısının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Bu unsur, yükleme yönelme (+A), bulunma (+DA), uzaklaşma (+DAn) durum ekleri ile bağlanan bir sözcük ya da sözcük grubudur. Yer tamlayıcısı kesinlikle bu eklerden birini bulundurmalıdır (Karahan, 2010).

Topal Eskici yıllarca önce Çukurova’nın gerçekten de güm güm gümleyen büyük çiftliklerinden birinde dünyaya gözlerini açtı, ama güm güm gümleyen bu büyük çiftlik

gibi nice nicelerini satın alabilecek çok daha büyük çiftliklerin bulunduğu Çukurova’da
“Topal Eskici’nin dedesi Resul Ağa pek pek orta çiftçi sayılırdı.” (Kemal, 2022, s. 9).

“**Nişan’ın babası Boğos Usta’nın Siptili pazarına giderken sağdaki demirci dükkânına**
namuslarıyla gidip gelmeye başladılar.” (Kemal, 2022, s. 13).

“Ta **karşıda köşede**, büyük oğlun asker ocağındaki ressam bi arkadaşı tarafından
büyütülmüş karakalem bir resmi asılıydı.” (Kemal, 2022, s. 30).

Yükleme sorulan “**neye, nede, neden, nereye, neredede, nereden, kime, kimde, kimden**”
soruları yer tamlayıcısını bulduran sorulardır (Karahana, 2010).

“Şu birkaç saat içinde **göçmene** eski ayakkabı, terlik, çocuk sandalı çeşitli iş gelmişti.”
(Kemal, 2022, s. 3). (Kime gelmişti?)

“Nasıl beğenmesin(ki,) kantocu küçük Roza yüzünden bir akşam bir iskemle bacağıyla belki
de sekiz ona yakın sulu sarhoşu **önüne** katmış **tiyatronun büyük gaz lambasıyla sarı sarı**
aydınlanan sigara dumanı, rakı kokusu yüklü havasından sürüp çıkarmıştı.” (Kemal,
2022, s. 13).

(Nereye katmış? , Nereden sürüp çıkarmıştı?)

“Ne diye rahatsız olacaktı **kocasının tahta bacağından?**” (Kemal, 2022, s. 16).

(Neyden rahatsız olacaktı?)

“Yatağı serilinceye kadar **bir kenara** çömeldi.” (Kemal, 2022, s. 206).

(Nereye çömeldi?)

Aynı cümlede birden çok benzer veya farklı eklerle oluşturulmuş yer tamlayıcısı yer
alabilirler (Karahana, 2010).

“**Serili yatakların üzerinde** babayla oğul **alt alta üst üste** **güreşmeye** başladılar.” (Kemal,
2022, s. 31).

“**O yazı yabanda, o Allah’ın sarı sıcağında** nasıl dayanırsınız?” (Kemal, 2022, s. 35).

“İtalyan’a karşı dövüşürken, **Trablus’ta bacağından** yaralanmış, sonra da kurtlanmış,
kesmişler.” (Kemal, 2022, s. 45).

Bazı cümlelerde iki yer tamlayıcısından biri kendinden öncekinin açıklaması durumundadır
(Karahana, 2010).

“Karısının “Ben **o mahalleye görgüsüz insanların mahallesine** gitmem!” diye ayak diremesine aldırmış etmedi.” (Kemal, 2022, s. 19).

Yer tamlayıcılarının ortak olduğu bazı cümleler, art arda sıralanmış olabilir (Karahana, 2010).

“Gemici fenerlerinin sarı sarı aydınlattığı sessiz gecenin içinde büsbütün büyüyen sesler... [**Gemici fenerlerinin sarı sarı aydınlattığı sessiz gecenin içinde**] Sonra tokat, sonra yumruk sesleri, artan küfürler...” (Kemal, 2022, s. 341).

Yer tamlayıcıları, ad türünden söz grubu olabilir (Karahana, 2010).

“**Köy yollarında** Desoto’lar, Kadillak’lar Çukurova güneşiyle fırın külüne dönmüş tozları havalara savuruyor, ağızları sıra sıra altın dişli ağaların kahkahaları Çiftçi Birliği’nin kalın, sağlam duvarlarında çınliyordu.” (Kemal, 2022, s. 18).

(yer tamlayıcısı: b. siz. tam.)

“Baba oğul kaptılar süpürgeyi çarşı esnafının neşeli hınk hınkçılığı hatta yardımıyla birkaç saat içinde ayaklı makineyi, eskici tezgâhını takımları, **bir karış tozdan** kurtardılar.” (Kemal, 2022, s. 20).

(yer tamlayıcısı: s.tam.)

“Dur Zeliha sen **benim sırtıma** yükleyiver!” (Kemal, 2022, s. 204).

(yer tamlayıcısı: i.grb.)

2.5. Zarf Tümleci

Literatürde zarf tümlecinin işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır:

Leyla Karahana, bu ögeyi zarf olarak adlandırmış ve görevini yüklemi neden, biçim, nicelik, zaman, şart ve/ veya araç bilgisi vererek tamamlamak şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca söz konusu ögenin genellikle yardımcı öge nadiren de zorunlu öge olduğunu belirtmiştir. Bu tez çalışmasında zarf kavramının bir sözcük türünü de ifade etmesi ve karışıklığa sebebiyet verebileceği düşüncesiyle bu öge zarf tümleci terimiyle temsil edilmiştir (Karahana, 2010).

Tahsin Banguoğlu, zarfı “zarflama” olarak adlandırır. Banguoğlu’nun, “Cümlede yüklemnin içinde geçtiği hâl ve şartları belirten zarflara ve zarf niteliğindeki zarf öbeklerine zarflama denir.” (2004, s. 530), şeklindeki zarfın görevleri konusundaki görüşleri ile Ergin (2009)’in “Hareketin nasıl, niçin, ne şekilde, hangi vasıtalarla, hangi sebeple, hülâsa, hangi şartlarla yapıldığını veya olduğunu ve hangi zamanda cereyan ettiğini göstermek için zarf kullanılır.”

(s. 400). şeklindeki düşünceleri örtüşmektedir. Zarfın asıl görevi, eylemin koşullarını ve zamanını belirtmektir. Bu bir sözcük olabileceği gibi sözcük grubu da olabilir. “Zarflar genellikle çekimsiz olarak doğrudan yükleme bağlanır.” (Ergin, 2009, s. 401), düşünceleri benzemektedir.

Karaağaç (2016), varlık ya da kavramların nitelikleri ile fiillerin niteliklerinin farkı üzerinde durur: “Varlık ile varlığın gerçekleştirdiği eylemler farklı özellikler taşırlar; bir varlığın sahip olduğu özellikler ile bir olayın sahip olduğu özellikler, birbirinden bütünüyle farklı olgulardır.” (s. 511). Eşyanın rengi, şekli, ağırlığı vardır; eylemin ise mekânı, gerçekleştiği zaman dilimi, miktarı vardır. “Bir cümlede yön, zaman, tarz, neden, miktar, araç, şart, vb. bildirerek yüklemi tamamlayan cümle ögesi zarftır. Yapma ve olmaları niteleyen her türlü söz ve yapı, zarftır; zarf eylemin sıfatıdır.” (Karaağaç, 2016, s. 511). Karaağaç ile zarfın cümlede yüklem anlamını çeşitli yönlerden etkilemesi bakımından benzer görüşte olan Demir (2019), zarfı “Cümlede yüklem anlamını; hâl, tarz, miktar, zaman, yer- yön, durum, miktar, şart, sebep, araç... bakımından tamamlayan veya destekleyen ögeye zarf denilmektedir” (s. 63). şeklinde tanımlar.

Leyla Karahan, zarfın özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Yüklemi durum, zaman, koşul, sebep, ölçü bildirerek tamamlayan sözcük ya da sözcük grupları cümlede zarf görevi yapar (Karahan, 2010).

“İşlerin akıntıya gittiği şu iyice kesat günlerde bile avuç dolusu parayla karşısında dikilenlere **akları kanlı iri gözlerini öfkeyle çevirerek** “paranıza sokim dümbükler.” diyordu.” (Kemal, 2022, s. 2). (durum)

“Oğlan Cemil, Bahri ve ötekiler **sabah sabah*** dükkânlarını açmaya geliyorlardı.” (Kemal, 2022, s.370). (zaman)

“**İlaçlar içinse** avuç dolusu para isteniyordu.” (Kemal, 2022, s. 375). (sebep)

Yükleme yöneltilen “**ne zaman, nasıl, niçin, ne şekilde, ne ile, kiminle, hangi durumda, hangi şartlarda, hangi yöne, ne kadar, kim tarafından**” vb. sorular cümlede zarfı buldurtan sorulardır (Karahan, 2010).

“**Derin bir iç geçirerek**, ağzındaki dumanı tavana **sıkıntıyla** üfledi.” (Kemal, 2022, s. 357).

* Berke Vardar, zaman anlamı barındıran zarfları; *zaman belirteci* terimiyle adlandırmaktadır (Vardar, 2002: 228).

(Nasıl, ne ile üfledi?)

“**İlaçlar** **içinse** avuç dolusu para isteniyordu.” (Kemal, 2022, s. 375).

(Niçin isteniyordu?)

Bir cümlede birden fazla benzer ya da farklı cinsten zarf olabilir (Karahana, 2010).

“**Korkuyla / kızının yanından ayrılıp** eloğlunun yanına gitti.” (Kemal, 2022, s. 365).

(Birden fazla durum zarfı kullanılmıştır.)

(Durum ve zaman zarfı kullanılmıştır.)

“**Hıçkırıklar içinde** oğlunun üstüne **yeniden** kapandı.” (Kemal, 2022, s. 372).

(Birden fazla, durum zarfı kullanılmıştır.)

Art arda sıralanan bazı cümlelerde zarflardan biri diğerinin açıklayıcı durumunda olabilir (Karahana, 2010).

“Öğleye kadar **ilk heveslik, birer makine hızıyla** çalıştılar.” (Kemal, 2022, s. 219).

Zarfin ortak olduğu cümleler art arda sıralanmış olabilir (Karahana, 2010).

“Güneş tam tepeden, olanca hızıyla vurduğu için alaçığın içi yanıyor, [**Güneş tam tepeden, olanca hızıyla vurduğu için**] rutubetli hava sıcak sıcak bastırıyordu.” (Kemal, 2022, s. 220).

Zaman, durum, sebep, araç, ölçü, yön ve koşul anlamı taşıyan bütün sözcük grupları; cümlede zarf göreviyle yer alırlar (Karahana, 2010).

“Cavit çuvaldan kınnaıyla kocaman katır mihini bulmuştu. **Yalınayaklarıyla** öteye **yıldırım gibi** gitti.” (Kemal, 2022, s. 192).

(zarflar: e.grb.)

“Ünal **kahve pişirmek üzere fırlayıp** çıktı.” (Kemal, 2022, s. 364).

(zarf: zarf- fiil grubu)

“Zeliha **katıla katıla** güldü.” (Kemal, 2022, s. 367).

(zarf: t.grb.)

“Garson, **sıtma görmemiş sesiyle** ustasına haykırdı.” (Kemal, 2022, s. 368).

(zarf: e.grb.)

“Kırbacını hayvanlarının yeleleri üzerinde şaklatarak hayvanları coşturdu.” (Kemal, 2022, s. 370).

(zarf: zarf- fiil grubu)

2.6. Cümle Dışı Ögeler

Literatürde cümle dışı ögelerin işlevinin ve özelliklerinin yer aldığı tanımlardan bazıları şunlardır:

“Cümlenin herhangi bir yerinde bulunan ancak kuruluşuna katılmayan ve dolaylı olarak cümlenin anlamına yardımcı olan ögelerdir.” (Karahana, 2010, s. 36).

Günay Karaağaç (2016), cümle dışı ögeleri “Cümlenin kuruluşuna katılmayan; fakat cümle ögeleri ve cümleler arasında bağlantı kurarak metnin oluşmasını sağlayan ögeler, cümle dışı ögelerdir.” (s. 512), şeklinde tanımlar. Aynı zamanda Günay Karaağaç (2022), cümle dışı ögelerin kullanımını iki başlık altında toplar:

1.Bağlayıcılar: Cümleler çeşitli anlam ilişkileriyle birbirine bağlıdır. Bu bağlantıyı sağlayan bütün edatlar cümle dışı ögedir.

2.Ünlem öbekleri: Ünlemler ve ünlem gruplarının hepsi, cümlenin kuruluşuna herhangi bir katkısı olmayan cümle dışı ögelerdir (Karaağaç, 2022). Karaağaç’ın cümle dışı ögelerin, cümle kuruluşunda yer almaması bakımından düşünceleri ile Necati Demir (2019)’in, “Cümleye anlam açısından kısmen katkısı olan şekil ve ilgi olarak doğrudan yükleme bağlı olmayan, cümleye dolaylı olarak katkısı olan söz veya söz öbeklerine cümle dışı unsur denilmektedir.” (s. 66) tanımı cümle dışı ögelerin işlevi konusunda benzerlik göstermektedir.

Leyla Karahan, cümle dışı ögelerin özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Ünlemler, ünlem grupları, seslenmeler, bağlama edatları cümle dışı unsurlardır (Karahana, 2010).

“Tüyü bozuk karşiki göçmen kalkmış **ta** Allah’ın Bulgaristan’ından mı, Sırbistan’ından mı ne gelmiş rızıkına ortak oluyordu.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Kendi kâfirdi **hadi**, biliyorlardı, bıraksın **da bari** yarın artlarından üç kulhüvallahı bir elham okuyacak torunları kâfir olmasındı!” (Kemal, 2022, s. 12).

“Köydeki takımını tezgâhını dağıtacak ne vardı **sanki?**” (Kemal, 2022, s. 21).

“Karısı olacak baş belası **da** “İçme” diyordu.” (Kemal, 2022, s. 22).

“Gözü bağlı dolap beygiri miydi **yani?**” (Kemal, 2022, s. 22).

“**Yok hey Allahsız oğlu Allahsızlar yok**; bir kenardaki paramız da kar suyu gibi eriyip aktı, kefenlik param **bile** kalmadı.” (Kemal, 2022, s. 24).

“**Ağa be**, işine gelmeyen bi laf oldu mu kaydırıveriyorsun.” (Kemal, 2022, s. 53).

Açıklama içeren cümleler ile arasözler cümle dışı unsurlardır (Karahana, 2010).

Kaynı, (**bunu hazla düşündü**) kaynının karısı, kaynının en küçük oğlu serilmiş ölü gibi yatıyorlardı. (s. 355)

Cümle dışı unsurlar; cümlenin bütününde, başında, sonunda veya ortasında yer alabilirler (Karahana, 2010).

“**Demek**, müşterilerini yitiriyordu yavaş yavaş.” (Kemal, 2022, s. 3).

“**Gerçi, henüz** pek öyle yaşlı sayılmazdı, ama gene de böyle düşünüyor, **attığı attık, har vurup harman savurduğu neyse**, hık demiş burnundan düşmüş torununu da kendisine benzetebilmek için altına baklakır, halis kan Arap atını çekmek lacivertin hasından şalvar, pırıl pırıl rügan çizmelerle onu hovardalık âlemlerine itmekten haz duyan babasına ifrit oluyordu”. (Kemal, 2022, s. 11).

“**Sonra** kininden korkardı yılanın çok.” (Kemal, 2022, s. 224).

3. KELİME GRUPLARI

Dil, seslerden cümlelere ve dahi birbiriyle anlam bağı bulunan cümleden büyük birliklerine kadar var olan öğeleriyle bir bütünlük arz etmektedir. Bir duygu, düşünce, olay, durum veya bir iletiyi doğru ve etkili bir biçimde ifade etmek için dilin olanaklarına başvurmak gerekmektedir. Söz konusu amaç için her zaman yalnızca sözcüklerin yeterli olmadığı muhakkaktır. Bu bağlamda söz diziminin (sentaks, syntax) inceleme alanına giren kelime grupları, dilin kuralları ekseninde sınırsız olanaklar sunmaktadır. İletinin kaynağı olan kişinin hayal gücü, yaşanmışlıkları, eğitimi ve bilgi birikimi, bahsedilecek konu vb. etkenler, kelime gruplarını oluşturacak sözcük ve öğelerden grubun türüne kadar pek çok durumu belirlemektedir. Başlangıçta bir kaynak kişinin duygu ve düşüncelerini anlatırken başvurduğu kelime grupları, zaman içerisinde benimsenip kullanım sıklığı elde edebilirse dilin söz varlığı öğeleri arasına girer. Böylece hem kalıcılık elde eder hem de dilin söz varlığına katkı sağlar. Literatürde kelime gruplarının farklı özelliklerinin öne çıkarıldığı tasnifler bulunmaktadır:

Vecihe Hatipoğlu (1982), Türkçenin söz dizimini oluşturan birlikleri *yargılı* ve *yargısız* olarak iki ana başlıkta incelemiştir. Cümleleri yargılı, kelime gruplarını ise yargısız anlatımlar olarak değerlendirmiştir. Yargısız anlatımları da kendi içerisinde “1. Tamlamalar, 2. Birleşik sözcükler, 3. İkilemeler” (ss. 1- 2) olmak üzere üç alt başlıkta incelemiştir (Hatipoğlu, 1982).

Tahsin Banguoğlu (2004), *kelime öbekleri* terimiyle ifade ettiği kelime gruplarının, “Sözü geliştirmek üzere kelimeler öbeklenirler, kavramlar arsında derece derece ilişkiler meydana getirirler.” (s. 496) bilgisine yer vermektedir. Banguoğlu (2004) da Hatipoğlu (1982) gibi kelime gruplarını yargısız anlatım birlikleri olarak değerlendirmiştir.

Muharrem Ergin (2009), kelime grubunu “Birden fazla kelimeyi içine alan, yapısında ve manasında bir bütünlük bulunan, dilde bir bütün olarak muamele gören bir dil birliğidir.” (s. 374) şeklinde tanımlar. Bazı varlık ya da davranışları karşılamak için tek bir isim ya da fiil türünden bir sözcük yeterli olmaktadır. Ancak bazen sadece bir sözcük ile karşılanamayan daha geniş varlık ya da hareket adları için birden fazla sözcüğün yan yana gelmesi gerektiğini, kelime gruplarının bu ihtiyaçtan ortaya çıktığını belirtmektedir (Ergin, 2009). Bu amaçla ortaya çıkan kelime gruplarını “belirtme grupları” olarak değerlendirdikten sonra unsurları ve bu unsurların birbiriyle olan ilişkilerini ve işlevlerini “ belirten/ belirtilen, tamlayan/ tamlanan, asıl unsur/ yardımcı unsur, tâbi olan- tâbi olunan” (Ergin, 2009, s. 375).

ilişkisi vardır, birbirlerini tamamlar, yardım ederler, şeklinde dikkatlere sunmaktadır (Ergin, 2009).

Günay Karaağaç (2016), kelime gruplarını *söz öbekleri* olarak adlandırır. Kelime gruplarının hangi sebeple ortaya çıktığı konusunda Ergin ile aynı görüşte olan Karaağaç (2016), kelime gruplarını “Söz öbeği, tek söz ile karşılanamayan veya daha belirgin hale gelmesi istenen varlık, kavram, nitelik, durum ve hareketleri karşılar.” (s. 443) şeklinde tanımlar. Kelime gruplarının bir tür isimlendirme durumu olduğunu söyler. Kelime grubu unsurlarını arasındaki ilişkiyi “Söz öbeği, en az iki asıl biçim biriminin, anlamlı sözün asıl- bağlı, niteleyen/ nitelenen, tamlayan/ tamlanan ilişkisiyle oluşturdukları birliklerdir.” (Karaağaç, 2016, s. 443) şeklinde açıklamaktadır.

Leyla Karahan (2010)’ a göre ise “Kelime grubu, bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir hareketi, bir durumu karşılamak ya da belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir.” (s. 39).

Leyla Karahan (2010), kelime gruplarının özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

- “Kelime grupları yargısız dil birimleridir.”
- “Kelime grupları, cümle ve kelime grupları içerisinde tek kelime gibi; isim, sıfat, zarf görevi yapar.”
- “Kelimelerin grup içerisindeki sıralanışı kurallıdır. Asıl unsur genellikle sondadır ancak birleşik fiil grubu ile edat grubunda ana unsur baştır”.
- “Unsurların sırası özellikle konuşma ve şiir dilinde değişebilir”.
- “Kelime grubunun diğer kelime grupları ile ilişkisi grubun sonundaki hal ekiyle sağlanır.”
- “Fiile dayalı isim- fiil, sıfat- fiil, zarf- fiil gruplarında fiilin anlamı cümlede olduğu gibi özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Ancak bu gruplar yargı bildirmediikleri için cümle değildir.”
- “İkiden fazla kelimeli kelime gruplarında iç içe geçmiş birbirini tamamlayan başka kelime grupları da bulunur.”
- “Kelime gruplarında vurgu başta, sonda veya sondan bir önceki kelimede olabilir. Bazı gruplarda bütün unsurların vurgusu aynıdır .” (Karahan, 2010, ss. 39- 40- 41).

Bu tez çalışmasının kelime gruplarının incelenmesine dayanan bu bölümünde, Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı eserindeki kelime gruplarıyla ilgili yapmış olduğu sınıflandırma esas alınmıştır. Bununla birlikte çalışmada incelenen eserle ilgili elde edilen veriler dâhilinde literatürde bulunan diğer çalışmalara da yer yer başvurulmuştur

3.1. Ad Tamlamaları

Efrasiyap Gemalmaz (1996), “Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı” adlı makalesinde isim tamlamalarının unsurları ve bu unsurların işlevlerini “isim tamlamaları en az iki kelimeden oluşur bunlardan birincisine tamlayan ikincisine tamlanan adı verilir. Belirtisiz isim tamlamasındaki tamlayan daha çok ‘niteleyen’ sıfat görevinde iken belirtili isim tamlaması ‘belirtme’ sıfatı görevindedir.” (s. 3) şeklinde ifade etmiştir

Tahsin Banguoğlu (2004), “ad tamlaması” terimiyle ifade ettiği isim tamlamalarının iki ögeden oluştuğunu, asıl anlamın “katkı alan” olarak tanımladığı ikinci öge üzerinde olduğu bilgisini vermiştir. Birinci ögeyi ise “katılan” olarak tanımlamıştır. Grubun anlamını, ögelerini ve ögelerin işlevini bu şekilde özetledikten sonra birinci ögenin ek durumuna göre de “1.Belirli Ad Takımı ve 2. Belirsiz Ad Takımı” (Banguoğlu, 2004, ss. 331- 332) olarak iki türünün olduğu bilgisini vermiştir

Celal Demir (2007), “Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Ögelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri” adlı makalesinde isim tamlamalarındaki sorunları “tasnif, tanımlama ve isimlendirme” (ss. 27- 54) olarak dile getirir. Çağdaş dil bilim çalışmalarına göre günümüzde yapılan tanımlamaların çok yüzeysel olduğunu söylemektedir. Ona göre isim tamlaması terimi iki ismin yan yana gelmesiyle oluşan bir kelime grubudur ve bu tanımlama çok yapısalıdır. Bağlam ve anlamsal boyut ihmal edilmektedir (Demir, 2007).

Zeynep Korkmaz (2009), isim tamlamalarını “Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi” kitabında “Bir ad başka bir adla ilgi durumu eki alarak veya almadan bir anlam bağı oluşturduğunda ad tamlaması dediğimiz kelime grubu ortaya çıkar. ” (s. 270) şeklinde tanımlar. Tanımın ardından grubun ögelerinin adlarını “birinci ad tamlayan, ikinci ad tamlanan” olarak adlandırdığı bilgisini vermiş ve isim tamlamalarını ilgi hâli eki alıp almamalarına veya tamlayan unsurunun bir isim tamlaması olup olmamasına göre “1.Belirtili Ad Tamlaması, 2.Belirtisiz Ad Tamlaması, 3.Zincirleme Ad Tamlaması” (Korkmaz, 2009, s. 270) şeklinde sınıflandırmıştır.

Günay Karaağaç da isim tamlamalarını Zeynep Korkmaz (2009) gibi “tamlayanın ekli ya da eksiz çekiminde olmasına göre, belirli ad tamlaması, belirsiz ad tamlaması ve hem tamlayan hem de tamlananın durumuna göre zincirleme ad tamlaması” (Karaağaç, 2016, s. 486) olarak üç alt başlıkta değerlendirmiştir.

Bazı durumları, duygu ve düşünceleri, eylemleri alıcı konumundaki kişi ya da kişilere anlatmak için basit ve türemiş kelimeler yeterli olmayabilir. Bu gibi durumlarda birleşik kelime ya da kelime grubu oluşturma yollarından birine başvurulmaktadır. Necati Demir (2019), “Birbiriyle ilgisi olan, biri diğerini sahiplik (iyelik) yönünden tamamlayan, en az iki isimden oluşan söz öbeğine başvurulur. Bu durum aslında bir ismin bir başka ismin anlam bakımından tamamlanmasıdır.” (s. 23) şeklinde belirterek isim tamlamalarının ortaya çıkışı, hangi ihtiyacı karşıladığı hakkında bilgi verir.

Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı çalışmasında isim tamlamaları iki grupta incelenir:

3.1.1. Belirtili Ad Tamlaması*

Tamlayanın ilgi hâli eki, tamlananın iyelik eki aldığı tamlama / söz grubu çeşididir.

ad ögesi (+ ilgi hâli eki) / ad ögesi+ iyelik eki= belirtili isim tamlaması (Karahan, 2010).

tamlayan / tamlanan

Çukurova’nın (ty) / güm gümleyen çiftlikleri (tn) (s. 9)

laciverdin (ty) / hası (tn) (s. 11)

görümcesinin (ty) / yanı (tn) (s. 212)

babalarının (ty) / vereceği (tn) (s. 222)

pamukların (ty) / sarıya çalan ince yeşil sapsarı (tn) (s. 223)

Arzu Baydar ve Turgut Baydar (2018), çalışmalarında isim tamlamalarının meydana gelişini “Bir isim tamlamasının oluşabilmesi için sıklıkla tamlanan / belirtilen kelime / kelime grubunun aldığı ek yeterli olabilmektedir.” (s. 77) şeklinde açıklarlar. Ayrıca “Ders kitabı, terzi makası, bahçe duvarı, Türk milleti, el havlusu vb. gibi tamlamalarda tamlayan / belirten unsurlar ilgi ekini almadan da bir tamlamada tamlayan / belirten unsur olarak kullanılabilirler.” (A. Baydar ve Baydar, 2018, s. 77), sadece tamlananın aldığı ek ile oluşabilen örnekler vererek düşüncelerini somutlaştırırlar. Çalışmanın devamında bazı durumlarda ise sadece tamlananın iyelik eki almasının yetersiz olduğunu şu şekilde ifade ederler: “Ancak bazı zaman isimleri, kişi isimleri – soy isimleri ve zamirlerin bir tamlamada

* Leyla Karahan’ın kelime grupları sınıflandırmasında yer almayan ancak literatürde Zeynep Korkmaz’ın eserlerinde yer verdiği zincirleme isim tamlaması; tamlayanı, tamlananı ya da her iki unsuru da isim tamlaması şeklinde yer alan birden fazla ilişkilendirmenin bulunduğu iç içe geçmiş tamlama çeşididir (Korkmaz, 2009: 275).

tamlayan / belirten olabilmeleri için mutlaka tamlayan / belirten yani ilgi ekini almaları gerekmektedir.” “yarın getireceği, dün anlamı, gün kârı, Ali arabası, Ayşe kitabı, Yahya Kemal Beyatlı annesi, ben kalemim, bazıları düşüncesi, şu şurası gibi tamlamalar ise mutlaka belirtili olarak kurulmak istiyorlar.” (A. Baydar ve Baydar, 2018: 77) cümleleriyle düşüncelerini örneklendirirler.

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde iki yüz altmış altı adet belirtili isim tamlaması tespit edilmiştir. Yazarın sıklıkla başvurduğu bir kelime grubu olan belirtili isim tamlaması örneklerine genel olarak bakıldığında tamlayan veya tamlanan unsurunun birden fazla kelimededen oluştuğu, tamlamanın unsurları arasına başka türden kelimelerin girebildiği isim soylu kelimelerden olan zamir, edat gibi sözcük türlerinin tamlama unsurları oldukları görülmüştür. Belirtili isim tamlamaları kelime grubu olarak cümlenin öge dizilişinde özne, yüklem, zarf tamlayıcısı görevlerinde bulunmakla birlikte daha çok belirtili nesne ve yer tamlayıcısı görevleriyle karşımıza çıkmıştır.

Leyla Karahan, belirtili ad tamlamasının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Bu tamlama türünde asıl öge sonda bulunur. Birinci öge tamlayan, ikinci öge tamlanandır (Karahan, 2010).

masanın (ty) / altı (tn) (s. 4)

Topal Eskici’nin (ty) / dedesi (tn) (s. 9)

memleketin (ty) / sokakları (tn) (s. 15)

gecenin (ty) / içi (tn) (s. 16)

yurdun (ty) / malları (tn) (s. 18)

başının (ty) / çaresi (tn) (s. 21)

lokmanın (ty) / yağlısı (tn) (s. 22)

Belirtili ad tamlamasında tamlayan ve tamlananın yeri değişebilir (Karahan, 2010).

“Sonra **kininden** korkardı **yılanın** çok.” (Kemal, 2022, s.224).

Belirtili ad tamlamasını kuran tamlayan ve tamlanan arasına sözcük ya da sözcük grubu girebilir (Karahan, 2010).

betonunda bile ot biten bereketli Çukurova topraklarının (ty) / **dört (s)** / bucağı (tn) (s. 1)

güçlü kamyonların (ty) / **benzin, mazot kokulu (s)** / homurtuları (tn) (s. 2)

ünlü İstanbul futbolcularının (ty) / **boy boy (s)** / resimleri (tn) (s. 3)

ağamın (ty) / **üç (s)** / çocuğu (tn) (s. 23)

dünyanın (ty) / **en (z)** / **iyi (s)** / insanı (tn) (s. 51)

Belirtili ad tamlamasının tamlayan unsuru da belirtili ad tamlaması kuruluşunda olabilir.

Böyle bir tamlamada üç ad ögesinin var olduğu düşünülmemelidir (Karahan, 2010).

Aziziye Hastanesi'nin yaralıların (ty) / inlediği (tn) (s. 14)

senin ağzının (ty) / kokusu (tn) (s. 21)

babasının parkeleri tok tok döven tahta bacağıının (ty) / sesi (tn) (s. 54)

sabahın taze güneşinin (ty) / sarı ışığı (tn) (s. 214)

Bir ad tamlamasının tamlanan ögesi sıfat- fiil veya sıfat- fiil grubu ise tamlayan ögesi genellikle ilgi durum eki taşır (Karahan, 2010).

işlerin (ty) / akıntıya gittiği (tn) (s. 2)

işinin (ty) / bölüneceği (tn) (s. 34)

şehrin (ty) / bulunduğu (tn) (s. 217)

Belirtili ad tamlamasında tamlanan ile tamlayan ögeleri birden fazla sayıda yer alabilir (Karahan, 2010).

en iyi kundura malzemesinin (ty) / Fransız köselesi (tn) / Amerikan vidası (tn) / İngiliz ipliği (tn) / İtalyan yumağı (tn) / olduğu (tn) (s. 12)

fener ışığında sarı sarı aydınlanan sırtın, (ty) / insan sırtının (ty) / hareketleri (tn) (s. 340)

başının (ty) / ağrısı (tn) / dönmesi (tn) (s. 340)

alaçıkların (ty) / şurası (tn) / burası (tn) (s. 342)

şunun (ty) / bunun (ty) / kamyonu (tn) (s. 343)

Belirtili ad tamlamaları söz dizimi içinde ad, ön ad olarak görev yapar (Karahan, 2010).

“Nasıl beğenmesin ki, kantocu küçük Roza yüzünden bir akşam bir iskemle bacağıyla belki de sekiz ona yakın sulu sarhoşu önüne katmış **tiyatronun büyük gaz lambasıyla sarı sarı aydınlanan sigara dumanı, rakı kokusu yüklü havasından sürüp çıkarmıştı.**” (Kemal, 2022, s. 13). (isim)

“Topal Eskici **nerden nasıl geldiğini anlayamadığı bir kurşunun sol bacağına saplanmasıyla** yüzükoyun kapandığı kızgın kumlarda kalakalmıştı.”(Kemal, 2022, s. 14).
(zarf)

“**Tarlanın kenarındaki** kamyonu sıçrayıp sıçrayıp binişlerini, kamyonun usta bir manevrayla yola çıktığını sonra da ardında toz bulutu bırakarak uzaklaştığını gördüler.”(Kemal, 2022, s. 219). (sıfat)

Belirtili ad tamlamasında tamlayan veya tamlanan ögeleri, söz grubu olabilir (Karahan, 2010).

ünlü İstanbul futbolcularının (ty) / boy boy resimleri (tn) (s. 3)

(tamlayan unsur: b. siz. tam., ünlü (s) / İstanbul (ty) / futbolcuları (tn))

(tamlanan unsur: s.tam., boy boy (s) / resimler (i))

(sıfat unsur: t.grb., boy (i) / boy (i))

böylelerinin (ty) / soyu soppu (tn) (s. 6)

(tamlanan unsur: tekar grubu, soy (i) / sop (i))

saçlarının (ty) / kız saçı gibi (s) uzatıldığı (tn) (s. 10)

(tamlanan unsur: s.tam., kız saçı gibi (s) / uzatıldığı (tn))

(sıfat unsur: e.grb., kız saçı (i) / gibi (çe))

(isim unsur: b. siz. tam., kız (ty) / saçı (tn))

Topal Eskicinin (ty) / ufak tefek, kupkuru babası (tn) (s. 11)

(tamlayan unsur: ü.grb., Topal (i) / Eskici (i))

(tamlanan unsur: s.tam., ufak tefek (s) / kupkuru (s) / baba (i))

(sıfat unsur: t.grb. , ufak (i) / tefek (i))

Nişan’ın babası Boğos Usta’nın (ty) / Siptili pazarına giderken sağdaki demirci dükkânı (tn) (s. 13)

(tamlayan unsur: s.tam., Nişan’ın babası (s) / Boğos Usta (i))

(sıfat unsur: b.li.tam. ,Nişan’ın (i) / babası (i))

(isim unsur: ü.grb., Boğos (i) / usta (i))

(tamlanan unsur: s.tam., Siptili pazarına giderken sağdaki (s) / demirci dükkânı (i))

(sıfat unsur: zarf- fiil grubu, Siptili pazarına (yt) / giderken (y))

(isim unsur: b. siz. tam., demirci (ty) / dükkânı (tn))

Belirtili ad tamlamalarında vurgu, her iki ögede de aynı ölçüdedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen belirtili ad tamlaması örneklerinden bazıları şunlardır:

“[Hükümetin (ty) / yerinde (tn)] olsa [böylelerinin (ty) / soyunu sopunu (tn) / eniğini cücüğünü (tn)] sallandırır...” (Kemal, 2022, s. 6).

“Zordu tahta bacakla [memleketin (ty) / sokaklarından (tn)] geçiş.” (Kemal, 2022, s. 15).

“[Başının (ty) / çaresine (tn)] bakmayacak mı daha?” (Kemal, 2022, s. 21).

“İş bulsa [senin ağzının (ty) / kokusuna (tn)] hevesli değil ya!” (Kemal, 2022, s. 21).

“[‘Ağamın (ty) / üç çocuğu (tn)] var!’ dedi.” (Kemal, 2022, s. 23).

“[Kardeşinin (ty) / başını (tn)] hırsla öteye çevirişi gözünden kaçmadı.” (Kemal, 2022, s. 27).

“Alt tarafı bir eskici dükkânıymış, beylik ahır değilmiş, [başının (ty) / çaresine (tn)] bakmalıymışsın filan falan.” (Kemal, 2022, s. 28).

“[Büyük çiftçi Resul Ağa’nın (ty) / torunu (tn)] olmak karın doyurmuyor.” (Kemal, 2022, s. 35).

“[Acı acı gülümseyen Topal’ın (ty) / dişleri (tn)] gıcırdadı. Şarapçıya bakmadan meşin cüzdanını çıkardı, tezgâha fırlattı.” (Kemal, 2022, s. 47).

“Cavit çömeldiği yerde sivri çenesini avuçları içine almış, gittikçe sönen güneşe bakıyor bir yandan da [derinden derine yaklaşan bir şeylerin (ty) / gürültüsünü (tn)] dinliyordu.” (Kemal, 2022, s. 192).

“[Büyük oğlun (ty) / karısı (tn)] da titremiştii alaçığında.” (Kemal, 2022, s. 206).

3.1.2. Belirtisiz Ad Tamlaması

Tamlayanın eksiz, tamlananın iyelik eki aldığı tamlama / söz grubudur.

ad ögesi + ad ögesi (iyelik eki)= b. siz. tam.

ağa (ty) / çocuğu (tn) (s. 10)

rakı (ty) / kokusu (tn) (s. 13)

fırın (ty) / külü (tn) (s. 18)

diş (ty) / hastalıkları (tn) (s. 33)

ağustos (ty) / gecesi (tn) (s. 48)

Zeynep Korkmaz (2009), belirtili isim tamlamaları ile belirtisiz isim tamlamaları arasındaki farkı: “Belirli ad tamlamasında tamlayanın tamlayana bağılılığı ağacın dalı, insanın iyisi, gözlerinin rengi, mavinin tonu örneklerinde görüldüğü gibi, belirli fakat geçici olduğu hâlde, belirtisiz ad tamlamalarında tamlayanın tamlanana bağılılığı belirsiz fakat sürekli. Bundan dolayı tamlamanın iki unsuru arasına bir başka gramer ögesi giremez.” (s. 272) şeklinde açıklar. Zeynep Korkmaz (2009) gibi belirtisiz isim tamlamasında unsurları arasındaki ilişkinin kalıcı olmasına değinen Günay Karaağaç (2012), bu durumun “Bu tamlama, belirsiz ve genel bir nesneyi karşılar. İki öge arasında daima bir ilişki mevcuttur.” (s. 213) sebebinden kaynaklandığını belirtmiştir. Günay Karaağaç (2012)’la belirtisiz isim tamlamalarının bir nesneye ya da bir türe karşılık geldiği konusunda birleşen Necati Demir (2019), “Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan ile tamlanan yer değiştiremez ve tamlayan ile tamlanan arasına başka sözcük giremez.” (s. 26) bilgisini dikkatlere sunmuştur.

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde iki yüz sekiz adet belirtisiz isim tamlaması tespit edilmiştir.

Leyla Karahan, belirtisiz ad tamlamasının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Belirtisiz ad tamlamasının tamlayanı ile tamlananı arasındaki ilişki daimidir. Tamlamada bu iki öge arasına başka bir öge giremez ve ögeler yer değiştiremez. Bu sebeple nesne ismi göreviyle kullanılmaya en uygun söz gruplarından biridir (Karahan, 2010).

kundura (ty) / malzemesi (tn) (s. 12)

kibrit (ty) / çöpü (tn) (s. 206)

kahve (ty) / cezvesi (tn) (s. 212)

gemici (ty) / fenerleri (tn) (s. 342)

pencere (ty) / camları(tn) (s. 361)

Bazı belirtisiz ad tamlamalarında tamlanan, isimden isim oluşturan “+II / +IU” ekini bulundurduğunda tamlananın aitlik eki düşer (Karahan, 2010).

“asker şapkası – asker şapkalı” (Karahana, 2010: 45).

mazot kokusu -mazot kokulu (s. 2)

kola kokusu -kola kokulu (s. 11)

Bir ad tamlaması, başka bir ad tamlamasının tamlanan ögesi görevini üstlendiğinde kendi sahiplik bildiren ekini almaz, tamlananı olarak yer aldığı tamlamanın sahiplik ekini taşır (Karahana, 2010).

göz rengi / benim göz rengim

sol bacağı (s. 14) / senin sol bacağın

sigara dumanı (s. 37) / onun sigara dumanı

Belirtisiz ad tamlamasında tamlayan ve tamlanan ögeleri söz grubu olarak yer alabilir (Karahana, 2010).

Bursa (ty) / çift atlıları (tn) (s. 1)

(tamlanan: s.tam., çift (s) / atlılar (i))

çuval ya da hararlar (ty) / dolusu (tn) (s. 2)

(tamlayan: b.grb., çuval (i) / ya da (be) / hararlar (i))

meydan okuma (ty) / hali (tn) (s. 54)

(tamlayan unsur: isim- fiil grubu, meydan (bsn) / okuma (y))

kap kaçak (ty) / çuvalı (tn) (s. 212)

(tamlayan: t.grb., kap (i) / kaçak (i))

bulgur pilavı (ty) / tenceresi (tn) (s. 227)

(tamlayan: b. siz. tam., bulgur (ty) / pilavı (tn))

Belirtisiz ad tamlamasında birden çok tamlayan ve tamlanan ögesi bulunabilir (Karahana, 2010).

öküz (ty) / camız (ty) / arabaları (tn) (s. 1)

mal mülk (ty), / iş güç (ty), / takım tezgah edinme (ty) / devri (tn) (s. 16)

ikinci ordu (ty) / üçüncü kolordu (ty) / malulleri (tn) (s. 38)

İstanbul (ty) / Ankara (ty) / İzmir (ty) / havadisleri (tn) (s. 343)

Ad tamlamaları cümle içinde ad, sıfat, zarf vazifesinde bulunabilir (Karahan, 2010).

“Kiracısı Topal istese **avuç dolusu** para alır.” (Kemal, 2022, s. 2). (**sıfat**)

“Komşu dükkân çırak ya da kalfalarının renk renk magazinlerden oyup yapıştırdıkları gibi yarı çıplak **film artistlerinin**, ünlü İstanbul futbolcularının boy boy resimlerini olsun astırmıyordu ihtiyar.” (Kemal, 2022, s. 3). (**isim**)

Belirtisiz ad tamlamasında vurgu birinci öge üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen belirtisiz ad tamlaması örneklerinden bazıları şunlardır:

“Ulu dağlardan yuvarlanıp gelmiş [**kocaman bir granit (ty) / parçasını (tn)**] hatırlatarak oturduğu makinesinin başında hafifçe kımıldandı, öksürdü, iskemlesinde sağa sola yerleşti sonra çalışırken taktığı beyaz çerçeveli gözlüğünün üstünden karşıki göçmen eskiciye baktı.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Gözüne ilişen yerdeki [**dut (ty) / merteklerine (tn)**] gitti, birini aldı.” (Kemal, 2022, s. 189).

“Tahta bacakla memlekete bir döndüm ki ne göreyim, herifler [**dükkân (ty) / tezgâh (ty) / sahibi (tn)**] olmuşlar.” (Kemal, 2022, s. 198).

“[**Kenarları kertikli bakır sahandaki kavun (ty) / dilimleri, (tn)**] kocaman çinkodaki çoban salatası, üzüm filan ağır ağır eriyordu.” (Kemal, 2022, s. 200).

“Kırmızı buzdolabında terlemiş [**siyah soda (ty) / şişesini (tn)**] görür gibi, eliyle tutmuş gibi oldu.” (Kemal, 2022, s. 209).

“Çiğ [**güneş (ty) / altında (tn)**] ova, uzaklardaki dağlar titreşiyor, bulutsuz gökten tek kuş geçmiyordu.” (Kemal, 2022, s. 219).

“Yemeğini yiyip [**yatsı (ty) / namazından (tn)**] sonra da kafayı vurup yattığı için dünyadan pek haberi yoktu.” (Kemal, 2022, s. 369).

Bu tez çalışmasında Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” adlı çalışması esas alınmıştır. Ancak yer yer literatürdeki başka çalışmalardan da faydalanılmıştır. Tezin bu bölümünde Leyla Karahan’ın kelime grupları tasnifi içerisinde yer almayan iyelik grubuna değinilecektir.

3.2. İyelik Grubu

Muharrem Ergin (2009), iyelik grubunu “Bu gurup, iki isim unsurunun meydana getirdiği kelime gurubudur.” (s. 381) şeklinde tanımlar. “Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait bulunduğunu ya da bir nesnenin başka bir nesne ile tamamlandığını ifade etmek için bu kelime gurubuna başvurulur.” (Ergin, 2009, s. 381) değerlendirmesi ile de iyelik grubunun işlevi hakkında bilgi verir. Diğer kelime gruplarında olduğu gibi iyelik grubunda da bir asıl bir de yardımcı unsur vardır. Bunlardan birincisine tamlayan ikincisine tamlanan denildiğini belirtir (Ergin, 2009). Ayrıca Ergin (2009), “tamlayanın genitif ekini, tamlananın ise iyelik ekini aldığını” (s.381) söyler ve iyelik grubunun şahıs zamirlerinden oluşan altı şekli bulunduğunu, bunlardan üçüncü şahısların tamlayan olduğu durumlarda değişebileceğini, üçüncü şahsın aynı zamanda “O” işaret zamiri olduğundan hem şahıs isminin yerini, hem de bütün nesneleri kapsayabileceğine dikkat çeker. Bu bilgidен hareketle iyelik grubunun üçüncü şahsı yerine isim kullanılmasıyla isim tamlamasının meydana geldiğini, her iyelik grubunun aynı zamanda isim tamlaması; her isim tamlamasının da aynı zamanda iyelik grubu olduğunun bilgisini verir (Ergin, 2009).

benim defterim	bizim defterimiz
senin defterin	sizin defteriniz
onun defteri	onların defterleri

Yukarıdaki açıklamaya uygun olarak metnimizden seçilen iyelik grubu örnekleri şunlardır:

senin (ty) / başın (tn) (s. 34)

benim (ty) / oğlum (tn) (s. 51)

benim (ty) / yavrum (tn) (s. 51)

bizim (ty)/ peşimiz (tn) (s. 51)

senin (ty) / baban (tn) (s. 189)

onun (ty) / yanı (tn) (s. 190)

onun (ty) / yeri (tn) (s. 200)

benim (ty) / sırtım (tn) (s. 204)

Kerime Üstünova, “Ad Tamlaması – İyelik Öbeği Ayrımı” adlı çalışmasında isim tamlamalarıyla iyelik gruplarını ortaklaşan ve farklılaşan yönleriyle karşılaştırmaktadır (Üstünova, 2005).

Her iki grup da tamlayan + tamlanan sıralamasıyla oluşur (Üstünova, 2005).

şehrin (ty) / yolu (tn): isim tamlaması (s. 15)

onun (ty) / yeri (tn): i.grb. (s. 200)

Her iki grupta da tamlayan ilgi durumundadır, tamlanan iyelik eki almıştır (Üstünova, 2005).

şehrin- in (ty: ilgi hâli) / yol- u (tn: iyelik eki): isim tamlaması (s. 15)

o- n- un (ty: ilgi hâli eki) / yer- i (tn: iyelik eki): i.grb. (s. 200)

Tamlanan her iki söz grubunda da ad değerinde bir birim olmalıdır (Üstünova, 2005)

şehrin (ty) / yol- u (tamlanan, isim unsurudur): isim tamlaması (s. 15)

onun (ty) / yer- i (tamlanan, isim unsurudur): i.grb. (s. 200)

Her iki grupta da tamlananda bulunan iyelik ekinin düşmesiyle yeni bir yapı elde edilir. Bu söz grubu bazı kaynaklarda ilgi öbeği olarak adlandırılmaktadır. Fakat bu söz grubu sıfat tamlamasıdır (Üstünova, 2005).

“...Neden dersen, hani laf aramızda, sizden sır çıkmaz, benim küçük oğlan var ya? Ali.” (Kemal, 2022, s. 61).

Ad tamlamasında tamlayan ilgi durumuna girmek zorunda olmamakla birlikte ama ilgi durumu ekini almak zorunda değildir. İyelik gruplarında ise tamlayan ilgi durumu ekini almak zorundadır (Üstünova, 2005).

“Çocuk arabası almak için gittiler.

Çocuğun arabası param parça olmuş.

çocuk-Ø / arabası, tamlayan / tamlanan (eksiz ilgi durumuna girmiş ad)

çocuğun / arabası, tamlayan / tamlanan (ekli ilgi durumuna girmiş ad)” (Üstünova, 2005, s. 420).

benim (ty) / arkadaşım (tn): i.grb.

ben (ty) / arkadaşım

Ad tamlamalarında tamlayan, ad değeriinde bir sözcük olurken, iyelik gruplarında tamlayan zamir görevini üstlenmelidir (Üstünova, 2005).

hayvanlarının (tamlayan: ad) / yeleleri (tn): b. li. tam.

senin (tamlayan: zamir) / başın (tn) (s. 34)

Kerime Üstünova'nın (2005) "İyelik öbeklerinde, tamlayan zorunlu olmadıkça yüzey yapıya çıkmaz, derin yapıda bırakılır. Ad tamlamalarında, tamlayan yüzey yapıda yer almak zorundadır." (s. 421) bu görüşü ile Muharrem Ergin'in (2009), "iyelik ekleri eklendikleri kelime dışında bir şahıs ifade ettikleri için iyelik grubunun yalnız tamlanan unsuru da grubun yerini tutabilir: babam (benim babam), kitabı (onun kitabı)" (s. 383) şeklinde ifade ettiği görüşü örtüşmektedir.

(onun) büyük oğlu: yüzey yapıya çıkmamış bir i.grb. (s. 21)

kocasıyla kaynının (ty) / önü: b. li. tam. (s. 32)

Ad tamlamalarında tamlayan ve tamlananda birden fazla sözcük veya söz grubu yer alabilir. İyelik gruplarının ise sadece tamlananında birden fazla sözcük / söz grubu bulunabilir (Üstünova, 2005).

onun (ty) / büyük oğlu (tn): b. li. tam (s. 21) (tamlanan unsuru, s.tam. kuruluşundadır.)

güneşin (ty) / hafif sabah pembesi (tn): b. li. tam. (s. 361) (tamlanan unsuru, s.tam. kuruluşundadır.)

3.3. Sıfat Tamlaması

Bir ad ögesinin bir sıfat ögesiyle nitelendiği ya da belirtildiği tamlama / söz grubu türüdür (Karahan, 2010).

sıfat ögesi + ad ögesi = sıfat tamlaması (Karahan, 2010).

irili ufaklı (s) / kalıplar (i) (s. 2)

sıcak beyaz dumanlar salan (s) / büyük (s) / makineler (i) (s. 10)

taze (s) / aydınlık (i) (s. 16)

küçük (s) / oğul (i) (s. 21)

paslı (s) / kocaman (s) / kilit (i) (s. 25)

Banguoğlu (2004), “Sıfat, hiç bir ek almaksızın vasıfladığı veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder.” (s. 342) şeklinde tanımladığı kelime grubunu “sıfat takımı” olarak adlandırır. Onunla bu konuda benzer görüşte olan Hatipoğlu (1982) ise “Sıfatın tamlaması, sıfatın kendisinden sonra gelen adı niteleyerek ya da belirterek kurduğu tamlamadır.” (s. 25) şeklinde ifade eder.

Korkmaz (2009), sıfat tamlamasını “Sıfat tamlamaları, sıfatların cümle içindeki olağan kullanım biçimleridir. Tamlamasız yalın bir sıfat düşünülemez.” (s. 350) şeklinde tanımlarken isim soylu kelimelerden olan sıfatların, sıfat olduğunun kendisinden sonra gelen isimden anlaşıldığını belirtir. Karaağaç (2012) “Varlığı var oluş özellikleriyle veya var olduktan sonra gerçekleştirdiği eylem özellikleriyle niteleyen bir söz öbeğidir.” (s. 219) şeklinde tanımlamaktadır.

Bir varlığın adının olması, o varlığın adının zamanla değişmeyeceği, o ada eklemeler yapılmayacağı ya da zaman içerisinde o adın dil boyutundan ses dünyasından kaybolmayacağı anlamına gelmez. Bu konuda Necati Demir (2019), bir varlığı ya da durumu anlatmada tek bir sözcüğün yetersiz kaldığı durumlarda kelime gruplarının devreye girdiğini belirtir. Bu bir araya gelen kelimelerden biri diğerini niteler ya da belirtir bu şekilde ortaya çıkan kelime grubuna da sıfat tamlaması denir. Sıfat tamlayan, isim tamlanandır. Sıfat yardımcı unsur, isim ise asıl unsurdur (Demir, 2019).

“Sıfat tamlamasında grubun vurgusu vardır. Bu vurgu sıfat üzerinde bulunur. Sıfatın vurgusu kuvvetlenerek tamlamanın vurgusu haline gelir.” (Ergin, 2009, s. 380).

Orhan Kemal’in, “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde altı yüz seksen yedi adet sıfat tamlaması tespit edilmiştir. Yazar Maupassant tarzı hikâyeye türünde eserler verdiği ve eserde tasvire önem verdiği için sıfat tamlamalarına sıklıkla başvurmuştur. Bu durum yazarın iyi bir gözlemci olduğunun, eşyayı, durumu, çevreyi, kişileri zihinde bir resim tasavvuruyla canlandırarak anlatmadaki başarısının göstergesidir. Kelime grupları içerisinde sıfat tamlamasının sayıca fazla olması, yazarın sözcüklerle resim yapma, bir tiyatro veya sinema sahnesi kurma yeteneğinin somutlaşmış şeklidir.

Leyla Karahan, sıfat tamlamasının özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Sıfat tamlamasında temel öge addır ve sonda yer alır. Sıfat yardımcı ögedir ve adın önünde bulunarak onu tamamlar. Bir başka deyişle sıfat tamlayan, isim tamlanan ögedir. Sıfat tamlamasında hem isim hem de sıfat ögesi ek almadan birleşir (Karahan, 2010).

bir (s) / zamanlar (i) (s. 1)

güçlü (s) / kamyonlar (i) (s. 2)

ulu dağlardan yuvarlanıp gelmiş (s) / kocaman (s) / bir (s) / granit parçası (i) (s. 3)

karşık (s) / göçmen (s) / eskici (i) (s. 3)

“Tamlayanı sıfat – fiil ya da sıfat – fiil grubu olan bir sıfat tamlamasında nesne hareket niteliği ile tamamlanır.” (Karahan, 2010, s. 49).

dibi delinmiş (s) / gökler (i) (s. 357)

kızıyla el oğlunun yattıkları (s) / oda (i) (s. 361)

sofadaki masanın üzerinde hışıltıyla yanmakta olan (s) / gazocağı (i) (s. 364)

Sıfat tamlamasını oluşturan öğelerin biri veya hepsi söz grubu olabilir (Karahan, 2010).

Nişan’ın babası (s) / Boğos Usta (i) (s. 13)

(sıfat unsuru: b. li. tam., Nişan’ın (ty) / babası (tn))

(isim unsuru: *ü.grb.*, Boğos (i) / Usta (i))

karşılarında oturan (s) / Berber Bahri (i) (s. 370)

(sıfat unsuru: sıfat- fiil grubu, karşılarında (yt) / oturan (y))

(isim unsuru: *b.i.grb.*, Berber (i) / Bahri (i))

gırtlığa kadar (s) / borç (i) (s. 375)

(sıfat unsuru: *e.grb.*, gırtlığa (i) / kadar (çe))

günlerce süren (s) / yiyim içim masrafı (i) (s. 375)

(sıfat unsuru: sıfat- fiil grubu, günlerce (z) / süren (y))

(isim unsuru: b. siz. tam., yiyim içim (ty) / masrafı (i))

Adı niteleyen benzer cinsten birden çok sıfat ögesi bir sıfat tamlamasında bulunabilir (Karahan, 2010).

iki oğluyla kendine kalacak (s) / dörtte bire ayaklı (s) / makine (i) (s. 2)

dökülmüş sıvalarının altından tuğlaları kırmızı kırmızı görünen (s) / tozlu (s) / örümcek ağı (s) / çıplak (s) / duvarlar (i) (s. 3)

bu (s) / güçlü (s) / hovarda (s) / üstelik yakışıklı (s) / delikanlı (i) (s. 13)

oracıktaki (s) / karalı beyazlı (s) / bir (s) / kedi (i) (s. 48)

üzümcünün uzattığı (s) / beyaz (s) / üzüm tanesi (i) (s. 48)

Bir sıfat unsuru, birden çok isim unsurunu niteleyebilir (Karahan, 2010).

tarla kıyılarına serilmiş (s) / yataklar (i), / yorganlar (i), / yastıklar (i), / giysiler (i) (s. 348)

Bir sıfat tamlaması, diğer bir sıfat tamlamasının oluşumunda sıfat ya da ad olarak yer alabilir (Karahan, 2010).

patlamış yeşil kozalakların içlerinden taşan (s) / beyaz beyaz pamuklar (i) (s. 219)

isim unsuru:

beyaz beyaz (s) / pamuklar (i): s.tam.

beyaz (i) / beyaz (i): t.grb.

sıfat unsuru:

Patlamış yeşil kozalakların içlerinden (yt) / taşan (y): sıfat- fiil grubu

Patlamış (s) / yeşil kozalakların içleri (i): s.tam.

yeşil (s) / kozalakların içleri (i): s.tam.

kozalakların (ty) / içleri (tn): b. li. tam.

yer yer su birikintileri içindeki (s) / kaypak çamurlar (i) (s. 373)

isim unsuru:

kaypak (s) / çamurlar (i): s.tam.

sıfat unsuru:

yer yer su birikintileri (i) / içindeki (çe): e.grb.

yer yer (s) / su birikintileri (i): s.tam.

yer (i) / yer (i): t.grb.

su (ty) / birikintileri (tn) : b. siz. tam.

Nesnenin hangi maddeden yapıldığını ifade eden ‘*demir kapı, cam bardak, mermer köşk, gümüş kemer*’ gibi tamlamalar, sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamaları *demirden kapı, demirden*

yapılmış kapı, cam bardak, camdan yapılmış bardak olarak ve yine sıfat tamlaması* oluşumunda genişletilebilir (Karahana, 2010).

meşin (s) / cüzdan (i) (Eşyanın neden yapıldığı hakkında bilgi verir.) (s. 48)

kenarları kertikli (s) / **bakır** (s) / sahan (i) (Eşyanın neden yapıldığı hakkında bilgi verir.) (s. 200)

Sıfat ve zarfların manalarını ölçü ve derece yönünden tamamlayan zarfların oluşturdukları sözcük grupları da birer sıfat tamlaması örneğidir (Karahana, 2010).

†daha (s) / yakınlarda (i) (s. 345)

az (s) / sonra (i) (s. 348)

Akdeniz, akciğer, karabiber, başbakan, atardamar gibi birleşik isimler, söz dizimsel olarak sıfat tamlaması kuruluşundadır (Karahana, 2010).

baş (s) / çavuş (i) (s. 45)

al (s) / açık (i) (s. 190)

sivri (s) / sinek (i) (s. 206)

kara (s) / fatma (i) (s. 223)

baş (s) / efendi (i) (s. 368)

kesme (s) / şeker (i) (s. 368)

ana (s) / cadde (i) (s. 370)

Söz dizimi içinde sıfat tamlamaları ad, sıfat, zarf vazifesi yapar (Karahana, 2010).

“İçlerinden çoğu **yıllar yılı işlerini kendisine yaptıran eski müşterilerdi.**” (Kemal, 2022, s. 3). (**sıfat**)

* Bu tür tamlamaların takısız mı yoksa sıfat tamlaması olduğu konusunda bazı araştırmacılar arasında görüş ayrılığı vardır. Leyla Karahana, sıfat tamlaması olarak aktarıırken onunla aynı görüşte olmayan araştırmacılarından bazıları ve görüşleri şu şekilde dikkatlere sunulmuştur: “Tahta kaşık, cam bardak vb. söz dizilerini takısız ad tamlaması olarak adlandıran ilk isim T. Nejat Gencan’dır.” (Gencan, 1969: 231 - 235’ten akt. Kerimoğlu, 2018, s. 127). “Orhun Yazıtları”nda bile bulunan *Ötüken yış* türündeki kullanımlar iki isimle oluşturulan grupların Türkçede eskiden beri yer aldığını ispatlar (Kılıçoğlu (Hatipoğlu),1954: 715- 719’ dan akt. Kerimoğlu, 2018, s. 128). “*taş köprüyü* ‘taştan yapılmış köprü’ biçiminde açarsak, düşen –dan yapılmış yani sıfat yapan biçimlidir, ad olan *taş* tamlamada aynen kalmaktadır.” (Çam- Öneren 1995: 20- 23’ten akt. Kerimoğlu: 2018, s. 128).

† “Üstünlük Derecesi: Üstünlük veya karşılaştırma derecesi, bir varlıktaki niteliğin başka bir varlık veya varlıklara oranla daha çok, daha üstün, daha az, daha düşük olduğunu gösterme derecesidir. Genellikle sıfattan önce daha zarfının getirilmesiyle karşılanır.” (Korkmaz, 2009, s. 373).

“Acıyarak bakışlar günden güne, aydan aya, yıldan yıla değişti.” (Kemal, 2022, s.15)
(isim)

“Ertesi gün küçük oğlunu yanına alıp tahta bacağıyla parkeleri döve döve tuttu kaç vakittir kilitli dükkânın yolunu” (Kemal, 2022, s.19). **(zarf)**

Sıfat tamlamasının vurgusu birinci öge üzerindedir (Karahana, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanından tespit edilen sıfat tamlaması örneklerinden bazıları şunlardır:

“Topal ağlıyordu, **[gözlerinden dökülen (s) / yaşlar (i)] [kırmızı (s) / sakalından (i)]** aşağıya yuvarlanıyordu.” (Kemal, 2022, s. 59).

“Karısı az yukarıdaki **[sıska (s) / dut ağacını (i)]** işaret etti.” (Kemal, 2022, s. 189).

“[Eski (s) / pabuçlarını (i)] ayağından fırlatıp, **[sıcak (s) / toprakta (i)]** koştu.” (Kemal, 2022, s. 190).

“[Büyük (s) / oğul (i)] babasıyla anasının yanına giderken, Zeliha kendi çullarını da getirdi.” (Kemal, 2022, s. 192).

“Topal Eskici **[böyle (s) / zamanlarda (i)]** sözüne taş konulmasını istemezdi.” (Kemal, 2022, s. 199).

“Yatağı serilinceye kadar **[bir (s) / kenara (i)]** çömeldi.” (Kemal, 2022, s. 206).

“Cavit, **[kirli (s) / kısa (s) / donu,(i)] [çıplak (s) / ayaklarıyla (i)]** alaçıktan uykulu uykulu fırladı.” (Kemal, 2022, s. 213).

“ [Kuvvetli (s) / güneş (i)] daha şimdiden **[ıslak (s) / sırtlarını (i)]** kurutuvermişti.” (Kemal, 2022, s. 226).

“Çevreyi gene olanca dikkatiyle dinledikten sonra başladı **[birlikte getirdiği (s) / boş (s) / çuvalı (i)]** doldurmaya.” (Kemal, 2022, s. 340).

“Çocukların babasının **[kaç (s) / vakittir (i)]** sıtma, dizanteriden yattığını hatta babalarından abdest bozarken kan geldiğini, oğlu Cavit’ ten işitmişti.” (Kemal, 2022, s. 347).

Bu tez çalışmasında Leyla Karahan’ın “Türkçede Söz Dizimi” isimli çalışması esas alınmış ancak yer yer literatürdeki başka çalışmalardan da faydalanılmıştır. Tezimizin bu bölümünde Leyla Karahan’ın kelime grupları tasnifi içerisinde yer almayan belirtisiz sıfat tamlamasına değinilecektir.

3.4. Belirtisiz Sıfat Tamlaması

Üstünova (2021), “İyelik Ekinin Belirtme İşlevi ya da Tamlayanı Tamlananın Sıfatı Yapan Ek” başlıklı makalesinde “İyelik ekinin temel işlevi; geldiği adı, gerideki tamlayana sahiplik-aitlik işleviyle ekli ya da eksiz bağlamak; ad tamlaması, iyelik öbeği olarak tanımlanan sözcük öbekleri kurmaktır.” (s. 180) şeklinde iyelik ekinin işlevini belirtir. Ayrıca iyelik ekinin belirtme görevinde kullanılması ve tamlayanın tamlananın sıfatı olmasıyla ortaya çıkan kelime grubu olan belirtisiz sıfat tamlamasından bahseder ve anlatılanları örneklerle somutlaştırır.

Tamlamayı oluşturan iki unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisine tamlayan / ikincisine tamlanan denmektedir. Eğer ikinci unsur olan tamlanan, iyelik eki alırsa bu kelime grubu belirtili, belirtisiz ya da iyelik öbeği şeklinde adlandırılmaktadır (Üstünova, 2021). Üstünova (2021), makalenin devamında özellikle üçüncü tekil şahıs iyelik ekinin kullanıldığı kelime gruplarında “ekin anlamsal işlevine bakılmadan değerlendirilmemelidir.” (s. 183) şeklinde ifade eder ve burada doğru adlandırma yapılması için tamlamanın belirtili isim tamlamasına dönüşüp / dönüşmemesine göre bir sınıflandırma yapar (Üstünova, 2021):

Eksiz tamlayan durumundaki ad (tamlayan) + iyelikli ad (tamlanan) yapısındaki tamlamalar, belirtili isim tamlamasına çevrilebiliyorsa ve tamlayan ile tamlanan arasında aitlik ilgisi bulunuyorsa bu söz grubu **belirtisiz isim tamlaması** olarak değerlendirilmektedir (Üstünova, 2021).

Yukarıdaki açıklamaya uygun olarak romandan seçilen belirtisiz isim tamlaması örnekleri şunlardır:

film (ty) / artistleri (tn): b. siz. tam. (filmin artistleri, b. li. tam. olabilir.) (s. 3)

komşu (ty) / dükkanı (tn): b. siz. tam. (komşunun dükkanı, b. li. tam. olabilir.) (s. 3)

granit (ty) / parçası (tn): b. siz. tam. (granitin parçası, b. li. tam. olabilir.) (s. 3)

İyelik eki geldiği adı belirtme işleviyle ardındaki ada bağlıyor ve grup belirtili isim tamlamasına çevrilemiyorsa söz konusu grup sıfat tamlaması olarak değerlendirilir ancak bu sıfat tamlamasının diğer sıfat tamlamaları ile karışmasını önlemek için **belirtisiz sıfat tamlaması** terimi kullanılabilir (Üstünova, 2021).

Yukarıdaki açıklamaya uygun olarak metnimizden seçilen b.s.tam. örnekleri şunlardır:

Fransız (ty) / köselesi (tn) (s. 12) (Fransız’ın köselesi)

Amerikan (ty) / vidalas1 (tn) (s. 12) (Amerikan'ın vidalas1)

İngiliz (ty) / ipliği (ty) (s. 12) (İngiliz'in ipliği)

dolap (ty) / beygiri (tn) (s. 22) (dolabın beygiri)

Dilberler (ty) / sekisi (tn) (s. 37) (Dilberlerin sekisi) “Güzellerin yolu”

marş marş (ty) / komutu (tn) (s. 219) (marş marşın komutu)

kahve (ty) / rengi (tn) (s. 223) (kahvenin rengi)

gök (ty) / gürültüsü (tn) (s. 346) (göğün gürültüsü)

3.5. Sıfat- Fiil Grubu

Bir sıfat- fiil ile bu sıfat- fiile bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan oluşturulan söz grubudur (Karahan, 2010).

“(isim+ isim) isim + fiil+ sıfat- fiil eki= sıfat – fiil grubu” (Demir, 2019, s. 29).

babasını (bln) / hatırlatan (y): s.f.grb. (s. 4)

karşısında (yt) / oturan (y): sıfat –fiil grubu (s. 4)

elinden (yt) / iş (bsn) / gelen (y): sıfat- fiil grubu (s. 17)

“Sıfat- fiil ekleri (- an/-en, -ası/-esi, -maz /-mez, -ır/-ar, -dık/ -dik, -duk/ -dük, -acak/ -ecek, -mış/ -miş) fiile getirilerek sıfat- fiil grubu yapılır.” (Demir, 2019, s. 29).

Muharrem Ergin (2009), “Partisip, bir fiil şekli olduğuna göre ona bağlı unsurlar da fiilin gerektirdiği unsurlardır.” (s. 396) şeklinde ağıkladığı sıfat –fiillerin olduğu “Partisip gurubu” olarak adlandırır (Ergin 2009). Karaağaç (2016), sıfat- fiil grubunu “Ad- Eylem Öbekleri” olarak adlandırmış ve “Tek bir ad gibi kullanılan bir cümle olduğu için, öbekte yüklem görevi yapan ad- eylemin anlamı, bir veya birden çok öge ile tamamlanır. Bu ögeler, cümlede olduğu gibi özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı diye adlandırılır.” (s. 454) şeklinde ağıklamıştır. Banguoğlu (2004), sıfat- fiillerin zaman anlamlarını korumasına dikkat çeker. Ayrıca her ne kadar sıfatlaştırırsa da isim- fiillere oranla zaman anlamının devam ettiğini belirtir ve bu durumu şu şekilde örneklendirir: “kıztartılmış ekmek, ağılacak sergi gibi” (Banguoğlu, 2004, s. 422).

Orhan Kemal'in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde iki yüz otuz adet sıfat – fiil grubu tespit edilmiştir. Bu sıfat – fiillerin çoğunluğu cümlelerde sıfat görevinde kullanılmıştır.

Leyla Karahan, sıfat- fiil grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Grubun temel ögesi sıfat – fiildir, bu öge çoğunlukla sonda yer alır. Eyleme dayalı tüm gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem vazifesi yapan sıfat- fiilin anlamı; özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf gibi unsurlarla tamamlanır. Yüklem olarak görev yapan sıfat- fiil yargı ifade etmez (Karahan, 2010).

işlerin akıntıya gittiği şu iyice kesat günlerde bile (z) / avuç dolusu parayla (z) / karşısına dikilenler (y) (s. 2)

deli deli dönen bir takım kayışlarla kasnakların çevirdiği makinelerin baş döndürücü uğultularından tohumlu pamukları yutup, (z) / tohumuz (z) / bembeyaz (z) / kusan (y) (s. 11)

sarılı masuraları (bln) / şakırtılı tezgahlardan (yt) / kola kokulu kaymak gibi bez (bsn) / haline getiriveren (y) (s. 11)

Söz dizimi içinde sıfat- fiil grubu ad, sıfat, zarf vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“On yaşına kadar saçlarının kız saçı gibi uzatıldığı, on yaşından sonra Tarsus’ta Ashab-ı Kehf’te kesildiği, kesilen saçlarının ağırlığınca fakir fukaraya altın sadaka verildiği de doğrudur.” (Kemal, 2022, s. 10). **(isim)**

“Kendiliğinden akıl etmiş gibi dersin ki, ağa dersin, babamız artık ihtiyarladı, başımızın çaresine baksak fena olmaz dersin.” (Kemal, 2022, s. 23). **(zarf)**

“Acı acı gülümseyen Topal’ın dişleri gıcırdadı.” (Kemal, 2022, s. 47). **(sıfat)**

Vatansever, cankurtaran, çöpçatan gibi bazı birleşik isimler, sıfat- fiil grubu kuruluşundadır (Karahan, 2010).

Eserde sıfat- fiil grubunda oluşturulmuş birleşik isim örneğine rastlanmıştır. Cümlede sıfat göreviyle kullanılmıştır.

“Gerçekten de, tarlayı çevreleyen hendek kenarlarından topladığı etek dolusu **cırtatan** domatesle gelmişti alaçıklarının yanına.” (Kemal, 2022, s. 220).

Öznenin az kullanıldığı bu grupta, özne olan ögede sıfat- fiil eki bulunur (Karahan, 2010).

“bütün hayalleri / yıkılmış (insanlar)” (Karahan, 2010, s. 54).

“Eskici ve Oğulları”nın incelenen bölümlerinde bu özelliği temsil eden bir örnek tespit edilememiştir.

Sıfat – fiilin cümle içindeki yeri bilhassa konuşma dilinde ve şiirlerde farklılaşabilir (Karahan, 2010).

“**Tükenen sigarasını**, yatağının yanındaki kül tablasında ezip kalktı.” (Kemal, 2022, s. 360).

Vurgu, sıfat- fiilden önceki öge üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen “sıfat- fiil grubu” örneklerinden bazıları şunlardır:

“**[Az sonra (z) / doğacak (y)]** güneş hayattı, odunsuz kömürsüzlerin sahibiydi.” (Kemal, 2022, s. 348).

“**[Uzun uzun (z) / ağladıktan (y)]** sonra titreyerek doğruldu, gözyaşlarını ellerinin tersiyle silerek, “Ali, “ dedi ciddi ciddi.” (Kemal, 2022, s. 348).

“**[Aklından (yt) / geçenleri (y)]** söylemek için gözlerini kaldırınca, Zeynep’in bakışıyla karşılaştı.” (Kemal, 2022, s. 349).

“**[Sigarasından (yt) / aldığı (y)]** ağız dolusu dumanı içinde bir süre tuttu.” (Kemal, 2022, s. 357).

“**[Sofadaki masanın üzerinde (yt) / hışlıtıyla (z) / yanmakta olan (y)]** gazocağının yanına gitti.” (Kemal, 2022, s. 367).

“Garson, **[sıtma (bsn) / görmemiş (y)]** sesiyle ustasına haykırdı.” (Kemal, 2022, s. 368).

“**[Karşılarında (yt) / oturan (y)]** Berber Bahri’nin gözleri dolmuştu.” (Kemal, 2022, s. 370).

“Topal Eskici **[kendirini kemendini, (bln) / onu tutan, kolunu kanadını kıpırdatmasını engelleyen görünmez bağları (bln) / koparmış (y)]** sahici bir devdi.” (Kemal, 2022, s. 370).

“**[Çeyrek saat sonra (z) / gelen (y)]** taksiye hastaları doldurup Memleket Hastanesi’nin yolu tutulmuştu.” (Kemal, 2022, s. 373).

3.6. İsim-Fiil Grubu

Bir hareket adı ile o hareket adına bağlı tamlayıcı ve tamlayıcılardan meydana gelen sözcük grubudur (Karahan, 2010).

“(isim+ isim) isim + fiil+ isim - fiil eki= isim – fiil grubu” (Demir, 2019, s. 28).

tahta bacakla (z) / memleketin sokaklarından (yt) / geçiş (y): isim- fiil grubu (s. 15)

arı gibi sivrisineklere (yt) / dayanmak (y): i.f.grb. (s. 35)

sözüne (yt) / taş (ö) / konulması (y): i.f.grb. (s. 199)

“İsim- fiiller, fiillere -ma / -me; -ış / -iş, -uş / -üş; - mak / -mek ekleri getirilerek yapılmaktadır.” (Demir, 2019, s. 28).

Karaağaç (2016), isim –fiilleri “eylem adı öbekleri” olarak adlandırmıştır. İsim- fiilleri “Eylem adı ekleri, eylemlere eklenerek onları adlaştırırlar.” şeklinde tanımlar ve “Bu, ad-eylemde olduğu gibi, bir yapma veya olma adının, bir olay adının, kısacası bir cümlenin ad olarak kullanımından ibarettir.” (s. 454) Ayrıca Karaağaç (2016), isim- fiillerin görevleri ve grubu oluşturan unsurlar üzerindeki vurgunun dağılımı konusunda şu şekilde bir ekleme yapar: “Eylem adı eklerinin temel işlevleri, eylemlerin adlarını yapmaktır. Bir eylem adı ile ona bağlı bir veya birden çok ögeyle kurulan söz öbeğidir. Öbeğin vurgusu, eylem adından önceki öge üzerindedir.” (Karaağaç, 2016, s. 455), şeklinde ifade ettiği isim- fiil grubunun, söz dizimi içerisinde isim görevi yaptığına dikkat çeker.

Ergin (2009), isim- fiil gruplarını “fiil grubu” olarak adlandırır. Fiil kök ya da gövdelerinin bir isime, nesneye bağlanma ihtiyacı duyduklarını ve bu sayede somut hale geldiklerini söyler çünkü hareket isimlerinin dilde doğrudan karşılıklarının olmadığını belirtir (Ergin, 2009). “Fiilin istediği, fiilin manasını tamamlayan unsurlar fail, nesne, zarf ve yer tamlayıcısıdır.” (Ergin, 2009, s. 395), buradan hareketle fiil grubunu “Bir fiil ismi ile ona bağlı unsurlardan bir veya birkaçının oluşturduğu kelime grubudur.” (Ergin, 2009, s. 395), şeklinde tanımlar. Ergin (2009), fiil grubunu tamamlayacak gerekli unsurları: özne; eylemin gösterdiği işi yapan ya da olan ögedir ve eksizdir, nesne; eylemin etkilediği ögedir, belirtme durumu eklidir, zarf; eylemin koşullarını gösteren ögedir ve çekimsizdir, yer tamlayıcısı; eylemin hangi yönde gerçekleştiği hakkında bilgi verendir, yönelme, bulunma, ayrılma hâllerinde bulunur şeklinde açıklar.

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde yetmiş üç adet isim –fiil grubu tespit edilmiştir. Hareket içeren durumların adlandırılmasında isim-fiil kullanılmıştır.

Leyla Karahan, isim –fiil grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Hareket adı, -mAk, -mA ve -İş ekleri ile oluşturulur. Grubun temel ögesi hareket adıdır ve çoğunlukla sonda yer alır. Eyleme dayalı tüm gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem

vazifesi yapan hareket adının anlamı; özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi ögelerle tamamlanır. Yüklem olarak görev yapan isim- fiil yargı ifade etmez (Karahana, 2010).

hık demiş burnundan düşmüş torununu da kendisine benzetebilmek için (z) / altına baklakır, halis kan Arap atını çekmek lacivertin hasından şalvar, pırıl pırıl rugan çizmelerle (z) / onu (bln) / hovardalık alemlerine (yt) / **itmek** (y) (s. 11)

hık demiş burnundan düşmüş torununu (bln) / da (cdö) / kendisine (yt) / **benzetebilmek** (y)

altına (yt) / baklakır, halis kan Arap atını (bln) / çekmek (y)

Gülbankyan'ların oğullarıyla (z) / sıkı fıkı olmak (y) (s. 11)

kardeşinin başını (bln) / hırsla (z) / öteye (yt) / **çevirişi** (y) (s. 27)

fortlarına bastığı eski siyah ayakkabılarıyla (z) / bekçi (bsn) / **çağırmak** (y) (s. 48)

aklından geçenleri (bln) / **söylemek** (y) (s. 349)

oğlunu (bln) / yerden (yt) / **kaldırma** (y) (s. 369)

İsim- fiil grubu söz dizimi içinde ad vazifesi yapar (Karahana,2010).

“Zordu **tahta bacakla memleketin sokaklarından geçiş.**” (Kemal, 2022, s. 15).

“**Arı gibi sivrisineklere dayanmak**, babamın iğneli sözlerine dayanmaktan daha kolay!” (Kemal, 2022, s. 35).

“**Çalışmak değil, alaçığın dibinde durup bakması** bile terletiyordu insanı.” (Kemal, 2022, s. 227).

İsim- fiil grubunun vurgusu, hareket adından önceki öge üzerindedir (Karahana, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen “isim- fiil grubu” örneklerinden bazıları şunlardır:

“Şimdi, [mal mülk, (bsn) / iş güç, (bsn) / takım, tezgâh (bsn) / edinme (y)] devriydi.” (Kemal, 2022, s. 16).

“[Alnını (bln) / tezgâha (yt) / tekrar (z) / dayamaya (y)] hazırlanırken, Şampiyon kolundan hırsla çekti.” (Kemal, 2022, s. 46).

“[Şuraya (yt) / gelişleri (y)] güya [şehir masrafından (yt) / kurtulmak (y)] içindi.” (Kemal, 2022, s. 210).

“**[Yerden (yt) / bir toprak parçası (bsn) / almak (y)]** için eğilirken, kuş ok gibi fırlayıp sabahın taze güneşinin sarı ışığıyla hafifçe boyalı mavi göklerin derinliklerine daldı gitti.” (Kemal, 2022, s. 214).

“Ünal **[kahve (bsn) / pişirmek (y)]** üzere fırlayıp çıktı.” (Kemal, 2022, s. 364).

“Oğlan Cemil, Bahri ve ötekiler sabah sabah **[dükkânlarını (bln) / açmaya (y)]** geliyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 370).

“**[Abidinpaşa Caddesi’ne kadar (z) / uzanmaya (y)]** hacet kalmadı.” (Kemal, 2022, s. 372).

3.7. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf –fiil ile ona bağlı tamlayıcı veya tamlayıcılardan oluşturulan sözcük grubudur (Karahan, 2010).

“(isim + isim) isim / fiil + zarf fiil eki = zarf – fiil öbeği” (Demir, 2019, s. 30).

küçük oğlunu (bln) / yanına alıp (y): zarf –fiil grubu (s. 19)

sabahlardan akşamlara kadar (z) / didinerek (y): zarf –fiil grubu (s. 22)

bir daha sefere (z) / gelince (y): zarf –fiil grubu (s. 219)

“Zarf-fiiller, fiillere: -a, -e; -ı, -i, -u, -ü; -ıp, -ip, -up, -üp; -arak, -erek; -madan, -meden; ken; -ınca, -ince, -unca, -ünce; -dığında, -diğinde, -duğunda, -düğünde, -tığında, -tiğinde, -tuğunda, -tüğünde; -dikça, -dikçe, -dukça, -dükçe, -tıkça, -tikçe, -tukça, -tükçe; -alı, -eli; -dığından, -diğinden, -duğundan, -düğünden, -tığından, -tiğinden, -tuğundan, -tüğünden; -maktan, -mekten; ... ekleri getirilerek yapılmaktadır.” (Demir, 2019, s. 30).

Tahsin Banguoğlu (2004), zarf fiilleri “Fiilin zarf işleyişine girmek üzere aldığı özel şekillerdir.” (s. 427) şeklinde tanımlar ve zarf- fiillerin zaman kavramı taşımaması bakımından isim- fiillere benzediğini, sıfat- fiil ve isim fiil gibi adlaştırma özelliğinin pek yaygın olmaması bakımından onlardan ayrıldığını belirtir (Banguoğlu, 2004). Günay Karaağaç (2016), zarf fiil grubunu *zarf- eylem* öbeği olarak adlandırmıştır (Karaağaç, 2016). Muharrem Ergin (2009) ise zarf –fiil grubunu *Gerundium Grubu* olarak adlandırır (Ergin, 2009). Her iki araştırmacı da zarf –fiillerin cümlede zarf göreviyle kullanıldığı konusunda benzer görüştedirler. Zarf-eylem öbeği ya da gerundium grubu, bir zarf –fiil eki ve ona bağlı bir veya birden çok unsurdan oluşan kelime grubudur. Zarf –fiil grubunda asıl öge başta, zarf-fiil ekini almış öge sonda yer alır (Ergin, 2009; Karaağaç, 2016).

Günay Karaağaç (2016), zarf –fiil grubunun tıpkı isim- fiil, sıfat- fiil gruplarında olduğu gibi, sadece bir isim gibi kullanılan bir cümle olması sebebiyle grupta yüklem işlevi gören zarf- fiilin anlamını tamamlamak için özne, nesne, yer tamlayıcısı gibi öğelere ihtiyaç olduğunu belirtir. Karaağaç ile benzer görüşte olan Necati Demir (2019), şu şekilde bir ekleme yapmaktadır: “ Zarf- fiil öbeği, çekimli fiille kurulmuş bir cümle gibi özellik gösterir. Zarf- fiilden önce gelen kelimeler, cümlede olduğu gibi özne, nesne, tümleç olurlar. Fakat her şeye rağmen öbeğin yüklemi sayılan zarf- fiil unsuru kesin yargı bildirmez. Zarf –fiiller, yargı bildirmediikleri için zarf- fiil öbeğinin kullanıldığı cümleler basit cümle olarak kabul edilir.” (s. 31). Ergin (2009), grubun vurgusunun gerundiumdan yani zarf –fiilden önceki kısımda olduğunu belirtir ve “Gerundium grubu daima zarf olarak kullanılır.” (s. 396) eklemesiyle zarf- fiillerin cümlede hangi görevle kullanıldığının bilgisine yer verir.

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde yüz yirmi dokuz adet zarf –fiil grubu tespit edilmiştir. Buradan yazarın kişi ya da mekânları, durumları anlatırken kullandığı sıfatların devamı olarak hareketin aktarılması için zarflardan yararlandığı görülmüştür. Zarf –fiillerin büyük bir çoğunluğu da cümlede zarf görevinde kullanılmıştır. Hem hareketin durumu hem de fiilin gerçekleşmesi sırasında kahramanın psikolojik durumunun okuyucuya aktarılması konusunda zarf - fiiller kullanılmıştır. Olay çevresinde gelişen bir eser olduğundan zamanın, mekânın, olayların gerçekleşme sırasının belirgin bir şekilde anlatılmasında zarf- fiillerin katkısı olmuştur.

Leyla Karahan, zarf- fiil grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Grubun asıl ögesi zarf- fiildir. Zarf- fiil çoğunlukla grubun sonunda yer alır. Eyleme dayalı sıfat- fiil ve isim- fiil gruplarında olduğu gibi bu grupta da yüklem vazifesi yapan zarf- fiilin anlamı, özne, nesne zarf, yer tamlayıcısı gibi unsurlarla tamamlanır. Yüklem olarak görev yapan zarf –fiil yargı bildirmez (Karahan, 2010).

akları kanlı iri gözlerini (bln) / öfkeyle (z) / çevirerek (y) (s. 2)

vınıltıyla dönen millere (yt) / geçirili (y) (s. 10)

sokağı (bln) / yaygaraya (yt) / boğarak (y) (s. 29)

uzaklardan (yt) / fişiltılarla (z) / geçip (y) (s. 193)

Zarf- fiil grubu cümle içinde zaman, durum, sebep, koşul, bağlama, karşılaştırma vb. fonksiyonlarla zarf vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“O kış babası gencecik ölüverince rüştiyeyi bıraktı.” (Kemal, 2022, s. 12). (sebep)

“Kırbacını hayvanlarının yeleleri üzerinde şaklatarak hayvanları coşturdu.” (Kemal, 2022, s. 320). **(Durum)**

“Elleri arkasında, tahta bacağıyla köşeden köşeye gidip gelirken, odanın tahtaları tok tok ediyordu.” (Kemal, 2022, s. 360). **(Zaman)**

Durum ekleriyle çekime giren bazı sıfat- fiiller, cümlede zarf vazifesi yapar. Bu sıfat- fiillerle oluşturulan gruplar da birer zarf –fiil grubudur (Karahan, 2010).

“Eskici ve Oğulları” romanında ‘+ ca’ eşitlik hâl eki almış sıfat- fiil gruplarının zarf- fiil grubu olarak kullanıldığı örneklerle rastlanmıştır.”

“Küçük oğul meydan okurcasına dikildi.” (Kemal, 2022, s. 57).

“Gelmiş geçmişten, eski harpler ya da memleket anılarından söz açacaktı ki, Topal Eskici birden tokat yemişçesine sarsıldı.” (Kemal, 2022, s. 369).

Zarf- fiil grubunun vurgusu zarf-fiilden önceki öge üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen zarf – fiil grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“[Ulu dağlardan (yt) / yuvarlanıp (y)] gelmiş [kocaman bir granit parçasını (bln) / hatırlatarak (y)] oturduğu makinesinin başında hafifçe kımıldandı, öksürdü, iskemlesinde sağa sola yerleşti sonra [çalışırken (z) / taktığı (y)] beyaz çerçeveli gözlüğünün üstünden karşığı göçmen eskiciye baktı.” (Kemal, 2022, s. 3).

“[-Gülbankyan’ların oğullarıyla sıkı fıkı olmaktan gelen bir hazırlıkla – (z) “ fabrika”, (ö) / deli deli dönen bir takım kayışlarla kasnakların çevirdiği makinelerin baş döndürücü uğultularından (yt) / tohumlu pamukları (bln) / yutup,(y)] tohumuz bembeyaz kusan, [kusulmuş bembeyaz pamukları (bln) / şaşılacak bir hızla (z) / bir takım yollardan (yt) / çengellerden (yt) / geçirip, (z) / kıvrıp, (y)] büken masuralara saran, sarılı masuraları şakırtılı tezgâhlardan kola kokulu kaymak gibi bez haline getiriveren bir güçtü.” (Kemal, 2022, s. 11).

“[Çok (z) / geçmeden (y)] en iyi kundura malzemesinin Fransız köselesi, Amerikan vidası, İngiliz ipliği, İtalyan yumağı olduğunu öğrendi.” (Kemal, 2022, s. 12).

“[O kış (z) / babası (ö) / gencecik (z) / ölüverince (y)] rüştiyeyi bıraktı.” (Kemal, 2022, s. 12).

“[Ne (z) / diye (y)] rahatsız olacaktı kocasının tahta bacağından?” (Kemal, 2022, s. 16).

“**[Karanlık duvara (yt) / tutunarak (y)]** çömeldi, öğürtüyle uzun uzun kustu.” (Kemal, 2022, s. 48).

“**[Kızını (bln) / alaçıkta (yt) / kalaylı kalaysız sahanlarla uğraşır (z) / bırakıp (y),]**
[topal bacağını (bln) / çeke çeke (y)] ırmağın yolunu tuttu.” (Kemal, 2022, s. 223).

“Şunun bunun kamyonunda şoförlük yapıyor, ellerin dediğine göre, **[hırsızlığı (bln) / yakalandıkça (y)]** işinden kovuluyordu.” (Kemal, 2022, s. 343).

3.8. Tekrar Grubu

Bir nesneyi, bir özelliği, bir eylemi ifade etmek amacıyla aynı vazifeli sözcük ya da söz grubunun tekrarıyla meydana gelen söz grubudur (Karahan, 2010).

“(İsim + isim) isim / isim: tekrar öbeği” (Demir, 2019, s. 31).

yavaş (i) / yavaş (i): t.grb. (s. 3)

iş (i) / güç (i): t.grb. (s. 16)

odunsuz (i) / kömürsüz (i): t.grb. (s. 348)

Vecihe Hatiboğlu (1982), “İkileme” adlı eserinde tekrar grubuna “ikilemeler” adını vermiştir. İkilemeleri; sözcük türü, anlam ve görev bakımından alt başlıklara ayırarak detaylı bir şekilde incelemiştir. Diğer dillerden farklı olarak ikilemelerin, Türk diline, düşüncesine özgü bir zenginlik göstergesi olduğunu; anlamı pekiştirmek, anlatım dilini güçlendirmek, zenginleştirmek için “birçok yazar ya da şair tarafından kullanıldığını” (s. 9) belirtir. İkilemelerin kuruluşunun benzer kelimenin tekrarı ya da karşıt manalı sözcüklerin bir arada bulunması gibi çeşitli şekillerinin olduğuna dikkat çeker (Hatipoğlu, 1982).

Günay Karaağaç (2016), tekrar grubunu “yineleme öbeği” olarak adlandırır ve “Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeğidir.” (s. 476) şeklinde tanımlar. Tekrar gruplarının nasıl oluşturulduklarını şu şekilde açıklar: “Şekil ve anlam bakımından birbiriyle bağlantılı ve aynı türden olan iki veya daha çok sözün bir araya gelerek oluşturduğu yineleme öbeğindeki sözcükler birbirine gelişigüzel değil belirli ses bilgisi kurallarıyla bağlanmaktadır.” (s. 476) Ayrıca cümlede, anlamı güçlendirmek, abartmak, devamlılık sağlamak gibi amaçlarla bir kelimenin benzer, zıt, yakın manaca ya da ses gibi yönlerden ilgisi bulunanı kullanmanın Türkçede sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu dile getirir (Karaağaç, 2016).

Karaağaç (2016) ile Ergin (2009) 'in tekrar gruplarının oluşumu ve kullanım amaçları konusundaki görüşlerinin benzeştiği görülür. Ergin (2009), tekrar gruplarının “kelime grupları içindeki en sade ve en basit grup” (s. 377) olduğunu belirtir ve tekrar gruplarını “tekrarlar” olarak adlandırır. “Aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle meydana gelen kelime grubudur.” (s. 377) şeklinde tanımlar. Tekrar grubunu meydana getiren bu iki kelimenin de biçim, vurgu ve işlev yönünden birbirine eşit olduğunu belirtir. Ek almadan bir araya gelen her sözcük kendi vurgusunu üstlenir (Ergin, 2009). Grubun yapısının kelimelerin arka arkaya sıralanmasıyla oluşturulduğunu söyleyen Ergin (2009), bu sıralanışın amacını üç başlık altında toplar: “1. Kuvvetlendirme, 2. Çokluk, 3. Devamlılık” (s. 377).

Orhan Kemal'in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerine bakıldığında yüz altmış adet tekrar grubu kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinde kullanılan tekrar grupları incelendiğinde çoğunluğunun aynı kelimenin tekrarı ile oluştuğu görülür. Tekrar grupları, cümlede anlamı kuvvetlendiren, duygu ve düşüncüyü alıcıya daha etkili bir biçimde aktarmayı sağlayan gruplardır. Cümlede çeşitli görevlerle kullanılan bu grubu Orhan Kemal, sıklıkla sıfat ve zarf göreviyle kullanmıştır.

Leyla Karahan, tekrar grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Grupta bulunan sözcükler arasında hem biçim, hem de anlam ilişkisi yer alır (Karahan, 2010).

eş (i) / dost (i) (s. 22)

yazı (i) / yaban (i) (s. 35)

Hızlı (i) / hızlı (i) (s. 223)

saç (i) / baş (i) (s. 341)

Leyla Karahan, tekrar gruplarını kuruluşuna göre şu şekilde değerlendirmiştir (Karahan, 2010):

Unsurları aynı olan tekrar grupları:

gıcır (i) / gıcır (i) (s. 1)

renk (i) / renk (i) (s. 3)

kırmızı (i) / kırmızı (i) (s. 3)

beyaz (i) / beyaz (i) (s. 196)

avu (i) / avu (i) (s. 206)

dalga (i) / dalga (i) (s. 208)

pişkin (i) / pişkin (i) (s. 219)

Unsurları yakın anlamlı olan tekrar grupları:

kader (i) / kısmet (i) (s. 19)

yazı (i) / yaban (i) (s. 35)

fakir (i) / fukara (i) (s. 43)

“m” ünsüzünün kelime başına eklenmesiyle oluşan tekrar grupları:

piyango (i) / miyango (i) (s. 58)

gömi (i) / mömi (i) (s. 58)

kible (i) / mible (i) (s. 210)

Unsurları zıt anlamlı tekrar grupları:

inceli (i) / kalınlı (i) (s. 1)

sabah (i) / akşam (i) (s. 1)

irili (i) / ufaklı (i) (s. 2)

ieri (i) / dışarı (i) (s. 223)

Grubu oluşturan ögeler ekim eki bulundurabilirler (Karahan, 2010: 61).

sağa (i) / sola (i) (s. 3)

yıllar (i) / yılı (i) (s. 3)

kayışlar (i) / kayışlar (i) (s. 10)

sel (i) / sele (i) (s. 346)

Söz dizimi içinde tekrar grupları ad, sıfat, zarf ve eylem vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“Döndüğü zaman tahta bavulu **konu komşuya (isim)** / **encik büncük (sıfat)** hediyelerle, ağzı da İstanbul, Ankara, İzmir havadisleriyle dolu gelir, gecelerce anlatırdı bunları **ballandıra ballandıra**” (**zarf**) (Kemal, 2022, s. 343).

“Ara sokakların **yer yer (sıfat)** su birikintileri içindeki kaypak çamurlarını **usul usul (zarf)** geçerek, büyük oğlun evine geldiler.” (Kemal, 2022, s. 373).

Grubu oluşturan sözcüklerden biri, zamanla bir başına kullanılma özelliğini kaybedebilir (Karahan, 2010).

soy (i) / sop (i) (s. 6)

çoluk (i) / çocuk (i) (s. 42)

ufak (i) / tefek (i) (s. 54)

çoluk (i) / çocuk (i) (s. 42)

ufak (i) / tefek (i) (s. 54)

konu (i) / komşu (i) (s. 343)

eski (i) / püskü (i) (s. 357)

Sözcükleri arasına virgül konmayan tekrar grubunda her öge kendi vurgusunu üstlenir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen tekrar grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“Bir kadın müşteri [irili ufaklı] ayakkabılar getirmişti, onarılmak için.” (Kemal, 2022, s. 3).

“İçlerinden çoğu [yıllar yılı] işlerini kendisine yaptıran eski müşterilerdir.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Babasını hatırlatan [püskül püskül] kaşları hırsla çatıldıysa da, karşısında oturan ağası masanın altından ayağıyla ayağına gene hafifçe bastı.” (Kemal, 2022, s. 4).

“Sonra [hüngür hüngür] boşanarak [uzun uzun] ağladı.” (Kemal, 2022, s. 14).

“Babasının gene [dır dıra] başlamasını bekledi.” (Kemal, 2022, s. 21).

“Dede dediğin, elini şalvarının cebine attı mı [avuç avuç] sarı lira çıkaracak...” (Kemal, 2022, s. 42).

“Fukara yavrucuk [al al] yanıyor, gözler yuvalarından uğramış [filcan filcan]” (Kemal, 2022, s. 45).

“Zeliha [katıla katıla] güldü.” (Kemal, 2022, s. 367).

3.9. Edat Grubu

Bir çekim edatı ile bir ad ögesinden meydana gelen söz grubudur (Karahan, 2010).

ad ögesi + çekim edatı= edat grubu (Karahan, 2010).

şu birkaç saat (i) / içinde (çe): e.grb. (s. 3)

dilediği (i) / gibi (çe): e.grb. (s. 22)

çevresini kolladıktan (i) / sonra (çe): e.grb. (s. 41)

Banguoğlu (2004), farklı bir adlandırma yapar. Banguoğlu, edatları “takı”; “edatların bir isim ya da isim grupları ile yaptığı kelime grubunu “takı öbeği” olarak adlandırmaktadır. “İsimlerden sonra gelip ve onlar söz içinde başka unsurlarla ilişkilerini kuran kelimelere takı adını verir. Başlı başına bir kavram sahibi olmayıp iki kavram arasındaki ilişkiyi belli etmeye yarar.” (s. 385) açıklamasıyla edatların diğer sözcük ya da sözcük gruplarıyla ilgisine, cümlede nasıl yer aldıkları konusuna dikkat çeker (Banguoğlu, 2004).

Muharrem Ergin (2009), edat grubunun “bir isim unsuru ile son çekim edatının meydana getirdiği kelime grubu” (s. 92) olduğunu bilgisini verir. Ardından Ergin (2009), isim ögesinin önce, son çekim edatının sonra geldiği; edat grubunu oluşturan edat ögesi, her zaman tek sözcük durumundadır. Ad ögesi ise sadece bir sözcük olarak yer alabileceği gibi ad yerine geçen bir söz grubu da olabileceğini belirten Ergin (2009), vurgunun grubu oluşturan birinci öge olan isim ögesi üzerinde olduğunu belirterek grubu oluşturan edat unsuru üzerinde vurgu bulunmadığına dikkat çeker (Ergin, 2009). Korkmaz (2009), “Edat gruplarının adlar, sıfatla ve fiiller ile kurdukları anlam ilişkileri dolayısıyla adlar önüne sıfat, sıfat ve fiiller önüne gelerek zarf görevi yüklenmişlerdir. Edatların cümle içindeki yaygın kullanılışı sıfat ve zarf görevlerinde yoğunlaşmıştır.” (s. 1088) bir ekleme yaparak edat gruplarının cümlede zarf görevinde kullanıldığına dair bir değerlendirme yapar (Korkmaz, 2009).

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerine bakıldığında iki yüz sekiz adet edat grubu kullanıldığı tespit edilmiştir. Metinde için, kadar, önce, sonra gibi çok sayıda edat kullanılmış ancak “ile” edatının sayısal olarak daha fazla kullanıldığı görülmüştür. Edatlar da tasvirin bir parçası olmuşlar zaman anlamı katan (...e kadar, önce, sonra), benzerlik anlamı katan (gibi), birliktelik ve araç anlamı katan (ile) edatları sıklıkla kullanılmıştır.

Leyla Karahan, edat grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Ad ögesinin başta olduğu bu grupta, çekim edatı sonda yer alır (Karahan, 2010).

betonunda (i) / bile (çe) (s. 1)

onarılmak (i) / için (çe) (s. 3)

Bu grupta bir araya gelme, ad ögesinin ve edatın cinsine göre eksiz veya ekli olabilir (Karahan, 2010).

sabaha (i) / karşı (çe) (isim unsuru: ekli) (s. 345)

iki saat (i) / sonra (çe) (isim unsuru: eksiz) (s. 348)

Edat grubunda, ad ögesi sözcük grubu olabilir (Karahan, 2010).

inceli kalınlı kolar (i) / gibi (çe) (s. 1)

isim unsuru:

inceli kalınlı (s) / kollar (i): s.tam.

sabahlardan akşamlara, akşamlardan sabahlara (i) / dek (çe) (s. 1)

isim unsuru:

sabahlardan (i) / akşamlara,(i) / akşamlardan (i) / sabahlara (i): t.grb.

irili ufaklı kalıpları, kösele, eski papuç, eski ayakkabıları (i) /ile (çe) (s. 2)

isim unsuru:

irili ufaklı (s) / kalıplar (i) / kösele, (i) / eski (s) / papuç, (i) / eski (s) / ayakkabılar (i): s.tam.

Edat grubu söz dizimi içinde ad, sıfat, zarf vazifesi yapabilir (Karahan, 2010)

“Bir zaman geldi ki **kunduracılık üzerine** işler tavsadı.” (Kemal, 2022, s. 17). (sıfat)

“Memleket ziraatının işi bundan böyle **Amerikan makineleriyle** görülecekti.” (Kemal, 2022, s. 18). (zarf)

“Merakla bakıyorlardı **Topal’la Şampiyon’un** çekişmesine. Yalnız Duvarcı Hasbi... Bir kenarda kendi âlemindeydi.” (Kemal, 2022, s. 46). (isim)

Grup, yapısındaki edatın türüne göre cümleye yön, ölçü, süre, karşılaştırma, sebep, amaç manaları katar (Karahan, 2010).

Yenice yolu (i) / üzeri (çe) (yön) (s. 15)

sabahlara (i) / kadar (çe) (zaman) (s. 16)

aynı kaptan yemek (i) / yüzünden (çe) (sebep) (s. 33)

Grubun vurgusu ad ögesi üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen edat grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“**[On yaşına kadar]** saçlarını **[kız saçı gibi]** uzatıldığı, **[on yaşından sonra]** Tarsus’ta Ashab- ı Kehf’te kesildiği, kesilen saçlarının ağırlığınca fakir fukaraya altın sadaka verildiği de doğrudur.” (Kemal, 2022, s. 10).

“Yandan birçoğu ağarmış bir kucak kırmızı sakalının titremesi, makinesinin başında korkunç bir küfür gibi mosmor oturması **[boşuna değildi.]**” (Kemal, 2022, s. 24).

“Şu kütlü toplama mevsimi gelirse de şuradan çekip gitseler, hepsi her yandan çalışsa, **[kışa bari]** bu dirlikten kurtulsalardı!” (Kemal, 2022, s. 29).

“Başını alıp Demirköprü, ordan da **[Dilberlersekisi’ ne doğru]** açılmayı tasarlamıştı.” (Kemal, 2022, s. 37)

“Kargaya benzeyen biri, **[“Şarap beleş olduktan sonra]** Ziya **[mahşere kadar]** dinler,” dedi.” (Kemal, 2022, s. 40).

“Ağzını **[nasırlı, kapkara avucuyla]** sildi.” (Kemal, 2022, s. 42).

“**[İtalyan’a karşı]** dövüşürken, Trablus’ta bacağından yaralanmış, sonra da kurtlanmış, kesmişler.” (Kemal, 2022, s. 45).

“Onun yanına kursanız bi zararı **[var mı?]**” (Kemal, 2022, s.189).

3.10. Bağlama Grubu

Birbirine bağlama edatlarıyla bağlanan en az iki ad ögesinin oluşturduğu söz grubudur (Karahan, 2010).

ad ögesi + bağlama edatı + ad ögesi= bağlama grubu (Karahan, 2010).

çuval (i) **[ya da (be)]** hararlar (i) (s. 2)

deli deli dönen bir takım kayışlar (i) **[ile (be)]** kasnaklar (i) (s. 11)

elci (i) **[ile (be)]** kâtip (i) (s. 219)

Banguoğlu (2004), bağlama grubunu *bağlam öbekleri* olarak adlandırmıştır. Ayrıca “Yargı öbeklerini bağlama işleyişleri bir yana, bağlamlar söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” (s. 510) düşüncesiyle bağlam öbeklerinin işlevi hakkında bilgi verir. Aynı zamanda bağlam öbeklerinin bir “belirtme öbeği” olduğunu söyler ancak bu bağlam öbeklerini belirtilen, belirten biçiminde ayırt

etmenin pek mümkün olmadığının grubun her iki unsuru da birbirlerini belirtirler ya da eşit ölçüde gruplaştıklarının bilgisini dile getirerek tamlama türündeki kelime gruplarına benzemediğine dikkat çeker (Banguoğlu, 2004: 510).

Muharrem Ergin (2009), bağlama grubunu *sıralama edatları ile yapılan bir kelime grubu* olarak tanımlar. Ergin (2009), Banguoğlu (2004) 'ndan farklı olarak bağlama gruplarının kaynağı hakkında bir fikir ortaya sunar: “İle, ve, (...e kadar, ...dek) gibi edatların aslının Arapça (ila) olduğunu geçmiş dönemlerde kullanıldığını” (ss. 379- 380) belirtir.

Ergin'in (2009), bağlama gruplarında her unsurun eşit bir şekilde birbirine bağlandığı, kendi vurgusunu kendi içinde taşıdığı konusundaki görüşü ile aynı fikirde olan Günay Karaağaç (2016), bağlama grubunu “bağlama öbeği” olarak adlandırır. “Sıralama işlevinin söz konusu olduğu bu söz öbeğinde, tek bir edatla iki söz, söz öbeği veya cümle birbirine bağlanır.” (s. 479) diyerek bağlama gruplarının işlevleri hakkında bilgi verir (Karaağaç, 2016).

Orhan Kemal'in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde kırk altı adet bağlama grubu tespit edilmiştir. Kalabalık bir ailenin gündelik yaşantısının anlatıldığı romanda kahramanlar sıralanırken ya da iş ortamında yapılanlardan bahsedilirken bağlama grubuna başvurulmuştur

Leyla Karahan, bağlama grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

İçinde ikiden çok ad ögesi yer alan bir bağlama grubunda “ve”, son iki ad ögesi arasında bulunur (Karahan, 2010).

Oğlan Cemil, (i) / Bahri (i) [**ve**] ötekiler (i) (s. 370)

Bu grubu oluşturan öğelerden olan ad ögesi sözcük grubu olabilir (Karahan, 2010).

oruç tutmak (i) / ile (be) / namaz kılmakla (i) (s. 42)

isim unsurları:

oruç tutmak: b.f.grb.

namaz kılmak: b.f.grb.

yataklarından fırlayıp çıkan don paça erkekler (**i**) [**ile (be)**] saçları başları darmadağın kadınlar (**i**) (s. 341)

isim unsurları:

yataklarından fırlayıp çıkan (s) / don paça (s) / erkekler (i): s.tam.

saçları başları darmadağın (s) / kadınlar (i): s.tam.

eski harpler (i) / ya da (be) / memleket anıları (i) (s. 369)

isim unsurları:

eski (s) / harpler (i): s.tam.

memleket (ty) / anıları (tn): b. siz. tam.

İsim unsurları birbirine **ile** bağlama edatının ekleşmesiyle ortaya çıkan **-(y)IA** ile bağlanabilir (Karahan, 2010).

“Anasıyla kardaşlarını Yenice yolu üzerindeki bir yapıya doldurup yakmıştı Ermeniler.” (Kemal, 2022, s. 15).

Yengesiyle büyük ağasının da farkında değildi. (s. 193)

Bağlama grubunu ...ne... ne..., ...ya... ya, ...hem... hem..., ...ister... ister..., ...gerek... gerek, ...mi... mi..., ...da... da..., gibi bağlama edatları ile oluşturan edatlar, ad ögesinin başında ya da sonunda yer alır (Karahan, 2010).

“Allah [**ne** (be)] beni, (i) [**ne de** (be)] çocuklarım[**la** (i)]torunlarımı (i) o güne bıraksın.” (Kemal, 2022, s. 199).

“[**Ne** (be)] hızla ağaran doğudaki dağlar, (i) [**ne de** (be)] dağların ardından kopup ovaya dalga dalga yayılan turunçular (i) ...” (Kemal, 2022, s. 208).

Cümle içerisinde bağlama grubu ad, sıfat, zarf vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“Kıracısı Topal istese avuç dolusu para alır, dükkânın önce yarısını, sonra öbür yarısını, daha sonra da altını üstünü, yanını yönünü kiraya verir, **iki oğluyla kendine** kalacak dörtte bire ayaklı makinesi irili ufaklı kalıpları kösele, eski papuç, eski ayakkabılarıyla dertli topluca yerleşirdi.” (Kemal, 2022, s. 3) (sıfat)

“Baba oğul kaptılar süpürgeyi çarşı esnafının neşeli **hınk hıncılığı hatta yardımıyla** birkaç saat içinde ayaklı makineyi, eskici tezgâhını akımlar, bir karış tozdan kurtardılar.” (Kemal, 2022, s. 20). (zarf)

“Öyle şeyler anlatırdı ki, bütün bunların **doğru ya da eğriliğini** bilmediğinden inanır, katlanırdı. Çünkü filmciler Anadolulu güzel kızlar istiyorlardı.”(Kemal,2022, s. 343) (isim)

Bağlama grubunu oluşturan her öge kendi vurgusunu üzerinde taşır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen bağlama grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“Tüyü bozuk karşiki göçmen kalkmış ta **[Allah’ın Bulgaristan’ından mı, Sırbistan’ından mı]** ne gelmiş rızkına ortak oluyordu.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Artık **[ne Alman, ne de Alman’ın]** palasını sallayanlar...” (Kemal, 2022, s. 17).

“Baba oğul kaptılar süpürgeyi çarşı esnafının neşeli **[hınk hınkcılığı hatta yardımıyla]** birkaç saat içinde ayaklı makineyi, eskici tezgâhını takımları, bir karış tozdan kurtardılar.” (Kemal, 2022, s. 20).

“**[Ne yatak]** kaldı **[ne yorgan.]**” (Kemal, 2022, s. 51).

“Cavit çuvaldan **[kınnabıyla kocaman katır mihini]** bulmuştu. Yalınayaklarıyla öteye yıldırım gibi gitti.” (Kemal, 2022, s. 192).

“**[Yengesiyle büyük ağasının]** da farkında değildi.” (Kemal, 2022, s. 193).

“Gözlerini ovanın çiğ sıkıntısında dolaştırırken birden **[kocasıyla ötekileri]** fark ederek haber verdi.” (Kemal, 2022, s. 227).

“**[Küçük oğulla Zeynep]** yatakların yanında çoktan anlaşımlardı.” (Kemal, 2022, s. 349).

“Yastığının altından **[sigarasıyla kibritini]** aldı, bir sigara yaktı.” (Kemal, 2022, s. 357).

“**[Taskebabıynan pirinç pilavı]** yap, yanına da baklava çekelim.” (Kemal, 2022, s. 376).

3.11. Ünvan Grubu

Bir kişi adıyla, ünvan ya da akrabalık ögesinden meydana gelen sözcük grubudur (Karahan, 2010).

kişi adı + ünvan ya da akrabalık adı= ünvan grubu (Karahan, 2010)

Boğos (i) / Usta (i): ü.grb. (s. 13)

Muharrem Ergin (2009), ünvan grubunu “bir şahıs ismiyle bir ünvan ya da akrabalık isminden meydana gelen kelime grubu” (s. 389) olarak tanımlar. Ünvan gruplarının kuruluşu konusunda kişi adının önce ünvan veya akrabalık adının sonra geleceğini grubu oluşturan iki ögenin de herhangi bir ek almadan, doğrudan bir araya getirildiğinin bilgisini verir (Ergin, 2009). Ergin ile Günay Karaağaç (2016)’ın ünvan grubunu “bir özel isimle ünvan ya da akrabalık isminin bir araya gelmesiyle oluşan söz öbeği” (s. 482) olarak tanımlı örtüşmektedir. Ayrıca Karaağaç (2016), ünvan öbeklerinin özel isim olarak

değerlendirildiğinin bilgisini şu şekilde verir: “Bütün ünvan öbekleri özel addır. Bu öbekte, özel ad önce, unvan veya akrabalık ismi sonra gelir gelir.” (s. 482)

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde on üç adet ünvan grubu tespit edilmiştir. Eserin başkahramanı eskicilik yaptığı ve savaş sırasında bir bacağını kaybettiğinden “Topal Eskici” ünvanıyla bilinmektedir. Bu nedenle bu çalışmada “Topal Eskici” ünvan grubu olarak değerlendirilmiştir.

Leyla Karahan, ünvan grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Kişi adı başta ünvan ya da akrabalık adı sonda yer alır (Karahan, 2010).

Marko (i) / Paşa (i) (s. 38)

Hurşit (i) / Efendi (i) (s. 74)

Hasan (i) / Ağa (i) (s. 178)

Temür (i) / Ağa (i) (s. 180)

Ünvan grubunda kişi adı, birleşik ad olabilir (Karahan, 2010).

Mustafa Kemal (b.i.grb.) / Paşa (i) (s. 15)

Ünvan grubu söz dizimi içerisinde ad vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“ Emmimiz Zeynep Abla. Adı da Ali” (Kemal, 2022, s. 334).

Birinci öge ünvan veya akrabalık olduğunda ünvan grubu yerine birleşik ad grubu olur (Karahan, 2010: 69).

Dayı (i) / Remzi (i) (s. 116)

Grubun vurgusu birinci öge üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen ünvan grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“**[Dikran Usta’nın]** kunduracı dükkânında birkaç saat çalışıyordu.” (Kemal, 2022, s. 12).

“Nişan’ın babası **[Boğos Usta’nın]** Siptili pazarına giderken sağdaki demirci dükkânına namuslarıyla gidip gelmeye başladılar.” (Kemal, 2022, s. 13).

“**[Topal Eskici]** nerden nasıl geldiğini anlayamadığı bir kurşunun sol bacağına saplanmasıyla yüzükoyun kapandığı kızgın kumlarda kalakalmıştı.” (Kemal, 2022, s. 14).

Büyük oğul, **[Selahattin Usta’dan]** çok duyduğunu ilk defa kullandı. (Kemal, 2022, s. 195).

3.12. Birleşik Ad Grubu

Bir kişiye özel isim olmak amacıyla bir araya gelen sözcükler topluluğudur (Karahana, 2010).

ad + ad+ ad= birleşik ad grubu (Karahana, 2010).

kantocu (i) / Roza (i): b.i.grb. (s. 13)

Muharrem Ergin (2009), birleşik isim grubunu “bir nesnenin ismi olmak üzere yan yana gelen birden fazla ismin meydana getirdiği kelime grubu” (s. 385) olarak tanımlar ve “Bir nesnenin çok defa tek tek de adı olan isimler aynı nesneyi karşılamak, aynı nesneye beraber ad olmak için doğrudan doğruya, eksiz olarak yan yana gelir ve birleşik isim yaptıkları” (s. 385) bilgisini verir. Ayrıca bazı yer adları ile ikili üçlü şahıs isimlerinin de birleşik isim grubu oluşturduklarını belirtir (Ergin, 2009). Ergin’den farklı olarak Karaağaç (2012), “birleşik ad öbeği” olarak adlandırdığı birleşik isim grubunun sadece özel isimlerden kurulduğuna dikkat çeker. “Birleşik ad öbeği, bir kimseye özel ad olmak üzere iki veya daha fazla isminin bir araya gelerek oluşturduğu söz öbeğine denir.” (Karaağaç, 2012, s. 203) şeklinde tanımlar. Herhangi bir ek almadan adların yan yana gelmesiyle meydana gelen birleşik ad öbeğini oluşturan bütün kişi isimleri, özel ad kabul edilir. Aynı zamanda dillerde özel isimlerden oluşan bir sözlük olmadığını, genel sözlükten kaynaklı zamanla anlam boşalması yoluyla birleşik isimlerin kurulduğunu dile getirerek birleşik isim grubunun meydana geliş hakkında bilgi verir (Karaağaç, 2012).

Zeynep Korkmaz (2009), kelime oluşturma yollarına dikkat çeker bu yollardan birinin de “birleştirme” olduğunu, bu birleştirmeler sonucunda birleşik isim grubunun meydana geldiğini belirtir. Türkiye Türkçesinde şahıs ve yer bildiren isimler ile tür isimlerinin bir bölümünün bu yöntemle oluşturulduğu bilgisini verir. Birleşik isim grubunu “Özel adları oluşturan bu tür birleşik adlar hiçbir gramer ilişkisine bağlı olmadan doğrudan doğruya şahıslara verilen iki ya da daha çok addan oluşmaktadır.” (Korkmaz, 2009, s. 235), şeklinde tanımlayan Korkmaz (2009), “Birleşik özel adlarda vurgu son ad üzerindedir. Vurgunun yeri ise sondan önceki hecelerden biridir.” (s. 237) diyerek gruptaki vurgunun yerini belirtmiştir.

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerine bakıldığında otuz dört adet birleşik isim grubu tespit edilmiştir. Leyla Karahan (2010) “Türkçenin Söz Dizimi” adlı çalışmasında birleşik isimleri şahıs isimlerine bağlı bir şekilde anlatırken Muharrem Ergin (2009), “Türk Dil Bilgisi” adlı çalışmasında bir nesnenin adı olan birleşik kelimeleri de birleşik isim grubunda değerlendirir. “Ekli tamlayan, tamlamayı bir isim yapmaktan alıkoymaktadır, onun amacı belirlemek kuvvetlendirmektir.” (s. 383) Ayrıca eksiz

tmlayanın ise bir varlığa isin olabileceğinin bilgisini verir. Eserde birleşik kelime örnekleri bulunmakla birlikte sadece şahıs bildiren birleşik isim grubu örneklerine yer verilmiştir (Ergin, 2009).

Leyla Karahan, birleşik ad grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

İki ya da daha çok sözcükten oluşan kişi adları birleşik ad grubudur (Karahan, 2010).

Avgan (i) / Hacı (i) (s. 76)

Köşker (i) / Kadir (i) (s. 78)

Terzi (i) / Duran (i) (s. 78)

Dayı (i) / Remzi (i) (s. 116)

Bazı sıfat tamlamalarının tamlananı özel addır ve zamanla birleşik ada dönüşür. Vurgu sıfat tamlamasında sıfat üzerindeyken bu grupta ad üzerindedir (Karahan, 2010).

“Ne diyecek, anamı bilmen mi? **Gözü sulu kör Meryem**, ağla ha ağla.” (Gözü sulu kör (s) / Meryem (i): s.tam.) (s. 53)

Birleşik ad grubu söz dizimi içerisinde ad vazifesi yapar (Karahan, 2010).

“Dünya **Sultan Süleyman**’a kalmamış!” (Kemal, 2022, s. 78).

“Deyyusun kızını **Sultan Hamit**’in sarayından almadım ya!” (Kemal, 2022, s. 110).

“Topal Eskici’nin büyük oğlu, **Çaycı Nadir**’i bir parça da babasına benzetiyordu.” (Kemal, 2022, s. 116).

Bu grupta vurgu son öge üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen birleşik ad grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“On yaşına kadar saçlarını kız saçı gibi uzatıldığı, on yaşından sonra Tarsus’ta [**Ashab- ı Kehf**’te] kesildiği, kesilen saçlarının ağırlığınca fakir fukaraya altın sadaka verildiği de doğrudur”. (Kemal, 2022, s. 10).

“Nasıl beğenmesin ki, [**kantocu küçük Roza**] yüzünden bir akşam bir iskemle bacağıyla belki de sekiz ona yakın sulu sarhoşu önüne katmış tiyatronun büyük gaz lambasıyla sarı sarı aydınlanan sigara dumanı, rakı kokusu yüklü havasından sürüp çıkarmıştı.” (Kemal, 2022, s. 13).

“[Altmış Altı Ziya] attı. “Dört çocuğum var emmi, ellerini öperler.” (Kemal, 2022, s. 41).

“Merakla bakıyorlardı Topal’la Şampiyon ‘un çekişmesine. Yalnız [Duvarcı Hasbi...] Bir kenarda kendi âlemindeydi.” (Kemal, 2022, s. 46).

3.13. Ünlem Grubu

Bir ünlem ile bir ad ögesinden oluşan sözcük grubudur (Karahan, 2010).

ünlem + ad ögesi= ünlem grubu (Karahan, 2010).

bre (ü) / herif (i)!: ü.grb. (s. 40)

Banguoğlu (2004), ünlem gruplarını *ünlem öbekleri* olarak tanımlar. Banguoğlu’nun “Cümlelerin esas unsurlarından biri olmaksızın cümleye katılabilirler. Ünlem öbekleri, asıl ünlemlerle kurulmuş veya çağrı halinde adlar ve belirtme öbeklerinden meydana gelmiş olurlar ve çok defa bir ünleneni kapsarlar.” (s. 518) şeklinde açıklamıştır. Karaağaç (2016) ise ünlem gruplarının cümle içerisindeki işlevini “Kendi başına bir cümle oluşturamayan ünlem öbeği, cümle değil cümleler arası bir ögedir; cümle ve cümlelerin bildirdikleri olay karşısındaki tutumları, dil kullanıcısının olay karşısındaki duruşunu anlatırlar.” (ss. 467) olarak belirtmektedir.

Muharrem Ergin (2009), ünlem grubunu “Bir seslenme edatı ile bir isimden meydana gelen kelime grubudur.” (s. 390) şeklinde tanımlar ve ek almadan edatın bir kelime olurken ad ögesinin birden çok sayıda bulunabileceğini dile getirir (Ergin, 2009).

Günay Karaağaç (2016), ünlem grubunu, “ünlem öbeği” olarak adlandırmıştır. Karaağaç (2016), “Ad çekiminde seslenme ve hitap ad- durum çekiminin bulunmadığı Türkçe, seslenmelerini söz diziminde yapar.” (s. 467) düşüncesiyle Türkçede seslenmelerin nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi verir. Aynı zamanda yabancı dillerden faydalanılarak özellikle Osmanlı Türkçesi döneminde bir isim çekimi olarak seslenmelerin yapıldığını ancak kalıcı olmadığını belirtir. Türkçe seslenmelerin, ünlem edatları ile ya da ünlem olmaksızın tonlama ile yapıldığına dikkat çeker (Karaağaç, 2016).

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde on yedi adet ünlem grubu tespit edilmiştir. Yazarın kahramanların şaşırdıkları, üzüldükleri, sevindikleri ya da seslendikleri durumları anlatırken ünlem grubuna başvurduğu görülmüştür.

Leyla Karahan, ünlem grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Grubu oluşturan ünlem (ey, ay, hey, bre...) başta, ad ögesi sondadır ve eksiz olarak birleşir (Karahan, 2010).

“**Aaah ah oğlum**, siz ne gördünüz daha!” dediğini Ünal duydu, anlamadı.” (Kemal, 2022, s. 180).

“**Hay haay evladım**, hay haay!” (Kemal, 2022, s. 185).

“**Vay anam vay!**” diye söylendi.” (Kemal, 2022, s. 186).

Bu grupta ad ögesi sözcük grubu olabilir (Karahan, 2010).

“Yaşaaa (ü) / Kemal Paşaa (i) !” (s. 30).

(Kemal (i) / Paşa (i): ü.grb. kuruluşundadır.)

“Eees (ü) / koç yiğidin bağrına (i) es!”

(koç (s) / yiğidin (ty) / bağı (tn): b. li. tam. kuruluşundadır.) (s. 195)

“Hadi, hadi (ü) / koca oğlan, (i) / hadi!”

(koca (s) / oğlan (i): s.tam. kuruluşundadır.) (s. 212)

Bu grupta birden çok ad ögesi yer alabilir (Karahan, 2010).

“ Eline de, gününe de, mahallesine de... **Ulan Allah, ulan Kibriya, ulan yerin göğün sahabı mısın nesin...** Töbe esteğfurullaaah... Töbe etsen de fos, etmesen de fos. Sen bana sabır ver ya Rabbi, sen bana tükenmez sabır ver!” (Kemal, 2022, s. 362)

Cümlelerin kuruluşuna herhangi bir faydası olmamakla birlikte anlamı belirginleştiren ünlem grubu, çoğunlukla seslenmeler şeklinde karşımıza çıkar ve öge sıralanışında **cümle dışı öge** olarak vazife yapar (Karahan, 2010).

““**Kız Zalhaaa!** Kime söyledim kız hayasız?” (Kemal, 2022, s. 63).

“**Heye bacım**, cip kesatlaştı!” (Kemal, 2022, s. 64).

Grubun vurgusu, grubu oluşturan öğelerden olan ünlem üzerindedir (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanından tespit edilen ünlem grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“**[Ooo başefendi!]** Nerye böyle?” (Kemal, 2022, s. 7).

“Dinleye dinleye bütün memleket ezberledi, hafız oldu **[bre herif!]**” (Kemal, 2022, s. 40).

“Omzunu dürten Şampiyon , **[“Heey moruk!”]** dedi.” (Kemal, 2022, s. 46).

“[Vay benim oğlum, vay benim yavrum,] yavrularım, ciğerlerim!” (Kemal, 2022, s. 51).

“[Ağa be,] işine gelmeyen bi laf oldu mu kaydırıveriyorsun!” (Kemal, 2022, s. 53).

3.14. Sayı Grubu

Basamak düzenine göre sıralanmış sayı adlarının oluşturduğu söz grubudur (Karahan, 2010).

“büyük sayı / küçük sayı: sayı grubu” (Demir, 2019, s. 37).

doksan / beş: s.grb. (s. 5).

Muharrem Ergin (2009), Türkçede oluşumları bakımından sayıları 1. *Bir sözcük ile*, 2. *Sıfat tamlaması ile*, 3. *Sayı grubu ile* olmak üzere üç başlık altında değerlendirir. Ayrıca sayı grubunu, büyük sayı ile küçük sayının arka arkaya herhangi bir ek almadan sıralanması ile oluşan kelime grubu şeklinde tanımlar ve vurgunun sayı grubunu oluşturan unsurlardan biri olan küçük sayı üzerinde olduğunu belirtir (Ergin, 2009).

Günay Karaağaç (2016), sayı grubunun ortaya çıkışı konusunda Eski Türkçede sayı grubunun iki şekilde oluştuğunu bunlardan birincisinin, büyük sayının küçük sayıdan sonra getirilmesiyle oluştuğunu belirtir. İkinci şekilde ise büyük sayı ile küçük sayının arasına “artukı” kelimesinin getirilmesiyle yapılır. “ ‘üç artukı otuz’ ‘otuz üç’ buradaki artukı ifadesinin düşmesi sayı öbeğini oluşturmuştur.” (Karaağaç, 2016, s. 470), şeklinde dile getirerek sayı grubunun ortaya çıkış sebebi hakkında bilgi verir (Karaağaç, 2016).

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerine bakıldığında on adet sayı grubu örneği tespit edilmiştir. Yazarın sayı ifade eden durumlarda daha çok sıfat tamlamasına başvurduğu görülmüştür.

Leyla Karahan, sayı grubunun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

Sayılar, basamak sistemine göre dizilir ve sondan başa doğru büyür. Bir başka deyişle küçük sayı sonda yer alır. Sayı adları ek almadan birleşir ve ayrı biçimde yazılır (Karahan, 2010).

“Üst üste, on, **on iki**, on beş lira olsun.” (Kemal, 2022, s. 5).

Sözcük grubu durumundaki sayılar, sıfat tamlaması veya sayı grubu kuruluşundadır. Çoğunlukla asıl sayılar sıfat tamlaması, ara sayılar ise sayı grubu şeklindedir. Vurgu sıfat tamlamasında başta, sayı grubunda ise sonda bulunur (Karahan, 2010).

“**İki yüz lira** baba!” (s.tam.) (s. 36) .

on(i) / sekiz(i): sayı grubu (s.50).

Sayı grubu cümle içerisinde isim ve sıfat vazifesi yapar (Karahana, 2010).

Yirmi beşerden (yt) / ne (ö) / eder (y) ? (isim) (s. 47).

“On sekiz (s) / bardak (i) patron.” (sıfat) (s. 47).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen sayı grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“[Altmış Altı] Ziya çevresini kolladıktan sonra Topal Eskici’nin iki yudum içilmiş şarap bardağını aldı, dikti, boş bardağı yerine bıraktı.” (Kemal, 2022, s. 41).

“Büyük oğlumun şimdi yanımda böylesine ucuzladığına bakma. **[On iki]** yaşına kadar kıyıp kestiremediydim. Kız gibi gezerdi, adaklı gibi. **[On iki]** yaşındaydı, aldım götürdüm Tarsus’a, Ashab- ı Kehf’te ağlayarak kestirdim saçlarını da saçlarının ağırlığınca altın dağıttıydım fakir fukaraya!” (Kemal, 2022, s. 43).

“[On sekizindeydi,] demir gibiydi, dilediğini yapmasına kim ne karışabilirdi?” (Kemal, 2022, s. 50)

“Yatsının **[on üç]** rekâtını altı rekâtta bitirip dizleri üstüne çöktü.” (Kemal, 2022, s. 202)

3.15. Birleşik Eylem Grubu

Bir hareketi tanımlamak ya da bir hareketi betimlemek amacıyla bir araya gelmiş sözcük grubudur (Karahana, 2010).

şoförlük (i) / yap- (f): b.f.grb. (s. 343)

dolu (i) / gel- (f): b.f.grb. (s. 343)

bırak- (f) + ı / ver - (f): b.f.grb. (s. 346)

Günay Karaağaç (2016), birleşik eylem grubunu “birleşik eylem öbeği” şeklinde adlandırır; diğer yapımlık öbeklerinde olduğu gibi burada da herhangi bir nitelendirme ya da ilişkilendirme olmadan sadece bir hareketi karşılamak gayesiyle ad ya da eyleme bir yardımcı eylemin eklenmesiyle oluşan kelime grubu olduğunu belirtir. Türkçede kelime gruplarının oluşturulma esasına göre ilk ögenin asıl, son ögenin yardımcı öge olduğunun bilgisini veren Karaağaç, birleşik fiilleri iki başlık altında inceler: İsimlerle yapılan birleşik fiiller ve fiillerle yapılan birleşik fiiller olarak sınıflandırır (Karaağaç, 2016).

Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerinde yüz otuz dört adet birleşik fiil grubu tespit edilmiştir. Birleşik fiillere genel olarak bakıldığında fiillerin geçim

sıkıntısı, aile içi çatışma, Çukurova'nın sıcağı, pamuk toplama işi, kahramanların sosyal yaşantısı, kültürel durumu hakkında bilgiler verdiği görülür. Çoğunlukla yardımcı fiille kurulan birleşik fiiller kullanılmıştır. Bunlardan en çok “et-“ ve “ol-“ yardımcı fiilleri tercih edilmiştir. Tasvirî fiillerde ise yeterlilik fiili (bilmek) ve olumsuz sıklıkla kullanılmıştır. Eserde anlamca kaynaşmış birleşik fiillerin (deyimler) de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yazarın eserde kullandığı deyimler, argo türünde birleşik fiillerden bazıları şunlardır:

bay vermek (s. 45), mavrayı kesmek (s. 38), sütten ırmakta çimmek (s. 34), tereyağından dağlar görmek (s. 43), oğul vermek (s.202) delinmedik kabağa girmek (s. 198), matiz olmak (s. 39), la havle demek (s. 62), keleş keleş sırtmak (s. 14), taşgalaya başlamak (s. 368), zort vermek (s. 374) (Yıldız, 2019).

Leyla Karahan'a göre birleşik eylemlerin oluşumu (Karahan, 2010):

1. “Bir hareketi karşılayan birleşik eylemler
2. Bir hareketi tasvir eden birleşik eylemler” şeklinde iki grupta incelenir (Karahan, 2010, s. 73).

3.15.1. Bir Hareketi Karşılayan Eylemler:

3.15.1.1. Ana Yardımcı Eylemlerle Kurulan Birleşik Eylemler

Özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

Yardımcı eylemle oluşturulan birleşik eylemler, bir ad ile bir yardımcı eylemin (et-, ol-, kıl-, eyle-, bulun-) birleşmesi ile oluşur. Ad ögesi başta yardımcı eylem sonda yer alır (Karahan, 2010).

ad ögesi + yardımcı eylem= birleşik eylem grubu (Karahan, 2010).

ortak (i) / ol- (yf) (s. 3)

matiz (i) / ol- (yf) (s. 39)

namaz (i) / kıl- (yf) (s. 42)

lanet (i) / et- (yf) (s. 42)

Bir başına kullanılmayan ya da kullanıldıklarında asıl biçimlerini muhafaza edemeyen bazı adlar, yardımcı eylemle bitişik yazılır (Karahan, 2010).

bahis (i) / et- (yf): bahsetmek (s. 39)

Bu gruptaki birleşik eylemlerin ad ögesi sözcük grubu olabilir (Karahan, 2010).

tok tok (i) / et- (f) (s. 360) (İsim unsuru, *t. grb.* kuruluşundadır.)

Bu yapıdaki birleşik eylemlerde ad ögesi birden çok olabilir (Karahana, 2010).

“mutlu, başarılı ol-“ (Karahana, 2010: 75).

Metnimizin incelenen bölümlerinde bu özelliği temsil eden örnek tespit edilmemiştir.

3.15.1.2. Anlamca Kaynaşmış Birleşik Eylemler

et- , *ol-* , *kıl-* , *eyle-* ... haricinde temel eylemlerle adların bir araya gelmesi ile de birleşik eylemler elde edilebilir. Bu bir araya gelme sırasında ad ögesi çekim eki alabilir. **Anlamca kaynaşmış birleşik eylemler** terimiyle de ifade edilen bu gruptaki ögelerin tümü sözlük anlamlarının haricinde kullanılmaya başlanmış ya da deyimleşmiştir (Karahana, 2010).

kulak (i) / kesil- (f) (s. 68)

dehşete (i) / kapıl- (f) (s. 369)

söz (i) / aç- (f) (s. 369)

Grubu meydana getiren ögeler sözcük grubu olabilir (Karahana, 2010).

keleş keleş (i) / sırt- (f) (s. 14)

(İsim unsuru, *t. grb.* kuruluşundadır.)

karşıdan karşıya (i) / geç (f) (s. 29)

(İsim unsuru, *k. grb.* kuruluşundadır.)

tozu dumana (i) / kat - (f) (s. 217)

(İsim unsuru, *t. grb.* kuruluşundadır.)

başının çaresine (i) / bak- (f) (s. 365)

(İsim unsuru, *b.li. tam.* kuruluşundadır.)

Bu birleşik eylemlerin ad ögesi ad çekim eklerinden bir veya birkaçını alabilir (Karahana, 2010).

cartayı (i) / çek- (f) (s. 3)

mavrayı (i) / kes- (f) (s. 38)

dingili (i) / yamul- (f) (s. 41)

baltayı taşa (i) / vur- (f) (s. 199)

keyfini yerine (i) / getir- (f) (s. 369)

3.15.2. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Eylemler

Bu yapıdaki birleşik eylemler, zarf –fiil eki bulunduran bir eylemle tasvir eyleminin bir araya gelmesinden oluşur (Karahan, 2010).

eylem + zarf eylem eki + yardımcı eylem= birleşik eylem (Karahan, 2010).

Tasviri Eylemler

a) Yeterlilik Eylemi: Bir asıl eylemin, –(y)A zarf eylem şekli üzerine bil- yardımcı eylemin getirilmesiyle oluşturulur (Korkmaz, 2009).

al- (f) -a+ bil- (yf) (s. 20)

kestir- (f) – e+(u-) me-: (kestirebil- fiilinin olumsuzu) (s. 43)

karışa (f) / bil- (f) (s. 50)

b) Tezlik Eylemi: Asıl eylemin –(y)I/ –(y)U zarf eylem şekilleri üzerine –ver- yardımcı eylemin getirilmesiyle oluşmaktadır. “Cümleye, cümlelerin anlam bütünlüğüne göre iş, oluş, hareket veya durumun, “kolay, çabuk, özensiz, hızlı ve acele vb. yapılar” anlamlarından bir veya birkaçını katmaktadır. Bu fiillerin cümleye kattığı anlamda cümlelerin genel anlamından ziyade bazen öznenin kendisi ve vasfı da belirleyici rol üstlenebilmektedir.” (Güvenen, 2020, s. 17).

uydurul- (f) -u+ ver- (yf) (s. 29)

kaydırı (f) / ver- (f) (s. 53)

kurut- (f) -u+ver- (yf) (s. 226)

yükle- (f) -y-i +ver – (yf) (s. 204)

c) Sürerlik Eylemi: Asıl eylemin –(y)A, –(y)I ve –(y)Ip zarf eylem şekilleri üzerine dur-, gel-, kal-, gör-, koy- yardımcı eylemlerin getirilmesi ile meydana gelir (Korkmaz, 2009).

dalıp (f) / git- (f) (s. 37)

yuttur (yut (f) –a –dur – (yf)) (s. 38)

çekip (f) / git- (f) (s. 190)

kal (f) - a + kal – (yf) (s. 222)

d)Yaklaşma Eylemi: Asıl eylemin, -(y)A zarf eylem şekli üzerine yardımcı eylemin getirilmesiyle meydana gelir (Korkmaz, 2009).

Metnimizin incelenen bölümlerinde yaklaşma eylemi örneği tespit edilememiştir.

Vurgu, birleşik eylemlerde birinci unsur üzerindedir (Karahana, 2010).

Bu tez çalışmasında söz dizimsel özellikleri açısından incelenen “Eskici ve Oğulları” romanında tespit edilen birleşik eylem grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“Gerçi, henüz pek öyle yaşlı sayılmazdı, ama gene de böyle düşünüyor, **[attığı attık, har vurup harman savurduğu]** neyse, **[hık demiş burnundan düşmüş]** torununu da kendisine **[benzetebilmek]** için altına baklakır, halis kan Arap atını çekmek lacivertin hasından şalvar, pırıl pırıl rügan çizmelerle onu hovardalık âlemlerine itmekten **[haz duyan]** babasına **[ifrit oluyordu.]**” (Kemal, 2022, s. 11)

“İkinci ordu, üçüncü kolordu malullerinden başçavuş eskisi Topal Ağa derhal **[mavrayı kes]** ve şarabını yuttur.” (Kemal, 2022, s. 38).

“Dede dede diye kucağımda **[can verdi.]**” (Kemal, 2022, s. 45).

“**[Hesabı gör]** de bas git!” (Kemal, 2022, s. 47).

“Topal Eskici kırmızı sakalıyla **[kireç kesilmiş, yumuşayıvermişti.]**” (Kemal, 2022, s. 57).

“Elci, o sakın, o ipek gibi yumuşak bilip tanıdıkları elci **[dolup dolup taşıyordu.]**” (Kemal, 2022, s. 218).

“Ayşe, alaçığın kapısında **[kalakaldı.]**” (Kemal, 2022, s. 222).

“Patırtıdan **[kaçabilirdi]** hırsız, **[yakalanmayabilir, yitebilirdi.]** En iyisi suçüstü yakalamaktı!” (Kemal, 2022, s. 340).

“Kolundan çekti, Topal’ı ise kendir kement **[zapt edemiyordu.]**” (Kemal, 2022, s. 362).

“Zeliha’nın **[kulağına söz girmiyor,]** el oğlundan utanıyordu.” (Kemal, 2022, s. 364).

3.16. Kısaltma Grubu

Sözcük grupları ve cümlelerden aşınma veya kalıplaşma yoluyla meydana gelen sözcük gruplarıdır (Karahana, 2010).

rızkî kesik (olan): isnat grb. (s. 22)

karşıdan karşıya: k.grb. (s. 29)

yüreği yanık: k.grb. (s. 357)

Vecihe Hatipoğlu (1982), Karahan (2010)'dan farklı bir adlandırma yapar ve kısaltma gruplarından bu adla bahsetmez. Bunun yerine “çıkmalı tamlama, kalmalı tamlama, yönelmeli tamlama” (ss. 31- 32) ifadelerini kullanır (Hatipoğlu, 1982).

Muharrem Ergin (2009), kısaltma gruplarını “Kelime gruplarının ve cümlelerin kısalması, yıpranması neticesinde ortaya çıkan kelime gruplarıdır.” (s. 396) tanımlar ve grupların oluşmasında herhangi bir kuralın olmadığını belirtir (Ergin, 2009).

Orhan Kemal'in “Eskici ve Oğulları” romanının incelenen bölümlerine bakıldığında yirmi sekiz adet kısaltma grubu tespit edilmiştir. Kısaltma grubu örneklerine sayısal olarak bakıldığında daha çok isnat grubunun tercih edildiği görülür.

Leyla Karahan, kısaltma gruplarını yapısına göre on alt başlıkta inceler (Karahan, 2010):

3.16.1. İsnat Grubu

Ögelerde çekim eki yer almayan ya da sadece birinci ögesinde iyelik eki yer alan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden tespit edilen isnat grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“Şimdiki gibi koltuk meyhanesinde, **[bardağı yirmi beşlik]** pis açık şarap değil, lokantada adam adam rakı içer, eşe dosta ahababa ısmarlardı.” (Kemal, 2022, s. 5).

“**[Dingili yamulan]** bu kahpe dünyanın demine, devranına, alanına, satanına, ip tutanına...” (Kemal, 2022, s. 5).

“**[Tüüy bozuk]** karşiki göçmen kalkmış ta Allah'ın Bulgaristan'ından mı, Sırbistan'ından mı ne gelmiş rızkına ortak oluyordu.” (Kemal, 2022, s. 13)

“Topal Eskici nerden nasıl geldiğini anlayamadığı bir kurşunun sol bacağına saplanmasıyla **[yüzükoyun]** kapandığı kızgın kumlarda kalakalmıştı.” (Kemal, 2022, s. 14).

“**[Gözü bağlı]** dolap beygiri miydi yani?” (Kemal, 2022, s. 22).

3.16.2. Yükleme Grubu

Birinci ögesinde yükleme durum eki bulunan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Metnimizin incelenen bölümlerinde bu grubu temsil eden örnek bulunamamıştır.

3.16.3. Yönelme Grubu

Birinci ögesi yönelme durum eki taşıyan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden tespit edilen yönelme grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“Öteki dükkânların daracıklığına, ezilmiş, yamulmuşluğuna karşılık dükkân, cep ağzları sırma işlemeli İngiliz laciverdinden geniş şalvarı içinde **[sedire yanlamış]** sıra sıra altın dişini göstererek gamsız kahkahalar atan bir eski derebeyini hatırlatıyordu.” (Kemal, 2022, s. 2).

“Gerçi böyle şeyler kader kısmet alın yazısıydı, ama Zeliha da hani akça pakça **[göze görkemdi.]**” (Kemal, 2022, s. 19).

3.16.4. Bulunma Grubu

Birinci ögesinde bulunma durum eki bulunan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden tespit edilen bulunma grubu örneği:

“İki oğluyla kendine kalacak **[dörtte bire]** ayaklı makinesi irili ufaklı kalıpları kösele, eski papuç, eski ayakkabılarıyla dertli topluca yerleşirdi.” (Kemal, 2022, s. 2).

3.16.5. Uzaklaşma Grubu

Birinci ögesinde uzaklaşma durum eki bulunan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden tespit edilen uzaklaşma grubu örneği:

“**[Yandan birçoğu ağarmış]** bir kucak kırmızı sakalının titremesi, makinesinin başında korkunç bir küfür gibi mosmor oturması boşuna değildi.” (Kemal, 2022, s. 24).

3.16.6. Vasıta Grubu

Birinci ögesinde vasıta durum eki bulunan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinde tespit edilen vasıta grubu örneklerinden bazıları şunlardır:

“İki adam kayalardan boşluğa paçavra gibi uçarken **[yüzü siyah peçesiyle sımsıkı kapalı]** kadının çılgılığınan genç olduğunu anlamıştı.” (Kemal, 2022, s. 15).

3.16.7. Eşitlik Grubu

Birinci ögesinde eşitlik eki taşıyan kısaltma gruplarıdır (Karahan, 2010).

Metnimizin incelenen bölümlerinde bu grubu temsil eden bir örnek bulunamamıştır.

3.16.8. Birinci Ögesi Uzaklaşma Durum Ekli, İkinci Ögesi Yönelme Durum Eki Bulunduran Kısaltma Grupları

Bu tez çalışmasında kullanılan metinde tespit edilen birinci ögesi uzaklaşma durum ekli, ikinci ögesi yönelme durum eki bulunduran kısaltma grubu örneği:

“Acıyarak bakışlar **[günden güne, aydan aya, yıldan yıla]** değişti.” (Kemal, 2022, s. 15).

3.16.9. İkinci Ögesi Yönelme Durum Eki Bulunduran Kısaltma Grupları

Bu tez çalışmasında kullanılan metinde tespit edilen ikinci ögesi yönelme durum eki bulunduran kısaltma grupları örneği:

“Şimdilerde güçlü kamyonların benzin, mazot kokulu homurtularıyla çektiği, çuval ya da hararlar dolusu tohumlu tohumusuz pamuk, arpa, buğday, çavdar, küncü, şifan’ın milyonlarla değerlendirildiği bu büyük, bu ünlü bu eski, çok eski kentin ana caddelerinden birine paralel bozuk parke taşlı bir sokağında,**[alt alta üst üste]** dükkânların daha çok kunduracı, bakkal, manifatura berber dükkânlarının arasındaydı eskici dükkânı.” (Kemal, 2022, s. 2) .

3.16.10. İkinci Ögesinde Bulunma Durum Eki Bulunan Kısaltma Grupları

Bu tez çalışmasında kullanılan metinde tespit edilen ikinci ögesinde bulunma durum eki bulunan kısaltma grubu örneği:

“Dalıp gitmiş, **[tablanın kenarında]** sigarasının dumanı tavana ip gibi yükselmişti.” (Kemal, 2022, s. 37).

4. CÜMLE ÇEŞİTLERİ

Bir duygunun, isteğin ve düşüncenin dil vasıtasıyla yargı bildirecek şekilde ifade edilmesine cümle denir. Anlatılmak istenenlerin bir cümle ile ifade edilmesinin yetersiz olduğu durumlarda birden fazla cümleye ihtiyaç duyulur.

Korkmaz'ın (2017) “Bir fikri, bir duyguyu, bir oluş ve kılışı tam olarak bir yargı hâlinde anlatan kelime grubu” (s. 100). olarak tanımladığı cümle, Karahan'a (2010)'a göre “dil en küçük anlatım birimidir.” (s. 85). Kuruluşunda yer alan öğeleriyle birlikte tek cümlelerin yetersiz kaldığı duygu, düşünce, olay ve durumlar olabilmektedir. Bu gibi durumlarda cümlelerden oluşan dil birlikleri kullanılmaktadır. Bu birlikler birbirine bağlama edatları bağlanan cümlelerin ortak öğeleri, ortak ekler vb. ile bağlanmaktadır.(Karahan, 2010). Bu eksende araştırmacılar tarafından dikkatlere sunulan farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır:

Necati Demir (2019), cümleleri yapı bakımından *1. Basit cümle, 2.Sıralı cümle, 3.Birleşik cümle, 4. Bağlı cümle* olmak üzere dört gruba ayırır. Demir, bir cümleden bir yargı, birden fazla cümleden ise birden fazla yargı elde edileceğini ifade eder. Birden fazla cümlelerin bir araya gelişinin ya bir *ortak öge* ya da *anlam yoluyla* gerçekleşeceğini belirtir (Demir, 2019). Demir (2019) ile benzer bir sınıflandırma yapan Karaağaç (2016), sınıflandırmasında *sıralı cümle* kavramına yer vermemiş, bununla birlikte *eksilteli cümle* kavramını ele almıştır (Karaağaç, 2016).

Muharrem Ergin (2009), Demir (2019) ve Karaağaç (2016)'tan farklı bir sınıflandırma yapar. Yapısına göre cümle çeşitlerinden biri olan birleşik cümleyi *ki'li birleşik cümle, şartlı birleşik cümle, iç içe birleşik cümle* şeklinde üç başlık altında inceler. Türkçede çoğunlukla tek yüklemlili basit cümlelerin olduğunu ancak bazen tek cümlelerin yetersiz olduğunu, bu nedenle yan cümlelerin kullanıldığını belirtir. Birleşik cümleyi “Birleşik cümle bir asıl cümle ile onun manasını tamamlayan bir veya daha fazla yardımcı cümleden teşekkül eder.” (Ergin, 2009, s. 404) şeklinde tanımlar (Ergin, 2009).

Tahsin Banguoğlu (2004), yukarıdaki dilbilimcilerden farklı olarak cümleleri şu şekilde sınıflandırır: *1.Basit 2. Birleşik*. Ayrıca basit cümle başlığı altında “Fiil Cümlesi, Sıra Değişimleri, İsim Cümlesi, Saplama Cümle”, birleşik cümle başlığı altında “Tümleme birleşik cümle, karmaşık birleşik cümle” (s. 627). olarak ele alır (Banguoğlu, 2004).

Leyla Karahan (2000), “*Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine*” isimli makalesinde cümle çeşitleri konusunda farklı adlandırmaların, sınıflandırmaların olduğunu,

bu ayrı görüşlerin de kavram karmaşasına yol açtığını belirtir. Bu farklılıkların temelinde “ yapı, cümle, yargı” kavramlarının yattığını dile getirir. Karahan, “yapı” kavramını şu şekilde açıklar: “ Dil için ‘yapı’ kavramının iki boyutu vardır. Biri duygu ve düşüncelerin zihindeki ham maddesi, yani iç yapı; diğeri de bunların belli kalıplar içinde söz ve yazıya yansıtılmış şekli, yani dış yapı. Bir dış yapı bazen birden fazla iç yapıyı temsil edebilir, bazen de bir iç yapı, dilin imkânlarına göre birden fazla dış yapı ile karşılanabilir. Anlam, dış dünyada dilden dile değişen kalıplar içinde algılanmaktadır. Bir kalıp içinde sunulmayan anlam, kişiler tarafından algılanamayacağına göre anlamı şekilden ayırmak mümkün değildir.” , yapı kavramının ardından cümle ile ilgili şu bilgileri verir:“ Yapılan bütün cümle tanımları “yargı” temeline dayanmaktadır. Yargı bildiren bir kelime veya kelime grubu, bu haliyle cümle niteliği kazanmakta, çeşitli anlam boyutlarını karşılamak üzere gerektiğinde başka unsurlarla genişleyebilmektedir.” Bir kelime veya kelime grubunun cümle olabilmesini yargı bildirme koşuluna bağlayan Karahan, makalesinde son olarak “yargı” kavramı ve yargının cümle için önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Bir söz veya söz dizisi ya yargı bildirir ya da bildirmez. Bildirirse cümledir; bildirmezse cümle değildir. Ancak birbirini takip eden cümleler ve o cümlelerin yargıları hakkında anlam ilişkilerine göre ‘temel’ lik, ‘yan’ lık, ‘yardımcı’ lık ayrımı yapmak mümkündür. Böyle bir ayırım, tek bir yargıya dayanan "cümle" için geçerli değildir.” (Karahan, 2000: 17).

Bu tez çalışmasının cümlelerin bağlanma şekilleriyle ilgili bölümünde Leyla Karahan (2010)’ın “*Türkçede Söz Dizimi*” adlı eserindeki cümle çeşitleri konulu yapmış olduğu sınıflandırma çalışması esas alınmıştır (Karahan, 2010). Bununla birlikte çalışmada incelenen eserle ilgili elde edilen veriler dâhilinde literatürde bulunan diğer çalışmalara da yer yer başvurulmuştur.

4.1. Cümlelerin Bağlanma Şekilleri

4.1.1. Bağlama Edatları İle Bağlanan Cümleler

“Türkçede cümleler arasında bağlantıyı sağlayan çok sayıda bağlama edatı vardır. Bu edatlar yardımıyla aralarında anlam ilişkisi olan iki ya da daha fazla cümleyi birbirine bağlamak mümkündür. Edatların görevi “sıralama, karşılaştırma, benzetme, açıklama, amaç, sebep, sonuç, karşıtlık, eşitlik, beraberlik vb. anlamlarla cümleleri birbirine bağlamak, aralarındaki ilişkiyi vurgulamak ve ilişkinin yönünü belirlemektir.” (Karahan, 2010, s. 85).

4.1.1.2. [Ki] Bağlama Edatıyla Bağlanan Cümleler

“Ki bağlama edatı, cümleler arasında bağlantıyı sağlayan edatların en işlek olanlarından biridir. Ki bir cümleyi bir cümleye/ bir cümle topluluğuna, bir cümle topluluğunu da bir başka cümleye bir başka cümle topluluğuna bağlayarak bunlar arasında açıklama, sıralama, karşılaştırma, sebep- sonuç, amaç gibi anlamlar çerçevesinde ilişkiler kurar.” (Karahan, 2010, s. 85).

Tezin Ana Kaynağı Olan “Eskici ve Oğulları” eserinden seçilen “ki bağlama edatıyla” bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

“Kendiliğinden akıl etmiş gibi dersin **ki**, ağa dersin, babamız artık ihtiyarladı, başımızın çaresine baksak fena olmaz dersin.” (Kemal, 2022, s.23).

“Farz edin **ki** ben yokum yahut öldüm. O zaman ne yapacaksınız?” (Kemal, 2022, s. 23).

“İşine dalmıştı **ki** babasının parkeleri tok tok döven tahta bacağının sesini işitti.” (Kemal, 2022, s. 54).

“Öyle heyecanlıydı **ki**, babası ne yaptığına merakla bakıyordu.” (Kemal, 2022, s. 190).

“Büyük oğul da öyle yorgundu **ki** istemeye istemeye kalktı.” (Kemal, 2022, s. 192).

“Alaçıktan tam çıkacaktı **ki**, ta alt baştaki alaçıklardan birinin fenerinden vuran sarı ışıktaki bir kımiltı, bir insan kımiltısı fark ederek durakladı.” (Kemal, 2022, s. 340).

“Görülmediği kanısına varmış olacaktı **ki**, gene emekleyerek Zeyneplerin toplanmış kütlü tepeciğinin yanında durdu.” (Kemal, 2022, s. 340).

4.1.1.3. [Ve] Bağlama Edatıyla Bağlanan Cümleler

“Ve edatı iki ya da daha fazla cümleyi/ cümle topluluğunu sıralama, sebep, sonuç vb. anlam ilişkileriyle birbirine bağlar. Ve ile bağlı cümlelerde, bağlantıyı gösteren başka ortak unsurlar da bulunabilir.” (Karahan, 2010, s. 87).

“Eskici ve Oğulları” eserinden seçilen “ve bağlama edatıyla” bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

“İkinci ordu, üçüncü kolordu malullerinden başçavuş eskisi Topal Ağa derhal mavrayı kes **ve** şarabını yuttur.” (Kemal, 2022, s. 38).

“Birbirlerini bir süre tarttıktan sonra sımsıkı kucaklaştılar **ve** kuyrukları birbirlerinin sırtına sertçe indi.” (Kemal, 2022, s. 352).

4.1.1.4. Diğer Bazı Bağlama Edatlarıyla Bağlanan Cümleler

“Cümleler arasında birbirinden farklı anlam bağlantıları kuran farklı yapılarda pek çok bağlama edatı vardır.” (Karahana, 2010, s. 89).

“Eskici ve Oğulları” eserinden seçilen “diğer bağlama edatlarıyla” bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

“Dökülmüş sıvalarının altından tuğlaları kırmızı kırmızı görünen tozlu, örümcek ağı çıplak duvarlarda bile ne sıva ne badana vardı, **hatta** komşu dükkân çırak ya da kalfalarının renk renk magazinlerden oyup yapıştırdıkları gibi yarı çıplak film artistlerinin, ünlü İstanbul futbolcularının boy boy resimlerini olsun astırıyordu ihtiyar.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Babasını hatırlatan püskül püskül kaşları hırsla çatıldıysa **da**, karşısında oturan ağası masanın altından ayağıyla ayağına gene hafifçe bastı.” (Kemal, 2022, s. 4).

“Topal Eskici yıllarca önce Çukurova’nın gerçekten de güm güm gümleyen büyük çiftliklerinden birinde dünyaya gözlerini açtı, **ama** güm güm gümleyen bu büyük çiftlik gibi nice nicelerini satın alabilecek çok daha büyük çiftliklerin bulunduğu Çukurova’da Topal Eskici’nin dedesi Resul Ağa pek pek orta çiftçi sayılırdı.” (Kemal, 2022, s. 9).

“Topal eskici sustu, sustu **ama** olmamıştı.” (Kemal, 2022, s. 24).

“Şu kütlü toplama mevsimi gelirse **de** şuradan çekip gitseler, hepsi her yandan çalışsa, kışa bari bu dirlikten kurtulsalardı!” (Kemal, 2022, s. 29).

“Hesabı gör **de** bas git!” (Kemal, 2022, s. 47).

“**Ne** abat eder adamı **ne** berbat.” (Kemal, 2022, s. 56).

“Yarın çocuklar zehirli sıtmaya yakalansınlar **da** gör.” (Kemal, 2022, s. 201).

“Aşağı inelim **de** elimizi yüzümüzü yıkayalım.” (Kemal, 2022, s. 225).

“Öyle şeyler anlatırdı ki, bütün bunların doğru ya da eğriliğini bilmediğinden inanır, katlanırdı. **Çünkü** filmciler Anadolulu güzel kızlar istiyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 343).

“Dükkâna geç gelir **ya da** dükkânda çalışırken ters bir iş tutarsa yeniden külahları değişebilirdi!” (Kemal, 2022, s. 368).

4.1.2. Ortak Cümle Öğeleriyle Bağlanan Cümleler

“Art arda sıralanan cümleler arasındaki anlam ilişkisi, ortak cümle öğeleri ile sağlanabilir. Bağlantıyı gerektiğinde başka unsurlar destekler, pekiştirir.” (Karahana, 2010, s. 91).

4.1.2.1. Ortak Yüklemlı Cümleler

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen cümlelerden bazıları şunlardır:

“On yaşına kadar saçlarını kız saçı gibi uzatıldığı (**doğrudur**), on yaşından sonra Tarsus’ ta Ashab-ı Kehf’te kesildiği (**doğrudur**), kesilen saçlarının ağırlığınca fakir fukaraya altın sadaka verildiği de **doğrudur**.” (Kemal, 2022, s. 10).

4.1.2.2. Ortak Öznelı Cümleler

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen ortak öznelı cümlelerden bazıları şunlardır:

(O) “Ulu dağlardan yuvarlanıp gelmiş kocaman bir granit parçasını hatırlatarak oturduğu makinesinin başında hafifçe kımıldandı, (O) öksürdü, (O) iskemlesinde sağa sola yerleşti sonra (O) çalışırken taktığı beyaz çerçeveli gözlüğünün üstünden karşiki göçmen eskiciye baktı.” (Kemal, 2022, s. 3).

(Kim? **O (gizli özne)**)

(O) “Başını salladı, (O) iç çekti, sonra (O) ağır ağır kalktı.” (Kemal, 2022, s. 9).

(Kim? **O (gizli özne)**)

“Baba oğul kaptılar süpürgeyi (Onlar) çarşı esnafının neşeli hınk hınkçılığı hatta yardımıyla birkaç saat içinde ayaklı makineyi, eskici tezgâhını takımları, bir karış tozdan kurtardılar.” (Kemal, 2022, s. 20).

(Kim? (**Baba oğul**))

“Kara kuru büyük oğul, kardeşinin karşısındaki yerine usullacık oturdu,(O) işini alırken babasına göz ucuyla baktı.” (Kemal, 2022, s. 24).

(Kim? **Kara kuru büyük oğul**)

4.1.2.3. Ortak Nesneli Cümleler

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen ortak nesneli cümlelerden bazıları şunlardır:

“Köyün bu nekre, elinden iş gelen demircisini işe boğuyor, (**Köyün bu nekre, elinden iş gelen demircisini**) paraya boğuyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 38).

4.1.2.4. Ortak Yer Tamlayıcı Cümleler

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen ortak yer tamlayıcı cümlelerden bazıları şunlardır:

“Sabahlara kadar sancıdan kıvrana kıvrana yırtınan oğluyla uğraşırken arada, kara kara düşünen kocasına dönüyor, (**kara kara düşünen kocasına**) “Düşünme herif” diyordu.” (Kemal, 2022, s. 16).

4.1.2.5. Ortak Zarflı Cümleler

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen ortak zarflı cümlelerden bazıları şunlardır:

“Güneş tam tepeden, olanca hızıyla vurduğu için alaçığın içi yanıyor, (**güneş tam tepeden, olanca hızıyla vurduğu için**) rutubetli hava sıcak sıcak bastırıyordu.” (Kemal, 2022, s. 220).

4.1.3. Ortak Kip / Şahıs Ekleriyle Bağlanan Cümleler

“Cümleler arası anlam ilişkisini sağlamada ortak kip şahıs eklerinin de rolü vardır. Bu ekler her cümlede tekrarlanabilir. Ancak tekrardan gerektiğinde kaçmak üzere bu eklerin bir kısmı son cümleye kaydırılabilir. Yükleme isim olan cümlelerde kip ekinin, tek kipli fiillerde şahıs ekinin, birden fazla kipli fiillerde ise ikinci veya üçüncü kip eki ile şahıs ekinin son cümlede kullanılması cümleler arasındaki anlam ilişkisini pekiştirir.” (Karahana, 2010, s. 90).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen “ortak kip/ şahıs ekleriyle” bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

“Topal ağlıyor(**du**), gözlerinden dökülen yaşlar kırmızı sakalından aşağıya yuvarlanıyordu.” (Kemal, 2022, s. 59).

“Güneş iyice yükselmiş(**ti**), ovaya terleten, enseleri, çıplak kolları, çıplak bacakları ısıran esintisiz, bir sarı sıcak yayılmıştı.” (Kemal, 2022, s. 165).

“İki elle yoluyorlardı kozalakları mozalakları. Yoruluyor(lardı), önlerindeki önlüklere, önlüklerden de sepetlere götürüp dolduruyorlardı.” (Kemal, 2022, s. 329).

4.1.4. Anlam İlişkisiyle Bağlı Cümleler

“Bir metin, art arda sıralanan ve aralarında çeşitli anlam ilişkileri bulunan cümlelerden meydana gelir. Cümleler arasındaki bu ilişkiler sadece bağlama edatları, ortak cümle ögeleri, ortak kip/ şahıs ekleri ile sağlanmaz; şahıs, zaman, mekân, nesne ve harekete ait kavramlarda karşılaştırma açıklama, büyüklük- küçüklük, azlık- çokluk, genellik- özellik vb. bakımlardan sıralama, dereceleme; zıt veya benzer kelimelerle oluşturulan anlam paralelizmi, aynı kavram alanına giren kelimeler, iyelik ekleri ve genel olarak bazı içerik özellikleri de cümleler arasındaki anlam ilişkisini sağlamada yeterli olabilmektedir.” (Karahan, 2010, s. 94).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen ve birbirine “anlam ilişkisiyle” bağlanan cümlelerden bazıları şunlardır:

“İtalyan’a karşı dövüşürken, Trablus’ta bacağından yaralanmış, sonra da kurtlanmış, kesmişler.” (Kemal, 2022, s. 45).

“Sabahleyin erkenden dükkânı açan küçük oğul iş işlerken oturduğu alçak hasır iskemleye ilişmiş, sokağa dalgın dalgın bakıyordu.” (Kemal, 2022, s. 50).

“Döndüğü zaman tahta bavulu konu komşuya encik buncuk hediyelerle, ağzı da İstanbul, Ankara, İzmir havadisleriyle dolu gelir, gecelerce anlatırdı bunları ballandıra ballandıra” (Kemal, 2022, s. 343).

4.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Hatipoğlu (1982), cümleleri yüklemli bakımından “Ad Tümcesi” ve “Eylem Tümcesi” (s. 173) olmak üzere iki başlık altında değerlendirmiştir. Demir (2019), “ Her dilde olduğu gibi Türkçede de yüklem iki farklı tür sözcükten oluşmaktadır. Bir cümlenin yüklemi ya çekimli bir fiildir ya da ek fiil almış isim türünden bir kelimedir.” (s. 83) .şeklindeki açıklamasından Vecihe Hatipoğlu (1982) ile aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

Banguoğlu, cümleleri doğrudan doğruya yüklemin türüne göre sınıflandırmaz, Basit Cümle başlığı altında “ İsim cümlesi, Fiil cümlesi, Sıra değişimleri, Saplama cümle” (Banguoğlu, 2004, s. 531), şeklinde bir sınıflandırma yapar.

4.2.1. Eylem Cümleleri

Yüklemi çekimli bir eylem ya da birleşik eylem olan cümlelerdir. Kip ve kişi bildiren bütün eylemler yargı barındırır. Bu yargı emir kipinin 2. kişisi dışında sürekli ekle yapılır. Leyla Karahan fiil cümlelerinin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır (Karahan, 2010):

Geçişli eylem cümlelerinde cümle unsurlarının hepsi yer alabilir (Karahan, 2010).

“[Ünal (ö)] [anasına çemkirip duran karısını (**bln**)] [kolundan (**z**)] [yatak odalarına (**yt**)] [sürükledi. (**y**)]” (Kemal, 2022, s. 367) (sürükle-: geçişli fiil)

Geçişsiz eylem cümlelerinde nesne yer almaz. (Karahan, 2010).

“[Zeliha (ö)] [katıla katıla (**z**)] [güldü (**y**).]” (Kemal, 2022, s. 367). (gül-: geçişsiz bir fiil)

Özne, edilgen geçişsiz eylemli cümlelerde yer almaz (Karahan, 2010).

“Marş marş komutu verilmişçesine, alaçıklara **girildi**, toplama işinde kullanılacak önlükler, örme kamış sepetler alındı, hep birlikte, irili ufaklı **dalandı** tarlaya.” (Kemal, 2022, s. 219).

4.2.2. Ad Cümleleri

“Yüklemi bir isim veya isim gurubu olan cümlelerdir. İsim ve isim gurupları, “-i-” ek-fiili ile görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman kipinde çekime girerek yüklem görevi yaparlar. İsim cümlelerinde kip eki taşımayan yüklem, geniş zaman kipindedir. Bu ve diğer bazı kiplerde, anlamı pekiştirmek veya yükleme *ihtimal* anlamı katmak üzere –Dir eki de kullanılır.” (Karahan, 2010, s. 96)., Leyla Karahan, isim cümlelerinin özelliklerini şu şekilde belirtmektedir:

Ad cümleleri çoğunlukla özne ve yüklem olmak üzere iki ögeden oluşmaktadır (Karahan, 2010).

“[Şuraya gelişleri (ö)] [güya (**cdu**)] [**şehir masrafından kurtulmak içindi** (**y**).]” (Kemal, 2022, s. 210).

“[Tarla kenarlarından toplanan ufak tefek cırtatan domatesleriyle pişmiş bol soğanlı bulgur pilavı tenceresini ateşten indiren ana (ö)] [**ter içindeydi** (**y**).]” (Kemal, 2022, s. 227).

“[Zeynep ‘**in ardında dolanan, kadına rahat vermeyen kara yağız Hasan’dı** (**y**)] [bu (ö).]” (Kemal, 2022, s. 340).

“[Az sonra doğacak güneş (ö)] [**hayattı** (**y**), **odunsuz kömürsüzlerin sahibiydi** (**y**).]” (Kemal, 2022, s. 348).

“[**Yüreği yanık adamım (y)**] [ben (ö).]” (Kemal, 2022, s. 360).

Ad cümlelerinde zarf ve bulunma durum ekli yer tamlayıcıları da sıklıkla kullanılmaktadır (Karahana, 2010).

“[**Altında, üstünde, yanında, yönünde (yt)**] [dükkân (ö)] [yoktu (y).]” (Kemal, 2022, s. 2).

“[Yalnız Duvarcı Hasbi (ö)] [... **Bir kenarda (yt)**] [kendi âlemindeydi (y).]” (Kemal, 2022, s. 46).

“[**Uyandığı zaman (z)**] [vakit (ö)] [sabaha karşıydı (y).]” (Kemal, 2022, s. 345).

Ad cümlelerinde çoğunlukla nesne yer almaz (Karahana, 2010).

“[İçlerinden çoğu (ö)] [**yıllar yılı işlerini kendisine yaptıran eski müşterilerdir (y).**]” (Kemal, 2022, s. 3).

“[Tarla kenarlarından toplanan ufak tefek cırtatan domatesleriyle pişmiş bol soğanlı bulgur pilavı tenceresini ateşten indiren ana (ö)] [**ter içindeydi (y).**]” (Kemal, 2022, s.227).

Yönelme ve uzaklaşma hâli eki olan yer tamlayıcılarına, ad cümlelerinde çok az rastlanır (Karahana, 2010).

“[Yemeğini yiyip yatsı namazından sonra da kafayı vurup yattığı için (z)] [**dünyadan (yt)**] [pek haberi (ö)] [yoktu (y).]” (Kemal, 2022, s. 369)

Farklı kiplerdeki **var, yok** adlarının yüklem olarak yer aldığı cümleler, en çok tercih edilen ad cümleleridir (Karahana, 2010).

“[“Bir ayağında (yt)] [çizmeesi (ö)] [**var (y)!**”]” (Kemal, 2022, s. 44).

“[Cibinlik (ö)] [**var (y)**] [ama yer yer delik (y).]” (Kemal, 2022, s. 197).

“[Elde avuçta (yt)] [zaten (z)] [pek bir şey (ö)] [**yoktu (y).**]” (Kemal, 2022, s. 375.)

4.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Türkçede asıl unsur hep sonda bulunur, cümlenin asıl unsuru da yüklemidir. Yüklemin sonda olduğu, diğer öğelerin yüklemden önce sıralandığı cümleler kurallı (düz) cümle olarak kabul edilir. Öge dizilişine göre yüklemi sonda bulunmayan cümleler devrik cümle olarak kabul edilir. Bu sınıflandırmada birçok araştırmacı aynı fikirdedir (Banguoğlu, 2004; Demir, 2019; Karaağaç, 2016).

4.3.1. Kurallı (Düz) Cümleler

Kurallı (düz) cümle, yüklemi sonda bulunan cümlelerdir. Bu cümle türünde cümlenin temel unsuru olan yüklem çoğunlukla cümlenin sonunda bulunur. Yardımcı unsurdan ana unsura doğru diziliş, Türk cümle yapısının ana özelliğidir. Yüklemi tamamlayan unsurlar, yüklemden önce gelir. Yükleme en yakın unsur, çoğunlukla belirtilmek istenen unsurdur (Karahan, 2010).

Metinden seçilen kurallı (düz) cümlelerden bazıları şunlardır:

“[Altmış Altı Ziya (ö)] [çevresini kolladıktan sonra (z)] [Topal Eskici’nin iki yudum içilmiş şarap bardağını (bln)] [aldı (y),] [dikti (y),] [boş bardağı (bln)] [yerine (yt)] [bıraktı (y).]” (Kemal, 2022, s. 41).

“[Ağzını (bln)] [nasırlı, kapkara avucuyla (z)] [sildi (y).]” (Kemal, 2022, s. 42).

4.3.2. Devrik Cümleler

Devrik cümle, yüklemi sonda olmayan cümledir. Bir anlamı ön plana çıkarma, belirtme, vurgulama gerekçesi, bilhassa şiirde ahenk kaygısı, diğer unsurların olduğu gibi yüklemde yerinin değişmesine sebep olmaktadır (Karahan, 2010).

Bu tez çalışmasında kullanılan metinde yer alan devrik cümleler, yüklemden sonra gelen öğelere göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma örneklerinden bazıları şunlardır:

Öznenin yüklemden sonra geldiği devrik cümleler

“Anasıyla kardaşlarını Yenice yolu üzerindeki bir yapıya doldurup [yakmıştı (y)] [Ermeniler (ö).]” (Kemal, 2022, s. 15).

“[Zordu (y)] [tahta bacakla memleketin sokaklarından geçiş (ö).]” (Kemal, 2022, s. 15).

“‘Püf...’[dedi (y)] [küçük oğul (ö).] Şu evdekiler nasıl yaşıyorlar burda!” (Kemal, 2022, s. 29).

Nesnenin yüklemden sonra geldiği devrik cümleler

“Kara kuru şoför [tanıyordu (y)] [eskiciyi (bln).]” (Kemal, 2022, s. 45).

“Ben senden iyi [öğrendim (y)] [babanın huyunu (bln)] be!” (Kemal, 2022, s. 367).

“[Yap (y)] [baş efendinin sadesini (bln)!]” (Kemal, 2022, s. 368).

Yer tamlayıcısının yüklemden sonra geldiği devrik cümleler

“Ne diye [**rahatsız olacaktı (y)**] [**kocasının tahta bacağından (yt)?**]” (Kemal, 2022, s. 16).

“Merakla [**bakıyorlardı (y)**] [**Topal’la Şampiyon ‘un çekişmesine (yt)**]” (Kemal, 2022, s. 104).

“Uydurma birer göçebe çadırı gibi beyaz beyaz [**bekliyorlardı (y)**] [**küçük gemici fenerinin sarı ışığında (yt).**]” (Kemal, 2022, s. 196).

Zarfın yüklemden sonra geldiği devrik cümleler

“Bir kadın müşteri irili ufaklı ayakkabılar [**getirmişti (y),**] [**onarılmak için (z).**]” (Kemal, 2022, s. 3).

“Demek müşterilerini [**yitiriyordu (y)**] [**yavaş yavaş (z).**]” (Kemal, 2022, s.3).

“Fukara yavrucuk al al yanıyor, gözler yuvalarından [**uğramış (y)**] [**filcan filcan (z).**]” (Kemal, 2022, s. 45).

“Kenarları geniş, eski hasır şapkasının altında, testi gibi [**sızıyordu (y)**] [**ılık ılık (z).**]” (Kemal, 2022, s. 221).

Birden çok ögenin yüklemden sonra geldiği devrik cümleler

“Döndüğü zaman tahta bavulu konu komşuya encik büncük hediyelerle, ağzı da İstanbul, Ankara, İzmir havadisleriyle dolu gelir, gecelerce [**anlatırdı (y)**] [**bunları (bln)**] [**ballandıra ballandıra (z).**]” (Kemal, 2022, s. 343).

4.4. Cümlelerin Anlam Özellikleri

Vecihe Hatipoğlu (1982), Leyla Karahan (2010), Günay Karaağaç (2016), Necati Demir (2019) gibi birçok araştırmacı cümleleri anlam özelliklerine göre sınıflandırma konusunda hemfikirdir. Literatürde cümleler anlamlarına göre *olumlu cümle*, *olumsuz cümle*, *soru cümlesi* şeklinde sınıflandırılmaktadır. (Demir, 2019; Hatipoğlu, 1982; Karaağaç, 2016; Karahan, 2010).

4.4.1. Olumlu ve Olumsuz Cümleler

4.4.1.1. Olumlu Cümleler

Olumlu cümleler yargının gerçekleştiğini bildiren cümlelerdir. Bu tür cümlelerin yüklemi yapma, yapılma veya olma ifade eder (Karahan, 2010).

Leyla Karahan (2010)'ın olumlu cümlelerin özellikleriyle ilgili yapmış olduğu açıklama doğrultusunda bu tez çalışmasında kullanılan metinden seçilen *olumlu* cümlelerden bazıları şunlardır:

İki olumsuz öge, cümlelerin anlamını olumlu hâle getirir. **Değil** edatıyla **yok** ismi bir araya gelince cümlede olumlu anlam elde edilir (Karahan, 2010).

“Yoktu ama Topal’ı oyalayacak bir şeyler de **bulamaz değildi.**” (bulabilirdi) (Kemal, 2022, s. 369).

Biçim bakımından bir olumsuzluk ifade eden ögeye sahip cümleler, soru yöntemiyle olumlu anlama sahip olur (Karahan, 2010).

“O zamanlarda da çenesi durmazdı be. Babasından, dedesinin çiftliğinden **bahsetmez miydi?**” (Kemal, 2022, s.39). (bahsederdi)

“İşsiz, beş parasız, ekmeğini yitirmiş, üç çocuk babası evladına başının çaresine bak demek, çoluk **çocuğunla birlikte öl, geber demek değil mi?**” (Kemal, 2022, s.42). (öl demektir)

4.4.1.2. Olumsuz Cümleler

Yargının gerçekleşmediğini bildiren cümleler, olumsuz cümlelerdir. Bu tür cümleler *yapmama, yapılmama, olmama* anlatır (Karahan, 2010).

Leyla Karahan (2010) olumsuz cümleleri, cümleye olumsuzluk anlamı katan ek ve edatlara göre sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre bu tez çalışmasında kullanılan metinde geçen olumsuz cümlelerden bazıları şunlardır:

4.4.1.2.1. [- mA-] Eki ile Oluşturulan Olumsuz Cümleler

Eklendiği fiilleri -mA- anlam bakımından olumsuz hâle getiren ek, eylem cümlelerinin anlamını da olumsuz duruma getirir (Karahan, 2010).

“**İstemiyordu.**” (Kemal, 2022, s. 2).

“Dökülmüş sıvalarının altından tuğlaları kırmızı kırmızı görünen tozlu, örümcek ağı çıplak duvarlarda bile ne sıva ne badana vardı, hatta komşu dükkân çırak ya da kalfalarının renk renk magazinlerden oyup yapıştırdıkları gibi yarı çıplak film artistlerinin, ünlü İstanbul futbolcularının boy boy resimlerini olsun **astırmıyordu** ihtiyar.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Kendi kâfirdi hadi, biliyorlardı, bıraksın da bari yarın artlarından üç kulhüvallahı bir elham okuyacak torunları **kâfir olmasındı!**” (Kemal, 2022, s. 12).

“Karısının “Ben o mahalleye görgüsüz insanların mahallesine **gitmem!**” diye ayak diremesine **aldırış etmedi.**” (Kemal, 2022, s. 19).

4.4.1.2.2. [Değil] Edatı ile Oluşturulan Olumsuz Cümleler

Değil edatı, hem ad hem de eylem cümlelerine olumsuz anlam katar (Karahana, 2010).

“Sıfatı **sıfat değildi** deyyusun.” (Kemal, 2022, s. 4).

“Karısı komşu kadınlarla bozuştı diye, gidip oğlunun oturduğu işçi mahallesine veya aylığı birkaç yüzden başlayan apartmanlardan birinin katına **yerleşecek değildi** ya!” (Kemal, 2022, s. 18).

“İş bulsa senin ağzının kokusuna **hevesli değil** ya!” (Kemal, 2022, s. 21).

“Yandan birçoğu ağarmış bir kucak kırmızı sakalının titremesi, makinesinin başında korkunç bir küfür gibi mosmor oturması **boşuna değildi.**” (Kemal, 2022, s. 24).

“Üzümcü **oralı değildi.**” (Kemal, 2022, s. 49).

4.4.1.2.3. [Ne... ne...] Edatı ile Oluşturulan Olumsuz Cümleler

Ne... ne bağlama edatı, sözcükleri, söz gruplarını veya cümleleri birbirine bağlayabilir (Karahana, 2010).

“Dökülmüş sıvalarının altından tuğlaları kırmızı kırmızı görünen tozlu, örümcek ağı çıplak duvarlarda bile **ne** sıva **ne** badana vardı.” (Kemal, 2022, s. 3).

“Artık **ne** Alman, **ne** de Alman’ın palasını sallayanlar. Bir Amerikancılıktır başlamıştı.” (Kemal, 2022, s. 17).

“**Ne** yatak kaldı **ne** yorgan.” (Kemal, 2022, s. 51).

“**Ne** abat eder adamı **ne** berbat.” (Kemal, 2022, s. 56).

4.4.1.2.4. [Yok] Adı ile Oluşturulan Olumsuz Cümleler

Yok isminin yer aldığı cümlelerde mana olumsuzdur (Karahana, 2010).

“Altında, üstünde, yanında, yönünde dükkân **yoktu.**” (Kemal, 2022, s. 2).

“ ‘Ağamın üç çocuğu var, bugünden yarına yiyecekleri **yok**’ dedi.” (Kemal, 2022, s. 42).

Biçim yönünden olumlu özellikte olan bazı cümleler anlam bakımından olumsuz olabilmektedir. Soru eki ya da soru sözcüğü, olumlu anlam taşıyan bir cümleyi olumsuz anlamlı bir cümle hâline getirebilir (Karahana, 2010).

“Herkes senin başındaki kalabalığı, işinin bölüneceğini düşünür **mü**?” (Kemal, 2022, s. 34).
(düşünmez)

“İki bardak içince yumuşadığına **ne** bakıyorsun?” (Kemal, 2022, s. 53). (bakma)

4.4.2. Soru Cümleleri

4.4.2.1. Soru Eki [-mI] ile Oluşturulan Soru Cümleleri

Leyla Karahan (2010), soru cümlelerini soru edatıyla kurulanlar, soru kelimeleriyle kurulanlar ve vurgu ile kurulan soru cümleleri olmak üzere üç başlık altında değerlendirmiştir. Bu başlıkların özelliklerine göre “Eskici ve Oğulları” nda geçen soru cümlelerinden bazıları şunlardır:

Soru cümleleri, soru eki -mI’nın yüklemden ya da başka cümle unsurlarından sonra gelmesiyle oluşur. Bu tür cümleler çoğunlukla *onay* ya da *ret* cümleleridir. Soru bildiren ekin yeri, aynı zamanda sorulan unsuru da işaret eder (Karahan, 2010).

Soru bildiren ekin yüklemden sonra geldiği cümlelerde kılış, oluş ya da hâlin olup olmadığı sorulmaktadır (Karahan, 2010).

“Koskocaman adamdı, **utanmıyor muydu**?” (Kemal, 2022, s. 14).

“**Açmadın mı** şu meseleyi?” (Kemal, 2022, s. 21).

“**Başının çaresine bakmayacak mı** daha?” (Kemal, 2022, s. 21).

“**Gözü bağlı dolap beygiri miydi** yani?” (Kemal, 2022, s. 22).

“Onun yanına kursanız bi zararı **var mı**?” (Kemal, 2022, s. 190).

“Alaçığı kurduktan sonra **çekip gider miydi** acaba?” (Kemal, 2022, s. 190).

“Getir diyecem ama köye **geç kalmaz mısın**?” (Kemal, 2022, s. 204).

Soru eki yalnız yüklem değil başka cümle unsurlarının da sonunda bulunabilir. Bu tür cümlelerde soru yöntemiyle özne, zarf, nesne ve yer tamlayıcısının belirttiği kişi, nesne, mekân, zaman, durum vb. manaların onaylanması amaçlanmaktadır (Karahan, 2010).

“Piyango miyango mu çıktı? Gömü mömü mü buldunuz?” (Kemal, 2022, s. 58).

4.4.2.2. Soru Sözcükleri ile Oluşturulan Soru Cümleleri

Soru sıfatları, soru zarfları ve soru zamirleriyle oluşturulan soru cümlelerinde, yüklemi tamamlayan unsurlar veya bu unsurlar hakkında bir bilgi alma amacı vardır (Karahana, 2010).

“**Ne diye** rahatsız olacaktı kocasının tahta bacağından?” (Kemal, 2022, s. 16).

“Köydeki takımını tezgâhını dağıtacak **ne** vardı sanki?” (Kemal, 2022, s. 21).

“O yazı yabanda, o Allah’ın sarı sıcağında **nasıl** dayanırsınız?” (Kemal, 2022, s. 35).

“Ne var? Dedi. ‘Benden **ne** istiyorsunuz ?’ (Kemal, 2022, s. 47).

“Sen **niye** gelmiyorsun?” (Kemal, 2022, s. 366).

İçerisinde soru eki ya da soru sözcüğü yer alan bazı cümlelerde soru ögesi, cümleye *beklenmezlik, küçümseme, çaresizlik, sitem, şikâyet, rica* vb. manalar katar. Bu manalar metindeki bağlamdan hareketle anlaşılır (Karahana, 2010).

“Koskocaman adamdı, **utanmıyor muydu**?” (Kemal, 2022, s. 14). (Küçümseme anlamı katmaktadır.)

“Başçavuş **mu**, küçük zabıt **mi**?” (Kemal, 2022, s. 45). (Belirsizlik anlamı katmaktadır.)

“**Ne** var? Dedi. ‘Benden **ne** istiyorsunuz?’” (Kemal, 2022, s. 47). (Şikâyet anlamı katmaktadır.)

“Alaçığı kurduktan sonra **çekip gider miydi acaba**?” (Kemal, 2022, s. 190). (Merak anlamı katmaktadır.)

4.4.3. Vurgu ile Oluşturulan Soru Cümleleri

Soru cümlesi yapmanın yöntemlerinden biri de konuşma dilinde vurguyu kullanmaktır. Bu tür cümleler yazılı metinlerde bağlamdan anlaşılmaktadır (Karahana, 2010).

“Üzümün ekşi değil ya?” (Kemal, 2022, s. 48).

5. SONUÇ

Bu tez çalışması, Orhan Kemal'in "Eskici ve Oğulları" romanının cümle ögeleri, cümle çeşitleri, kelime grupları yönüyle incelenmesi esasına dayanmaktadır. Orhan Kemal'in, "Eskici ve Oğulları" romanından hareketle eserlerinde sade, akıcı bir dil kullandığı söylenebilir. Yazın hayatına şiirle başlayan, ardından düz yazıya yönelen Orhan Kemal'in eserlerini halk için, halkı ilgilendiren sorunlardan bahsetmek için yazması ve halkı gündelik yaşantısı içinde anlatması sonucu, eserlerinde yalın bir dil ve sade bir üslup kullandığı görülür.

Bu gerçeklik "Eskici ve Oğulları" için de geçerlidir. Olay çevresinde gelişen bir metin olan "Eskici ve Oğulları"nda incelenen cümlelerde Orhan Kemal'in yüklem türüne göre isim cümlesi yerine daha çok fiil cümlesi tercih ettiği görülmüştür. Yüklem yerine göre daha çok kurallı, anlamına göre ise yoğunluğun olumlu cümlede olduğu tespit edilmiştir. (bkz., Şekil 5.2: Romandan Tespit Edilen Cümle Çeşitleri) Diyalog ustası bir yazar olarak bilinen Orhan Kemal, "Eskici ve Oğulları"nda kişilerin ruh hallerini detaylı bir şekilde anlatmak yerine onları konuşturmayı tercih etmiştir. Bu konuşmalar sırasında Çukurova'da pamuk tarlalarında çalışan mevsimlik işçilerin konuşmalarında, Çukurova'nın sosyal- kültürel yaşantısını yansıtan kelime ya da kelime gruplarının kullanıldığı görülmüştür. Yazar bu teknikle yaşanan coğrafyanın, iklimin, bitki örtüsünün dil unsurlarını oluşturmada etkisini gözler önüne serer. Örneğin *çırçır* fabrikası, pamuğu tohumundan ayırma işleminin yapıldığı yerdir. *Cırtatan domates*, tarla kenarlarında kendiliğinden çıkan bir domates türüdür. *Alaçık*, keçeden yapılmış çadır anlamındadır. Bu söz varlığı ögeleri; Çukurova'yı anlatan, eserlerinde yer veren Orhan Kemal gibi yazarlar sayesinde değişen toplum yapısı, teknolojik gelişmeler sonucunda hafızalardan silinip gitmekten kurtulmuştur.

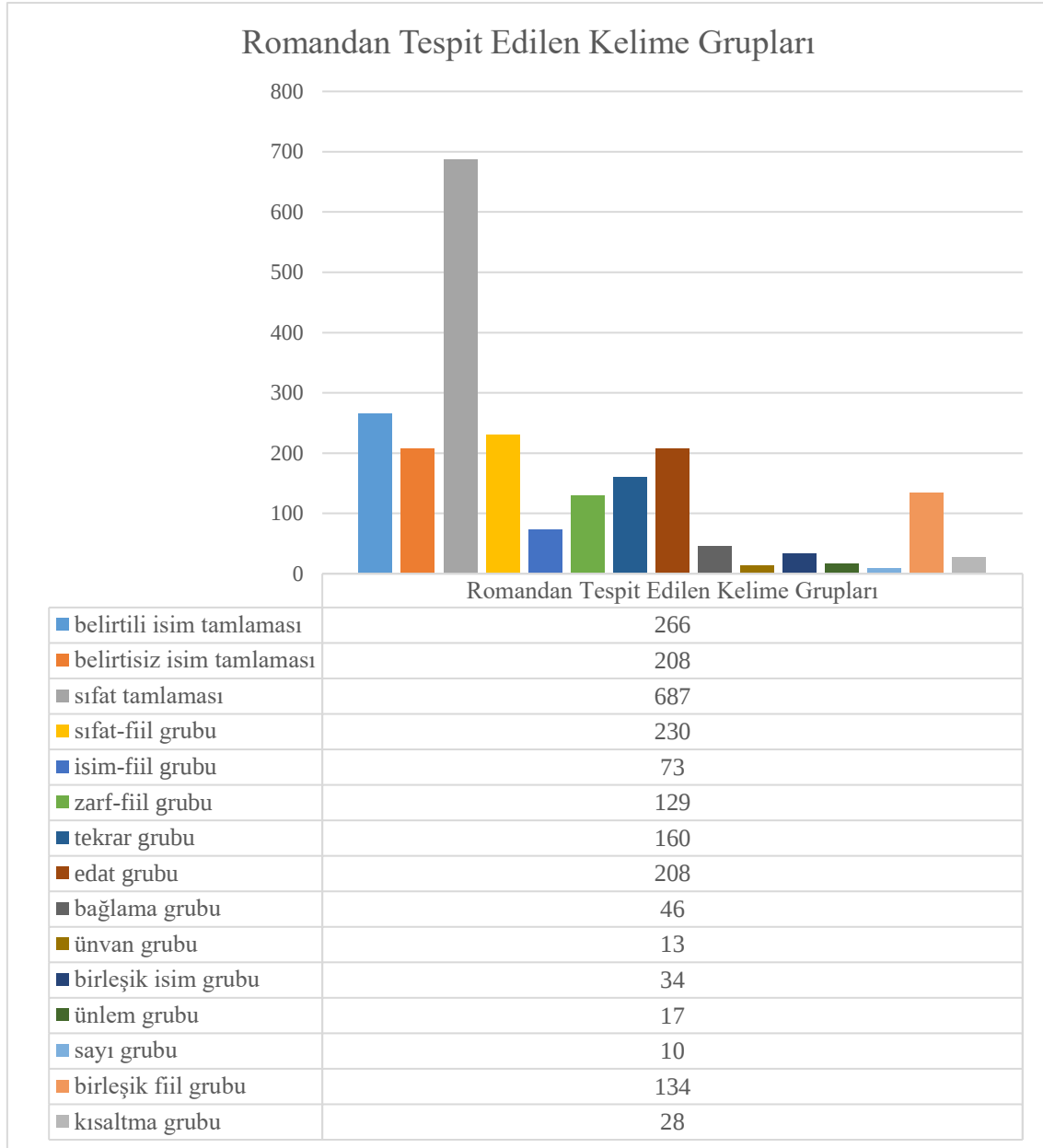
Aynı zamanda romanda olaylar 1948- 1949 yıllarını anlatmaktadır. Hızla değişen dünyada yarım asırdan daha fazla yıl öncesinin aile yaşantısı, gündelik hayat, teknolojik olanaklar, dönemin ve bölgenin coğrafi koşulları vb. dil vasıtasıyla günümüze aktarılmaktadır. Bu bağlamda kelime gruplarından en çok sıfat tamlamasının tercih edildiği görülmektedir. Yazar sıfat tamlamaları aracılığıyla tasvirleri o kadar ustaca yapmıştır ki hem sıcak havayı, sivrisineklerin uğultusunu, karakterlerin sıtma nöbetlerini hissettirmiştir. Hem de okuyucunun gözü önünde görsel sahne yaratarak anlatılanları daha etkileyici kılmıştır. Sıfat tamlamalarından sonra en çok tercih edilen kelime grubu olarak belirtili isim tamlaması yer

alırken örneğine en az rastlanan kelime grubu sayı grubudur. Romandan tespit edilen kelime grupları için bkz. Şekil 5.1.

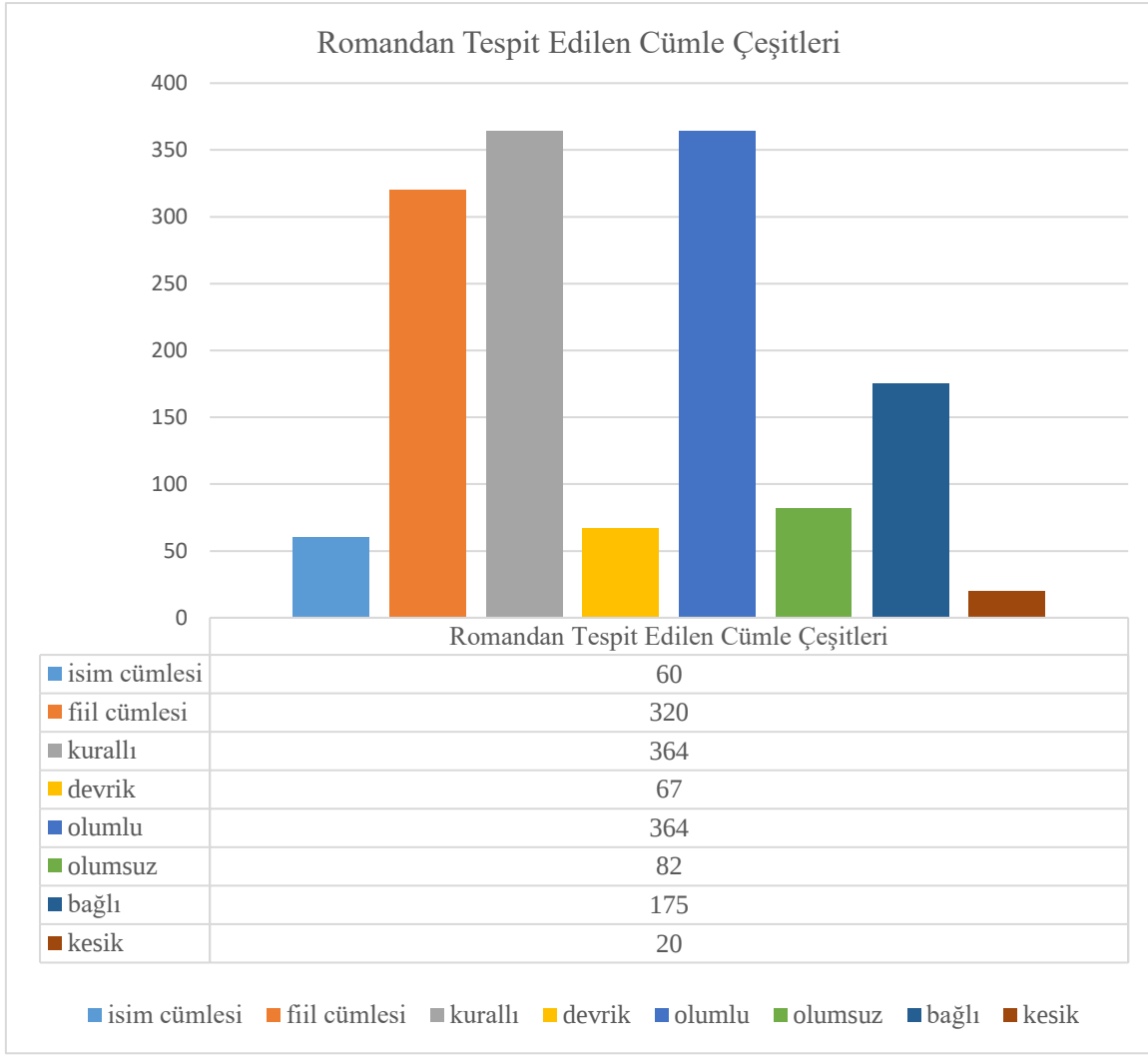
Romanın incelenen bölümlerinde çok sayıda isim fiil, sıfat fiil, zarf fiil grubu örneği tespit edilmiştir. “Eskici ve Oğulları” romanında ‘+ cA’ eşitlik hâl eki almış sıfat- fiil gruplarının zarf- fiil grubu olarak kullanıldığı örneklere rastlanmıştır. Zarf- fiil görevinde kullanılan grup “gibi” anlamı katmıştır.

Söz diziminde yüklem isim olduğu durumlarda cümlede nesne bulunmaz fakat “Eskici ve Oğulları”nda bu duruma aykırı kullanışların olduğu örnekler tespit edilmiştir.

Bu tez çalışmasında toplumsal gerçekçi yazarlardan olan Orhan Kemal’in “Eskici ve Oğulları” romanı söz dizimsel açıdan incelenmiştir. Eserde incelenen cümlelerden basit ve kurallı cümleleri daha çok tercih ettiği görülmüştür. Bu da onun yalın dil kullanımı ve sade üslup özelliği ile örtüşmektedir. Bununla birlikte kelime grupları arasında ağırlıklı kullanımın sıfat tamlamalarında olduğu, yazarın bu tercihle okuyucuda sinema ve tiyatro gibi görsel sanatlara göre daha soyut olan bir yazın türünü somut ve hissedilir kılmayı amaçladığı söylenebilir. Ayrıca romandaki olayların geçtiği Adana ve Çukurova bölgesine ait söz varlığı öğelerini –kelime grubu yapısında olanlar işaret edilmektedir- kullanarak hem samimi bir üslup yaratılmış hem de bu sözcükler kayıt altına alınarak unutulmanın önüne geçilmiştir. Bu çalışmada başta Orhan Kemal’in diğer eserleri olmak üzere edebî eserler üzerine yapılacak söz dizimsel çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Şekil 5.1. Romandan Tespit Edilen Kelime Grupları

Şekil 5.2. Romandan Tespit Edilen Cümle Çeşitleri

Tablo 5.1. Literatürde Yer Alan Cümle Çeşitleri İle İlgili Bazı Sınıflandırmalar

Literatürde Yer Alan Cümle Çeşitleri İle İlgili Bazı Sınıflandırmalar	Yapılarına Göre Cümleler	Yüklemin Yerine Göre Cümleler	Yüklemin Türüne Göre Cümleler	Anlamına Göre Cümleler
Günay KARAAĞAÇ	1)Basit cümle	1)Kurallı cümle	1)Eylem cümlesi	1)Olumlu cümle
	2)Birleşik cümle	2)Devrik cümle	2)Ad cümlesi	2)Olumsuz cümle
	2.1)Şartlı birleşik cümle			3)Soru cümlesi
	2.2)İç içe birleşik cümle			
	2.3)K'li birleşik cümle			
	3)Bağlı cümle			
	3.1)Sıralı bağlı cümle			
	3.2)Açıklamalı bağlı cümle			
	4)Eksiltili cümle			
Muharrem ERGİN	1)Eski gereklilikle yapılan cümle		1)İsim cümlesi	
	2)Birleşik cümle		2)Fiil cümlesi	
	2.1)Şartlı birleşik cümle			
	2.2)Ki'li birleşik cümle			
	2.3) İç içe birleşik cümle			
Haydar EDİSKUN	1)Basit cümle	1)Kurallı cümle	1)İsim cümlesi	1)Olumlu cümle
	2)Birleşik cümle	2)Devrik cümle	2)Fiil cümlesi	2)Olumsuz cümle
	2.1)Girişik cümle			3)Soru cümlesi
	2.2)Şart birleşik cümle			4)Ünlem cümlesi
	3)Sıra cümleler			
	4)Bağlı cümleler			
	4.1)Ki'li bağlı cümleler			
	5)Ara sözler			
	6)Eksiltili cümleler			

(Kaynak: Ediskun, 1993, ss. 366, 390; Ergin, 2009, ss. 401, 407; Karaağaç, 2022, ss. 230, 237)

6. KAYNAKÇA

- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 186-1923*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin Grameri* (7. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Baydar, T. & Ertane Baydar, A. S. (2018). İsim Tamlamaları Üzerine. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (34), 73-90.
- Bezirci, A. (1984). *Orhan Kemal* (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Tekin Yayınevi.
- Demir, C. (2007). Türkiye Türkçesinde İsim Tamlamasını Oluşturan Ögelerin Söz Dizimsel ve Anlamsal Özellikleri, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 7(1), 27- 54.
- Demir, N. (2019). *Türkçe Cümle Bilgisi* (1. Baskı). Ankara: Altınordu Yayınları.
- Ediskun, H. (1993). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Eliuz, Ü. (2004). *Orhan Kemal'in Romanlarında Yapı ve İzlek*. [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi]. Yök Tez Veri.
- Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1996). Türkçede İsim Tamlamalarının Derin Yapısı. *Atatürk Üniversitesi*, 4, 165-172.
- Güvenen, E.(2020). Mantıku't-Tayr'da Tasvirî Fiiller, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 14-22
- Güvenen, E. (2021). Türk Edebiyatında Roman İsimlerinin Söz Dizimsel Açından İncelenmesi (1872'den 1955 Yılına Kadar), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (70), 69-96.
- Hatipoğlu, V. (1971). *İkileme*. Anlara: TDK Yayınları.
- Hatipoğlu, V. (1982). *Türkçenin Söz Dizimi* (2. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 317.
- Kaplan, M. (2005). *Kültür ve Dil* (19.Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Söz Dizimi* (5. Baskı). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). *Türkçenin Dil Bilgisi* (3. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* (3. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

- Karahan, L. (2000). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (583), 16-23.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi* (15. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemal, O. (2022). *Eskici ve Oğulları* (61. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2006). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi ile İlgili Kabuller Üzerine I (Kelime Grupları). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (20), 106- 118.
- Kerimoğlu, C. (2018). *Dilbilgisi ve Dilbilim Yazıları* (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kolcu, A. İhsan. (2015). *Cumhuriyet Edebiyatı 2 Hikâye ve Roman* (4. Baskı). Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* (3. Baskı) Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü* (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 5. baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* (15. baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Narlı, M. (2020). Orhan Kemal Romancılığının Nitelikleri Yenilikleri. *Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 4(3), 33-44. <https://doi.org/10.34083/akaded.750160>
- Şarklı Güvercin, G. (2020). “Tersine Dünya” Romanından Hareketle Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet ve Kadın-Erkek Rollerinin İncelenmesi. *Akademik Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 4(3), 471-482. <https://doi.org/10.34083/akaded.738355>
- Tepebaşılı, F. (2001). Roman Adlandırımı ve İşlevleri, *Edebiyat ve Roman*. Konya: Çizgi Kitabevi, s. 39-54.
- Türk Dil Kurumu (2024). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. <https://sozluk.gov.tr>
- Üstünoğlu, K. (2005). Ad Tamlaması- İyelik Öbeği Ayrımı. *Türk Dili*, 641, 418- 425.
- Üstünoğlu, K. (2012). Geçişlilik- Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi?. *Turkish Studies* 7(2), 7-14.

- Üstünova, K. (2021). İyelik Ekinin Belirtme İşlevi ya da Tamlayanı Tamlananın Sıfatı Yapan Ek. *16. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, cilt1*, Ankara, s. 180-188.
- Vardar, B.; Güz, N. (vd). (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yıldız, Ş. (2019). Orhan Kemal'in Eskici ve Oğulları Adlı Eserinde Kullanılan Bazı Deyimler. *Türk Dili*. 16(815), 40 -45.

GÖNÜL ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

YOZGAT 2025

